

“QAFQAZ TURİZM”
JURNALININ
GƏNCƏYƏ HƏSR
OLUNAN 4-CÜ SAYI

NIZAMI

AYLIQ BEYNƏLXALQ JURNAL

004 • İYUL 2007 • QIYMƏTİ 5 AZN

QAFQAZ TURİZM

QAFQAZ
CAUCASUS TOURISM TURİZM

ASLAN
güc və xilaskarlıq rəmzidir

Göyde yeni ulduzlar doğulur

Pul niyə əl çirkindir?

Nişan üzüyünün sirri nədedir?

Gəncədən
gəlirom...

Xarı bülbül
eşqinə

Qocalmayan
5000 yaşlı
gözel Esmira

004 • İYUL 2007

QAFQAZ

CAUCASUS TOURISM **TURİZM**

Gəncədən
gəlirəm...

Xarı bülbül
eşqinə

Qocalmayan
5000 yaşlı
gözəl Esmira

seyahət

baş mövzu

ASLAN

güc və xilaskarlıq rəmzidir

maraq dairəsi

Göydə yeni ulduzlar doğulur

Pul niyə əl çirkidir?

Nişan üzünün sirri nədədir?

«Avromed» şirkəti tərəfindən Azərbaycana idxal olunan 5000-dən artıq adda dərman preparatları Bakı şəhərində və bölgələrdə yayımlanır.

SAĞLAM

gələcək üçün!

U.K. - Azerbaijan Joint Venture

AvroMed

Ünvan:

AZ 1072, Azərbaycan, Bakı, Dərnəgül küç., 2136.

Tel. + 99412 514 25 99;

Fax. + 99412 567 10 31.

«Avromed» - dünyada tanınmış 40-dan çox beynəlxalq miqyaslı eczaçılıq şirkətlərinin Azərbaycanda rəsmi distributorudur.

Sagmel (ABŞ)
Schering AG (Almaniya)
Schering Plough Central East AG (İsveçrə)
Servier Les Laboratoires (Fransa)
Solvay Pharmaceuticals (Almaniya)
Gedeon Richter (Macarstan)
KRKA (Sloveniya)
Beaufour Ipsen (Fransa)
Nycomed (Austriya)
Polpharma (Polşa)
Биосинтез (Rusiya)
Биохимик (Rusiya)
Юнифарма (Ukrayna)
Букаев (Rusiya)
ELPIS (Latviya)
Борисовский Завод Медицинских препаратов (Rusiya)
Фармацевтическая Фабрика Санкт-Петербурга (Rusiya)

Alcon Pharmaceuticals (ABŞ)
Sanofi-Aventis (Fransa)
Balkanpharma (Bolqarıstan)
Berlin-Chemie (Almaniya)
Brupharmexport (Belçika)
Cheminova Internacional & Catalysis (İspaniya)
Egis (Macarıstan)
EuroMedex (Fransa)
GlaxoSmithKline (İngiltərə)
HAYAT (Turkiyə)
Innotech International (Fransa)
IVAX Pharmaceuticals (Çexiya)
Janssen Cilag (İsveçrə)
LEK (Sloveniya)
Pfizer H.C.P. Corporation (ABŞ)
Pharmacia & Upjohn (ABŞ)
PLIVA (Xorvatiya)

NOVARTIS

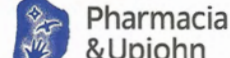
SCHERING AG

sanofi-synthelabo

HAYAT

Alcon

SANTA FE

*Güclü olmaq qədər
Gücü idarə etmək də önəmlidir!*

Drive your way

 HYUNDAI

www.hyundai.az

Təsisçidən

Artıq uzun illərdir ki, turizmə dünya iqtisadiyyatının yüksək gəlirli və intensiv inkişaf edən sahələrindən biri kimi baxılır. Təsadüfi deyil ki, hazırda dünyada formalaşan ümummilli məhsulun 10 faizi turizmin payına düşür. Son illərin statistikasına görə, dünyada turizm və səyahət sahəsində təxminən 76,9 milyon nəfər çalışır. Bu rəqəm ümumi işləyənlərin 2,9 faizini təşkil edir. Ümumiyyətlə, turizm və onunla sıx əlaqəli sahələrdə dünya üzrə məşğul əhəlinin 8,1 faizi çalışır. Proqnozlara görə, bu göstərici 2014-cü ildə 8,6 faizə çatacaq.

Turizmin inkişafı sosial problemlərin həllində mühüm rol oynayır. Dünyanın bir çox ölkəsində turizm hesabına yeni iş yerləri açılır, əhəlinin yüksək həyat səviyyəsi təmin olunur, ölkənin tədiyə balansının vəziyyəti yaxşılaşır. Bir çox dünya ölkələrində turizm yoxsulluqla mübarizədə və əhəlinin işlə təmin olunmasında əhəmiyyətli rola malikdir. Turizm fərqli dövlətlər və millətlər arasında harmoniya yaradır, tarixi-mədəni abidələrin qorunub saxlanılmasına, milli hakimiyyət orqanlarını, qeyri-hökumət təşkilatlarını və kommersiya strukturlarını ətraf mühitin qorunub mühafizə olunmasında iştiraka sövq edir.

Bakı və Abşeron yarımadası, Naxçıvan, Quba-Xaçmaz, Şəki-Zaqatala, Lənkəran-Astara zonaları, Şirvan və Gəncəbasarı tarixi bölgələri Azərbaycana gələn turistlər üçün diqqət çəkən yerlərdir. Bu zonaların gözəl təbiəti, bir çox tarixi abidələri, etnoqrafik xüsusiyyətləri, heyranedicili yerli sənətkarlar Azərbaycanı ziyarət edən qonaqlara böyük təsir bağışlayır.

"Qafqaz turizm" jurnalının növbəti buraxılışında qədim Gəncənin dünəni və bu günü işıqlandırılır. Redaksiya heyəti çalışmışdır ki, Nizami kimi dahilər yetişdirən yurdu oxuculara müxtəlif istiqamətlərdən təqdim etsin. Ölkələrin turizm potensialını qiymətləndirərək onların tarixi mənşəyi, coğrafi mövqeyi və təbii nadir ehtiyatların mövcudluğu diqqətə alınır. Gəncə bütün sahələrdə inkişafdadır. Burada tarixi ənənələr qorunub saxlanılır. Sizi Azərbaycanın mərkəzində yerləşən qədim və müasir Gəncəyə səyahətə dəvət edirik.

A. Fəridov

Baş redaktordan

Uzaq yerləri gəzib dolaşan azərbaycanlının doğma yurda dönəndə ilk dilinə gətirdiyi kəlmələr bu olur: «Vətənə gəldim, imana gəldim». Niyə belə deyib ulularımız? Azərbaycanı səyahətə çıxan hər yerdə ocaqlarla, pirlərlə, ziyarətqahlarla rastlaşar və düşünür ki, xalq yaşadığı torpağın müqəddəsliyini atalar sözü ilə təsdiqləməyə çalışıb. Əslində vətəndə insanların imana gəlməsinin səbəbi təkə müqəddəs ocaqların çoxluğunda deyil, həm də doğmalarının, sevdiklərinin, ruhunun, genlə bağlanan adət-ənənələrinin qorunub-saxlanmasında, əcdadının qurub-yaratdığı isti yurd-yuvalara bağlılığıdır. Ona görə də «Vətənin bir qışı qürbətənin yüz baharından yaxşıdır». «Vətən viranə olsa da, cənnətdir». Səyahətin, gəzintinin fəlsəfəsində məhz Azərbaycan türkünün «Vətənə gəlməklə iman» qazanması durur. Böyük Nizami yad ölkələrin qüdrətli hökmdarlarından bər-bəzəkli saraylara çoxlu dəvətlər alsa da, qırmızı kərpicdən hörülmüş sadə evində yaşamağa üstünlük vermiş, Gəncəni ömrünün sonunadək tərk etməmişdi. Bunun sirrini öyrənmək niyyəti ilə Gəncəyə səyahətə çıxdıq.

Və inandıq ki, insanın ilk sevgisi beşiyinə, anasına və torpağına olub.

Bir də atalar deyib ki, "Yurddan çıxsan da, eldən çıxma". Eli obasından zorla ayırmaq dünyanın ən böyük cinayəti sayılır və insanları ev-əşiyindən ayırırlar hələ də var. Elin qanı ilə yuyulan torpaqlar müqəddəslik statusu alır və Yer kürəsinin bir parçası olsa da, ruhunu qoynunda daşıdığı sakinlərinin əbədi mülkünə çevrilir. Vətən sevgisini sizlərlə paylaşırıq.

A. Fəridov

Təsisçi

Cavanşir Feyziyev

Direktor və baş redaktor

Ramazan Qafarlı

Baş redaktor müavini və

bədii rəhbər

Rəşad Qafarov

Baş redaktor müavini

Arif İsmayıl

Reklam və yayım şöbəsinin

müdiri

Vüsal F. Cəfərov

Redaktor

Aysel

Tərtibat və səhifələmə

Xəyyam Əliyev

Redaksiya şurası

Bəxtiyar Vahabzadə (sədr)

Ramazan Qafarlı (müavin)

Zəlimxan Yaqub

Kamil Nərimanoğlu

Qəzənfər Paşayev

Hüseyn İsmayilov

Zahid Xəlil

Seyfəddin Rzasoy

Abbas Mazanov

Akif Salamov

Arif İsmayıl

Oqtay Alxasov

Fikrət Türkmən (Türkiyə)

Osman Fikri Sərtqaya (Türkiyə)

Gülaq Öz (Türkiyə)

Cavad Heyət (Cənubi Azərbaycan)

Çoban Xidir Uluxan (İraq)

Yaradıcı heyət

Rəşad Cəfərov, Qumru Şəhriyar,

Ləman və Günay

Fotolar

Rüfət Abdullaxıqov

Xəyyam Əliyev

Jurnal Ədliyyə Nazirliyində
qeydiyyatdan keçib.

Dövlət qeydiyyatı № 0105-P171-44295

Şəhadətnamə № 0089471

VÖN 1400706511

H/h.: 38030000001237

Bank Standart, 9900006801, kod 505237

M/h.: M/h.: 013 701 000 303 1

Redaksiyanın icazəsi olmadan jurnalda material və şəkilləri çap etdirmək qadağandır. Göndərilən məqalə və şəkillər geri qaytarılmır. Reklamların məzmununa görə məsuliyyəti sifarişçi təşkilatlar daşıyır.

Redaksiyanın ünvanı:

Az-1033, Azərbaycan, Bakı,

Heydər Əliyev pr., 71/3, mənzil 31

Tel. +994 12 567 24 88

Mob. 050 532 66 41

www.caucasustour.az

letter@caucasustour.az

«CBS Polygraphic Production»

Sifariş № 093 Tiraj 3500 nüsxə

54

Min ildir ağlayır Gəncə qapısı

124

Qocalmayan 5000 yaşlı gözəl Esmira

Reklamlar:

Avromed
Hunday
Qafqaz Turizm MMC
Bakı Elektrik Şəbəkə
R3 reklam agentliyi
Universal Travell
Şəki Saray Hotel

üz qabığının içi
ön səhifə
15
80-81
93
arxa cildin içi
arxa cild

BU SAYIMIZDA

RƏSMİ XƏBƏR

Sənətkarlar məskəni	4
Təbrizli Şəms olmasa, Mövlanə də olmazdı	14
Gəncə qapısı şəhərin girişini bəzəyəcək	16

YURDA GƏLƏN GÖRƏR

Qədim Gəncə müasirləşir	22
Gəncədən gəlirəm	34
Revayətlər, həqiqətlər	42
Qız qalası tarixə şahidlik edir	48
Ruhun şad olsun, ulu əcdad	50
Min ildir ağlayır Gəncə qapısı	54
Tarix nə deyir	56
Yolçu ayaq saxla, bu yerlərdə ulu şeyx Nizami uyuyur	64
Şah Abbas yadigarı	68
Əbədi həyat və daimi işiq	72
Səbzikar türbələr səltənəti	76
Təbiətin səssiz nəğmələri	82
Qılınclar qında qalmasın	84
Naxışlar dilə gəlir	88
Daş, kibrit, çərdək və kömürün rəngləri	90
Bilik ocağı	92
Acınohur	94
Xarı bülbül eşiqinə	100
Bir kəndin nağılı	104

MARAQ DAİRƏSİ

Göydə yeni ulduzlar doğulur	108
Günəş sistemindən kənarda «Super-Yer» planeti tapılıb	110
Antraktida Yer kürəsinin sirlərini buzları altında saxlayır	111
ABŞ əhalisi üç yüz milyondur	112
Futbol meydanında oyunçular tez-tez şimşəyə tuş gəlirlər	113
Yanar daşlar üzərində gəzinti	114
Yer planetinin sirləri: daş dairələr	116
Kakao ömrü uzadır	118
Uzun ömrün sirri	119
Pul niyə əl çirkədir?	120
Nişan üzünün sirri nədedir?	122

DÜNYANI GƏZƏN BİLƏR

Qocalmayan 5000 yaşlı gözəl Esmira	124
Dünyanın 7 möcüzəsinə yenidən baxılır	146

SƏNƏT DÜNYASINA SƏYAHƏT

Seyidəsila sevincimizə sevinc qatdı	148
-------------------------------------	-----

TARİXƏ SƏFƏR

«Koroğlu» - ilk nəşri olduğu kimi	150
Koroğlu Qafqazın himayəçisidir	151

ÜZ QABIĞI

Aslan - hakimiyyət, güc rəmzidir	160
----------------------------------	-----

Ramazan Qafarlı

Sənətkarlar
MƏSKƏNİ

Tarixin yaddaşına qızıl hərflərlə yazılan Şəki ən ağır anlarını yaşayanda da nibe binliyini, zərəfatını, məzəsinə itirməyib. Dağlar qoynunda yerləşən bu qədim insan məskəni bəlkə də məzəli yumoruna görə bəşəriyyətin doğulduğu gündən bir an da olsa, sakinlərsiz qalmayıb. Yaşı az qala Adəm peyğəmbərlə yaşlı olan şəhər keçmişini adət-mənəvlərində yaşadıb. Qəhrəmanlıq, alp-ərənlik, qonaqpərvərlik burada yaşayanların qanına, canına, ruhuna hopub. Azərbaycan torpaqlarının türkün ilk vətəni olmasını məhz Şəki sinəsində qoruyub saxlayıb. Bu yerin insanlarına Allah məhbəbətliyi, ürək genişliyi və sonsuz döşüm bəxş edib. Elə çağlar olub ki, işıqsız, qazsız, atəşsiz, odsuz günlər yaşayıblar, bəzən ocaq qalmaqala, qazan qaynatmaqala imkanları olmayıb, amma ümidlərini üzməyiblər. Zərəfatla, gülümlə çətinliklərə sinə gərirlər.

Deyərlər, ulu Dədə Qorqudun ayağı dəyib bu yerlərə. Qaraca Çobanın quzularının mələşdiyi düzlərdən beş vaxt mal-qara əskik olmayıb. Neçə-neçə fətehin qoşunu dağların ətəyində qana bələnb. Ərənlik ənənəsinə həmişə

sadiq qalıblar. Yoxsa Hacı Çələbi az qala qoca Şərqi diz çökürən Nadir şahə meydan sulaya, onu döyüşdə yaralayub İran sərbədlərindəkə qova, Qaçaq Cavadoğlu isə 10-15 dəliqanlı ilə 200-250 təkədən-dırnağa silahlı rus kazaklarını geri oturma bələrdimi?.. Ərənlər və müdriklər yurdunun təkə Mirzə Fətəli ilə, Xan sarayı ilə bütün dünyada şöbrət qazanmaq imkanı var. Lakin bu ulu diyarda hər sabədə möcüzələrlə rastlaşırıq; elə götürək, dağlarda, təpələrdə, ilan mələşən düzlərdə aparılan arxeoloji qazıntıları. Onlar bəşər tarixinin ilkin çağlarına aid ən gizli sirləri aşkara çıxaracaq açarlardır. Bəlkə də ululuğunu, böyüklüyünü göstərmək üçün Şəki qoca dağların qoynuna sığınıb?.. Bəlkə Molla Cumanın sözüünü, sazının səbri-ni Azərbaycana yaymaq məqsədilə dağların ən uca yerində məskunlaşdıblar şəkililər?! XII yüzillikdə yaşamış Azərbaycan yazıçısı Ə-Ustad yazır ki, ulu babalarımızın ən əski inancına görə, dünya dağlardan idarə olunurdu. Yer üzünün bütün suları və küləkləri öz mənbəyini dağlardan alırdı. Aqillərimiz, yaqin ki, Şəkini nəzərdə tutub bu qənaətə gəliblər.

Şəki sənətkarlar və ziyalılar şəhəridir. Burada qədim xalq peşələrinin mahir ustaları: **dulusçular, dabbaqlar, bənnalar, qələyçilər, dülgərlər, daşyonanlar, zərgərlər, silah, şəbəkə, xalça ustaları, aşbazlar, şirniyyatçılar** öz bilik və bacarıqlarını oğullarına, nəvə-nəticələrinə ötürürlər. **İpəkçilik, baramaçılıq** dur-

madan inkişaf etdirilir. **İpək parçalar, kələğayılar** toxunub bütün dünyaya yayılır.

Mənbələr göstərir ki, XX əsrin ilk illərində Şəkiddə 3505 işçinin fəaliyyət göstərdiyi 127 ipək zavodunun illik istehsalı 1162000 rubl məbləğində olub. 1915-ci ildə bu məbləğ təxminən 10 milyon rub-

la çatıb. İpəkdən başqa şəhər sənətkarları tütün, bəzək və məişət əşyaları, meyvə, müxtəlif növ kənd təsərrüfatı məhsulları ixrac edirdilər.

1856-cı ildə əhalinin sayı 18000 nəfər idisə, 1897-ci ildə bu rəqəm artaraq 26000-ə çatdı. 1908-ci ildə əhalinin sayı 37000 nəfər, 1916-cı il yanvar ayının 1-də isə ▶

52243 nəfər oldu.

Ötən çağlarda Şəkidə əhlinin əksəriyyəti savadsız idi. Burada 1831-ci ildə ilk rəsmi məktəb açıldı. 1834-cü ildə Azərbaycanda bir sıra əyalət məktəbləri (Şəkidəki məktəb də) üçillik oldu. 1898-ci ildə rus-tatar (Azərbaycan) məktəbi fəaliyyətə başladı. 1904-cü ildə artıq şəhərdə 772 şagirdin təhsil aldığı 6 ibtidai məktəb mövcud idi. 1910-cu ildə hətta geniş oxu zalı olan kitabxana, 1914-cü ildə 4 xeyriyyəçi cəmiyyət, klub və iki yeni kitabxana yaradıldı.

Son iki yüz ildə elm, təhsil, ədəbiyyat və incəsənət sahəsində də böyük uğurlar qazanıldı. Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndəsi, maarifçi-demokrat, Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin banisi **Mirzə Fətəli Axundov** Şəkidə doğulub ilk təhsilini də orada almışdı. XIX əsrdə "Şəki xanları haqqında qısa tarixçə" əsərinin müəllifi **Fəttax Şəkidə** yaşayıb fəaliyyət göstərmişdi.

1795-ci ildə anadan olmuş **Hacı Səid Abdülhəmid** "Şəki xanları və onların övladları" adlı tarixi əsər yazmışdı. 1841-1904-cü illərdə şair **İsmayıl bəy Nakam**

Şəkidə yaşamışdır. Aşıq-şair **Molla Cuma** (1854-1920) XIX əsrin axırları və XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaratmışdır. Şəkili **Rəşidbəy İsmayilov** 1904-cü ildə Tiflisdə çap olunan "Qafqazın qısa tarixi" kitabının müəllifi idi. **Hacı Həsən Mollazadə Gəncəvi** öz əsərlərinin bəzilərini Şəkivi təxəllüsü ilə imzalamış və Transqafqaz ruhani məhkəməsinin üzvü (Şeyxülislam) olmuşdur. O, 1905-1914-cü illərdə çap edilmiş dördcildlik "Zubdad ud-təvarik" əsərinin müəllifidir. 1891-ci ildə isə hicri və miladi tarixi təqvimlərini çap etdirmişdir.

Xanəndə **Ələsgər Abdullayev** Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafı tarixində əvəzedilməz yerlərdən birini tutmuşdur.

Şəki Azərbaycanda böyük mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Digər şəhərlərdə olduğu kimi Şəki də qala divarları ilə əhatə olunmuşdur. **Şəki Xan Sarayı** bənzərsiz memarlıq abidəsidir. 1762-ci ildə **Hüseyn xan** (Müştaq təxəllüsü ilə tanınmış şair) tərəfindən inşa etdirilmişdir. Saray qərribə üslubda tikilmişdir. Sarayın divar rəsmlərində XVIII və XIX əsr folklorunun

marafli nümunələri öz əksini tapır. Böyük Türk şairi Nazim Hikmətin sözlərinə görə: "Əgər Azərbaycanda Dünyaya bir tikili, bina göstərin desəydilər, Şəki Xan Sarayını göstərmək kifayət edərdi".

Şəkidə başqa arxitektura və sənət əsərləri də mövcuddur. Bunlardan ən dəyərliləri "Yuxarı Karvansaray" və "Aşağı Karvansaray"-dır. İndi bu karvansaraylar mehmanxana kimi istifadə edilir. Yüzlərlə turist və qonaqlar öz təillərini burda keçirirlər.

Qədim tarixə malik şəhər öz baramacılığı və sənətkarlığı ilə məşhurdur. Yerli əhali incəsənətin müxtəlif 20 növü üzrə məşğul olur. Bunlar: **zərgərlik, dulusçuluq (saxsı qab), dəri-geyimi, papaqçılıq, dülgərlik, folklor çalğı alətlərinin istehsalı, misgərlik, dəmirçilik** və s.

Zəngin mədəni ənənəyə sahib şəhərdə teatrın inkişafı üçün də xüsusi şərait yaradılır. S.Rəhman adına **Şəki Dövlət Dram Teatrı** 1975-ci ildə tikilmişdir. Teatrın kollektivi Azərbaycan dramaturgiyasının banisi M.F.Axundovun qoyduğu ənənələr uğurla davam etdirilir. ■

Dulus satan qız:

-Ay Fatma, tez Nise anaya muştuluq apar. Diyəsən, qızı Gülsümün bəxti açılıb. Bax, Türkiyə Cumhuriyyətinin Baş elçisi onun şəklini çəkir. Dünen eşşəyə minməsi ona düşdü. Sabah elçilər tökülüb gələcihdi, ev-eşiyi yığırdırsınlar...

Şəki xanı:

-Vəzir, çox yerlər gəzmişəm, İranda, Turanda olmuşam, həblə toy-büsətə rast gəlməmişəm.

-Baş vəzir:

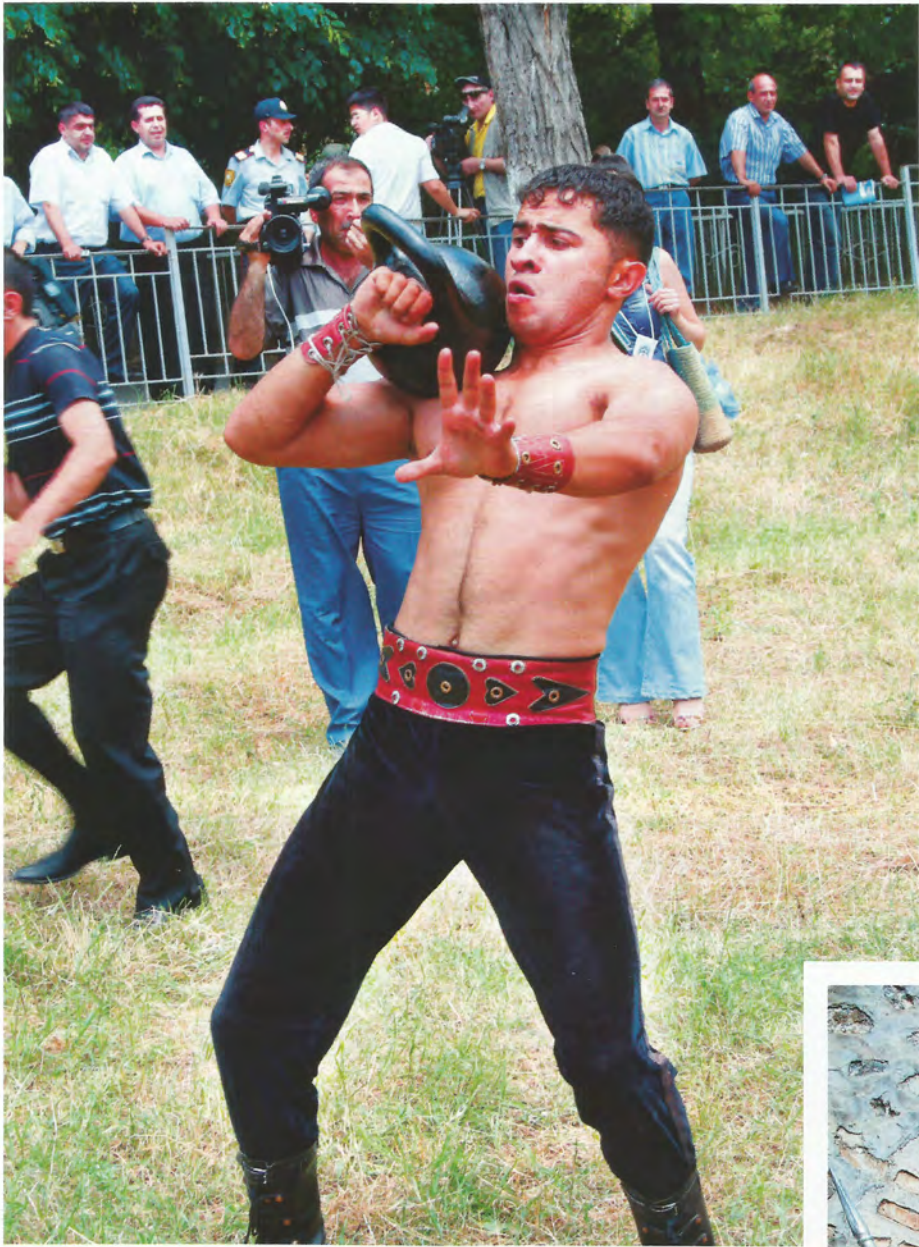
-Xan sağ olsun, hayındı Nadir şah bilsəydi ki, bizim habı nəvə-nəticələrimiz sənətkarlıqda ad-san qazanacıdı, dünyanın on

bir ölkəsinin baş elçilərini heyran qoyacıdı, Şəkiyə gəlməzdi, habırdə yaralanmazdı.

-Vəkil:

-Vəzir düz buyurur, xan, Nadir şah hayındı habra gəlsə, habı işləri gören kimi papağını da qoyub qaçacıdı...

Sənət vurğunlarının bayramı

İyunun 23-də Şəkiddə şəhər İcra hakimiyyətinin, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə respublikamızda ilk dəfə olaraq beynəlxalq səviyyəli “Sənətkarlar günü” bayramı keçirilmişdir. Bayramda Türkiyə, Misir, İraq, Çin, Cənubi Koreya, Polşa, Bolqarıstan, Hindistan, Norveç və Özbəkistanın ölkəmizdəki səfirləri, ABŞ, Rusiya və Səudiyyə Ərəbistanı səfirliklərinin nümayəndə heyətləri, Milli Məclisin deputatları, habelə respublikamızın tanınmış elm, mədəniyyət və incəsənət xadimləri, bədii kollektivlər iştirak edirdi.

Dost ölkələrin nümayəndə heyətləri mərkəzi meydanda böyük səmimiyyətlə qarşılanmış, qonaqlara gül-çiçək dəstələri və bayramın emblemləri təqdim olunmuşdur.

İştirakçıları səmimi salamlayan İcra hakimiyyətinin başçısı **Nazim İbrahimov** bayramın Azərbaycanın ən qədim sənət və ticarət mərkəzlərindən biri olan Şəkiddə keçirilməsinin heç də təsadüfi olmadığını bildirmişdir. O, qədim dövlətçilik ənənələrinə, zəngin tarixə və yüksək mədəniyyətə malik bu diyarın tarixən sənətin və sənətkarlığın yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi ərazilərdən biri olduğunu söyləmiş, Şəki sənətkarlarının yüzillər boyunca əldə etdikləri təcrübənin nəsilədən-nəslə keçməklə zəmanəmizdək gəlib çatdığını, onların istehsal etdikləri məhsulların yerli tələbatı ödəməklə yanaşı, xarici bazarlara da yol tapdığını xüsusi vurğulamışdır. Son dövrlərdə ölkəmizdə mədəni irsin qorunub saxlanılmasına, mədəniyyətimizin xarici ölkələrdə təbliğinə böyük diqqət yetirildiyini bildirən Nazim İbrahimov **Prezident İlham Əliyevin** bu istiqamətdəki fəaliyyətini, imzaladığı fərman və sərəncamların əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmişdir. O, respublikamızda ilk dəfə keçirilən “Sənətkarlar günü” bayramının mövcud sənət sahələrinin qorunub saxlanılmasına, itirilməkdə olan bir çox sənətkarlıq növlərinin bərpasına, turizmin inki-

şafına əsaslı şəkildə təsir göstərəcəyini bildirmiş, eyni zamanda, bu bayramın xalqlarımızı daha da yaxınlaşdıracağına, ölkələrimiz arasında dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin daha da möhkəmlənməsinə əminliyini söyləmişdir.

Açılış mərasimində çıxış edən Misirin ölkəmizdəki fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri **Yusif Əhməd İbrahim əl-Şarkavi** səmimi qonaqpərvərliyə görə diplomat həmkarları adından şəhər rəhbərliyinə minnətdarlığını bildirmiş, Şəkinin çox nadir bir mədəniyyətə, qədim tarixə və zəngin memarlıq abidələrinə malik olduğunu vurğulamış, Azərbaycanın iqtisadi və mədəni sahədə qazandığı uğurları yüksək qiymətləndirmişdir.

Bədii kollektivlərin, rəqs ansamblarının rəngarəng çıxışlarından sonra bayram iştirakçıları "Sənətkarlar şəhəri"nin rəmzi qapılarından keçərək, XVIII əsrə aid memarlıq abidəsi olan Yuxarı Karvansaraya gəlmişlər. Karvansaranın həyətidə çay süfrəsinə dəvət olunan qonaqlar yerli musiqiçilərin və xanəndələrin ifasında muğamları, xalq mahnılarını, el havalarını dinləmiş, milli rəqslərə tamaşa etmiş, xatirə şəkilləri çəkdirmişlər.

Daha sonra bayram iştirakçıları "Yuxarıbaş" Tarix və memarlıq qoruğunun ərazisində, XVIII əsrə aid memarlıq abidəsi olan "Qala divarları"nın həyətidə **Şəki Biznes-sənətkarlıq və turizm mərkəzinin - Sənətkarlar evinin** təntənəli açılış mərasimində iştirak etmişlər. Qonaqlar burada fəaliyyət göstərən sənətkar emalatxanaları ilə tanış olmuş, yerli musiqiçilərdən ibarət kamera ansamblının ifasında Avropa və Azərbaycan bəstəkarlarının klassik əsərlərini dinləmiş, pəhləvanların çıxışlarını izləmişlər.

Şəki xanları sarayının qarşısındakı bağda təşkil edilmiş sənətkarların istehsal etdikləri məhsulların satış-yarmarkası bayram iştirakçılarında böyük maraq doğurmuşdur. Bayram tədbirlərinin sonunda sənətkarların mükafatlandırılması mərasimi olmuşdur.

"Sənətkarlar günü" bayramı geniş konsert proqramı və atəşfəşanlıqla başa çatmışdır. ■

Təbrizli Şəms olmasaydı, Mövlanə də olmazdı

**Farsca
yazmağıma
baxmayın,
əslim türkdür.**

Mövlanə
Cəlaləddin Rumi

Böyük türk şairi və düşüncə adamı Mövlanə Cəlaləddin Rumi (1207-1273) orta qədəriyyətimizin dünya tarixinə bəxş etdiyi ən nəhəng şəxsiyyətlərdən biridir. Onun qələmindən çıxan «Məsnəvi», «Məcəlis-i səbə», «Fihî ma fihî», «Divani-Kəbir» (Böyük divan) və «Məktubat» kimi bənzərsiz əsərlər aradan keçən yüzillərə rəğmən bugünkü gün də dünyanın bütün guşələrində dərin maraqla oxunmaqdadır. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatına dərin təsir göstərən bu əsərlərin indiyədək heç biri tam şəkildə dilimizə çevrilməyib. Dahi şairimiz Nizami Gəncəvi kimi, Rumini də farsca yazıb-yaratdığına görə «fars şairi» sayanlar az deyildir. Halbuki yazılarında birində dahi Mövlanə «Əsləm türkest, əgərçə hindu guyəm» (Tərcüməsi: «Farsca yazmağıma baxmayın, əslim türkdür») deyir. 2007-ci il Birləşmiş Millətlər Təşkilatının UNESCO qurumu tərəfindən «Mövlanə Cəlaləddin Rumi ili» kimi bütün dünyada geniş miqyasda bayram edilməkdədir. «Məsnəvi»dən seçmələr kitabı həm bu törənə, həm də ədəbiyyatımızda Mövlanə ilə bağlı haqsız boşluğu doldurmağa həsr olunub.

Türkiyə Cümhuriyyətinin Bakı Böyükəlciliyi Kültür və Təntnə Müşaviri Dos. Dr. Fətih Gedikli yazır: «Azərbaycan oxucusunun Mövlanəni tanıtmada gecikdiyi bir gerçektir. Azərbaycanda Sovyet devrinde tərcümə edilip basılan Şark klasikləri içərisində ona yer verilməməsi manidardır. Esasında sırf bu bakımdan o, Azərbaycan ziyalisinin daha çox diqqətini çəkməliydi. Bu gecikmişlikte, Sovyet kultür siyasətinin və belki vaktiylə Ahundov'un Mevlana'ya mənfi yanaşmasının belli bir rolü olsa da, gene de bu ilgisizliyi, daha yumuşaq şəkildə desək, Mevlana və eserinin gölgədə kalmasını tam anlamıyla açıqlamaq zordur. Bunda bizim kendi dəğerlərimizə qarşı lakayt kahşımız hesaba katılabilir.

Misal için, Mevlana Rus olsaydı, bizim için çok daha kıymetli olurdu. Bu hükmü verirken Mevlana'nın aynı zamanda Azərbaycan'a ait olduğunu nazarda tutuyorum. O, hem ortak kültürümüzün yetiştirmesi olarak Azərbaycan'ındır, hem de Tebrizli Şəms dolayısıyla Azərbaycanındır. Tebrizli Şəms olmasa Mevlana da olmazdı, demek yanlış sayılmaz. Bu iki sufünün -Cəlaləddin və Şəms'in- qarşılaşmasından, görüşmesindən, qarışmasından Mevlana doğmuştur. İslam aleminin, o cümleden Türk aleminin yetiştirdiği en büyük simalardan biri olarak asırlardır bütün insanlığa ışık veren, müsamaha və umut aşılayan, insanlık öğretən Mevlana'nın, bugünkü savaş, kavga, açlık ve her türlü ayrımcılık ve adaletsizliğin kol gezdiği, at oynattığı dünyamızda, ademoğulları arasında fark koymadan herkese yönelen çağırısı gündədir, eskimezdir, ebedidir.

Müşavirliğimiz UNESCO'nun 2007 yılını dünya çapında Mevlana'yı anma yılı ilan etmesine uygun olarak, elini çabuk tutmuş ve daha geçen yıl AMEA Felsefe ve Siyasi-Hükuki Tetkikatlar Enstitüsü ile birlikte uluslar arası bir sempozyum düzenlemiştik. Yeri gelmişken enstitü müdürü Prof. Dr. Yusif Rüstəmov'un bu konudaki gayretini şükranla anmak isterim.

Bu sefer, Mevlana'nın ölmez eseri Mesnevi'den Şefik Can'ın öğrencisi sayın H. Nur Arturan'ın yaptığı seçmeyi şair-çevirmen Azad Yaşar'ın mükəmmel uğunlaşdırmasında Azərbaycan okuyucularına təqdim etməkten ötürü çox bahtıyırım. Kitabın okuyuculara ulaşması sayın Havva Bal-kanlı'nın yardımlarıyla mümkün olmuştur. Kendilerine Müşavirliğimiz adına teşekkür etməkten çok memnunum.

Kitabın Azərbaycan'da büyük mütefekkire merakın uyanmasında önemli bir rolü olacağına inanıyorum". ■

AYLIQ BEYNƏLXALQ JURNAL
002 • OKTYABR 2006 • QIYMƏTİ 3.2 AZN (16000 manat)

QAFQAZ
CAUCASUS TOURISM

AYLIQ BEYNƏLXALQ JURNAL
003 • FEVRAL 2007 • QIYMƏTİ 3.2 AZN (16000 manat)

QAFQAZ
CAUCASUS TOURISM

"Şəki saray" oteli
qonaqları qəbul edir

Necə oldu burada
yaşayan eller,
ay hayır

"QAFQAZ TURIZM" jurnalı

Hörmətli xanımlar və cənablar!!!

"Qafqaz Turizm" jurnalı 2006-cı ildə təsis olunub və bu günə kimi 3 buraxılışı oxucuların diqqətinə çatdırılıb. Məqsədimiz Azərbaycanda turizm, mədəniyyət, iqtisadiyyat sahələrini işıqlandırmaq, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində turizm bazarının, mədəniyyət və iqtisadiyyat sahələrinin inkişaf mərhələlərini izləmək, ölkəmizin gəzməli-görməli yerlərini, mədəniyyətini, tarixini, iqtisadiyyatını onların nəzərinə çatdırmaq, bu sahələrdə oxucuların daha da maariflənməsinə nail olmaqdır. Bunu nəzərə alaraq iyul ayından etibarən "Qafqaz Turizm" jurnalı ayda 1 dəfə, 3500 tirajla çap olunur və Azərbaycanda fəaliyyət göstərən şirkətlərə, ofislərə, nüfuzlu işə obyektlərinə express vasitəsi ilə pulsuz olaraq çatdırılır.

İş adamlarının nəzərinə!

Şirkətinizin istehsal etdiyi məhsulları və ya təklif etdiyi xidmətləri, reklam və ya elanlarınızı, buklet və ya braşuralarınızı, reklam xarakterli məqalələrinizi jurnalımızın növbəti sayında yerləşdirə bilərsiniz.

Hörmətlə,

"Qafqaz Turizm" Redaksiyası MMC

Reklam və yayım şöbəsinin müdiri
Vüsal F.Cəfərov

AZ1033, Heydər Əliyev pr. 73/1, m. 31

Tel/faks: (+994 12) 567 24 88

Mob: (+994 55) 761 91 10

REKLAM BİZNESİN MÜHƏRRİKİDİR!!!

GƏNCƏ QAPILARI ŞƏHƏRİN
GİRİŞİNİ BƏZƏYƏCƏK,
İKİNCİ PAYTAXTIN TARİXİ
GÖRKƏMİNİ ÖZÜNƏ
QAYTARACAQDIR

Gəncədə işgüzar səfərdə olan Prezident İlham Əliyev Gəncənin qədim qapılarının ilk in şəkildə bərpaı üçün görülan işlərlə tanış olmaq üçün şəhərin girəcəyinə gəldi. Burada Prezidenti və xanumunu Gəncə ziyalıları böyük səmimiyyətlə qarşıladılar. Xalq artisti Pərvanə Qurbanova dövlətimizin başçısına Gəncənin embleminə bəsr olunmuş monumental abidənin Sankt-Peterburqda hazırlanmış maketini təqdim edərək dedi ki, cənab Prezident, Sizin qətiyyətiniz sayəsində Gəncənin gerbi, emblemi özünə qaytarılmış və bu tarixi hadisəyə çevrilmişdir.

Prezident İlham Əliyev ziyalılarla görüşdü, onlara təşəkkürünü bildirərək dedi:

-Mən çox sevinirəm ki, bu gün çox böyük işlər gedir, şəhər gözəlləşir, tarixi abidələr bərpa olunur, yeni abidələr yaranır. Düşünürəm ki, bu abidə də gəncənilər tərəfindən yaxşı qəbul olunacaqdır. Biz tarixi abidələri bərpa etməliyik. *Gəncənin böyük tarixi var, böyük keçmişi var. Biz gərək o tarixi qoruyaq. Bəzi səbəblər üzündən itmiş, yaxud da buradan aparılmış tarixi sənətlərimizi həm qaytarmalıyıq, eyni zamanda, müvəqqəti olaraq onları əvəz edən surəti yaradılmalıdır. O cümlədən, Gəncənin qədim qapılarının.*

Bildiyiniz kimi, o qapı Gürcüstanda kilsədədir. Biz müraciət etmişdik ki, o qapılar Gəncəyə qaytarılsın. İndi bu barədə danışıqlar gedir, amma hələlik məsələ öz həllini tapmır. **Biz Gəncə qapılarının dəqiq surətini yaratmalıyıq və bu işlər də gedir. Bütün başqa tarixi abidələr – Gəncənin gerbi, tarixi keçmişdə Gəncəyə aid olan əlamətlər, elementlər gərək bərpa olunsun.** Çünki bu bizim tariximizdir.

Biz müstəqil ölkə kimi çox sürətlə inkişaf edirik. Bölgələr bütün sahələrdə inkişaf edir və bununla bərabər, həmişə öz tariximizə böyük hörmətlə yanaşmalıyıq, onu bilməliyik. Tariximizi gənc nəsil bilməlidir. Bizim memarlıq abidələrimizin bərpaı, qorunması mütləq və mütləq davam etməlidir...

Ziyalılar dövlətimizin başçısına bir daha minnətdarlıqlarını bildirdilər, ona cənsağlığı arzuladılar. Sonra Prezident İlham Əliyev Gəncə qapılarının və Gəncə qalasının maketinə, fotosəkillərinə baxdı. Məlumat verildi ki, **dəmirçi Osmanoğlu İbrahim tərəfindən 1063-cü ildə hazırlanmış məşhur Gəncə qapıları 1139-cu ildə Gəncədə zəlzələ baş verərkən yadellilər tərəfindən aparılmışdır.** İndi həmin qapıların və qala divarının kiçik bir hissəsini bərpa etmək məqsədi ilə burada tikinti işlərinə başlanılmışdır. Bərpa işlərini Milli Elmələr Akademiyasının Gəncə Regional Elm Mərkəzinin mütəxəssisləri aparırlar. **Qapılar dəmir parçalarından və 800-dən çox çarxımdan hazırlanır. Hündürlüyü 3,7, eni isə 3,4 metrdir.** Hazırda tamamlama işləri gedir və yaxın vaxtlarda Gəncə qapıları şəhərin girişini bəzəyəcək, bu qədim diyara gələn hər bir qonaq, ilk növbədə, XII əsrdə mövcud olmuş Gəncə qapılarından keçəcəkdir. Bildirildi ki, ətrafda 20 metr hündürlüyündə rəmzi qala divarının ucaldılması da nəzərdə tutulur. Memarlıq və şəhərsalma idarəsinin mütəxəssisləri tərəfindən layihələşdirilmiş qala divarının yuxarı hissəsində Gəncənin gerbi qoyulacaqdır və üz tərəfi Naxçıvandan gətirilmiş kərpiclə hörüləcəkdir.

Prezident İlham Əliyev Gəncə qapılarının Azərbaycan tarixinin bir parçası olduğunu vurğulayaraq, onun üzərində yazılmış sözlərin tərcüməsinin latin əlifbası ilə də yazılmasını tövsiyə etdi və bunun tarixin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətli olduğunu vurğuladı. ■

Eldar Əzizov*Gəncə şəhər icra hakimiyyətinin başçısı*

Qədim Gəncə müasirləşir

Ölkəmizin sürətli inkişafını təmin edə biləcək yeni neft strategiyasının əsası dünya şöhrətli siyasətçi, görkəmli dövlət başçısı, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və möhkəm təməl üzərində qurulmuş bu strategiyanın möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin uğurla davam etdirməsi nəticəsində Azərbaycan bölgədə lider dövlətə çevrildi.

Yurdumuzda bu gün inkişafın yeni mərhələsi yaşanır, müstəqil Respublika artıq özünün hərtərəfli inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Xalqımızın milli-mədəni yüksəlişi, dövlətimizin davamlı siyasi-iqtisadi tərəqqisi ümummilli liderimiz, dövlət müstəqilliyimizin memarı Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş inkişaf strategiyasının başlıca məqsədlərindəndir.

Gəncədə sosial-iqtisadi inkişaf proqramları və infrastruktur layihələri uğurla həyata keçirilir. Gəncə ictimaiyyəti ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin Gəncəyə 30 may tarixi səfərini böyük sevgi və minnətdarlıq hissi ilə xatırlayır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin bölgələrə müntəzəm səfərləri dövlət siyasətinin yerlərdə həyata keçirilməsinə effektiv nəzarət mexanizminin tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, iqtidarla xalq arasında canlı ünsiyyətin və sıx birliyin əsasıdır.

«Gəncənin çox gözəl tarixi abidələri, özünəməxsus xüsusiyyətləri, bənzərsiz siması var. Bütün bunlar qorunub saxlanmaqla bərabər şəhər müasirləşir».

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Son illərdə Gəncə şəhərində məhsul istehsalı sahələrində istehsalın həcmi nisbətən artmış, xidmət sahələrinin fəaliyyəti genişlənmiş, əmək haqqı xeyli yüksəlmişdir. Belə ki, 2005-ci illə müqayisədə ümumi məhsul buraxılışı 18,1 faiz, o cümlədən: sənaye məhsulu istehsalı 4,5 faiz, nəqliyyat xidməti 36,1 faiz, rabitə xidməti 8,6 faiz, əsaslı tikinti 1,9 dəfə, ticarət və xidmət 10,6 faiz, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı 2,5 faiz artmışdır. Muzdlarla işləyənlərin orta aylıq əmək haqqı 25,2 faiz artması ilə yanaşı istehlak mallarının qiymətləri və xidmət tarifləri 14,6 faiz bahalaşmışdır. İqtisadiyyatın aparıcı sahəsi olan sənayedə məhsul istehsalı 2005-ci illə müqayisədə 4,5 faiz artaraq 181,6 mln. manat təşkil etmiş, o cümlədən: metallurgiya və hazır metal məhsullarının istehsalı müəssisələrində 13,4 faiz, qida məhsullarının istehsalı müəssisələrində 3,2 faiz artmışdır. İqtisadi fəaliyyət növlərinin təsnifatına görə sənayenin emal bölməsində məhsul istehsalı 3,0 faiz, elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi bölməsində 47,5 faiz artmışdır.

Ölkə üzrə məhsul istehsalının ümumi

həcmində Gəncə şəhərinin xüsusi çəkisi 1,3 % təşkil edir. 2007-ci il yanvar ayının 1-i vəziyyətinə sənaye müəssisələrinin anbarlarında 4,7 milyon manatlıq hazır məhsul qalığı olmuşdur. Bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitalla 42,7 milyon manatlıq və ya əvvəlki illə müqayisədə 1,9 dəfə çox investisiya yönəldilmişdir. Tikinti-quraşdırma işlərinin aparılmasına sərf olunmuş investisiyanın həcmi 2,2 dəfə artaraq 41,6 milyon manat təşkil etmişdir. Ümumi sahəsi 23,5 min kvadrat metr olan fərdi yaşayış evləri tikilib istifadəyə verilmiş və onların dəyəri 1,7 milyon manat təşkil etmişdir. Nəqliyyat müəssisələri və avtomobil nəqliyyatı sahəsində fəaliyyət göstərən hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən il ərzində 2,3 mln ton yük daşınaraq əvvəlki illə müqayisədə yükdaşıma 8,5 faiz artmış, avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə 12,4 milyon nəfər sərnişin daşınaraq əvvəlki illə müqayisədə sərnişin daşıma 6,0 faiz artmışdır. Sərnişin daşınmasının 95,8 faizi qeyri-dövlət mülkiyyətinə məxsus nəqliyyat vasitələri ilə həyata keçirilmişdir. Poçt və rabitə müəssisələri tərəfindən əhaliyə, idarə və müəssisələrə 3,0 milyon manatlıq rabitə xidməti göstərilmişdir

ki, bu da 2005-ci illə müqayisədə 8,6 faiz çoxdur. Rabitə xidmətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə Gəncə Telekommunikasiya idarəsində yeni rəqəmsal simsiz rabitə texnologiyası tətbiq edilməyə başlanmış, şəhər ərazisində 3 Poçt şöbəsinin tikintisi müəyyənləşdirilmişdir. Şəhər üzrə muzdlarla işləyənlərin orta aylıq əmək haqqı 2005-ci illə müqayisədə 25,2% artaraq 88,2 manata çatmışdır. 2006-cı ildə əhaliyə 173,2 milyon manatlıq istehlak malları satılmış və pullu xidmətlər göstərilmişdir. Pərakəndə əmtəə dövriyyəsi 9,6 faiz artaraq 142,2 milyon manat təşkil etmiş, pullu xidmətlərin həcmi isə 4,8 faiz artaraq 31 milyon manata çatmışdır. 2006-cı ildə şəhərin hər bir sakini ticarət şəbəkəsindən ay ərzində orta hesabla 38,5 manatlıq istehlak malları almış, 8,3 manatlıq müxtəlif növ xidmətlərdən istifadə etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında» 24 noyabr 2003-cü il tarixli və «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında» 11 fevral 2004-cü il tarixli ▶

fərmanlarından irəli gələn vəzifələrlə bağlı Gəncə şəhəri İcra hakimiyyəti başçısının müvafiq sərəncamları olmuş (05.12. 2003-cü il, № 531, 23. 03. 2004-cü il, №72) tədbirlər və iş planı hazırlanaraq icrası ardıcılıqla həyata keçirilməyə başlanmışdır. 2006-cı ildə də sosial-iqtisadi inkişaf proqramına uyğun olaraq Gəncə şəhərində müəssisələrin istehsal fəaliyyəti əksəriyyəti üzrə genişlənməmiş, yeni müəssisələr yaradılmış, şəhərə investorların cəlb edilməsi üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Regionların sürətli sosial-iqtisadi inkişafını təmin edən fərman və sərəncamların icrası bölgələrin qarşısında duran işsizliyin aradan qaldırılması, yoxsulluğun azaldılması, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, iqtisadi və sosial layihələrin reallaşdırılması, nəqliyyat və yol infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi, abadlıq və quruculuq işlərinin aparılması və s. bu kimi qlobal vəzifələri həll etməyə imkan verir. Stabil olaraq hər il üzrə ötən illə müqayisədə əhəmiyyətli artım tempinə nail olmuş istehsal müəssisələrindən: Gəncə «Gil-Torpaq» İstehsalat Sahəsini, Gəncə Avtomobil zavodunu, «Gəncə «Şərab-2», «Gəncə-Tekstil», «Gəncə-ƏME», «Gəncə Pambıqçayırıcı», «Gəncə-Qənnadı», «Gəncə

Yağ-Piy» ASC-ləri, Maşınqayırma zavodunu, «Asmet» LTD, «Bentonit» «İnterpak» MMC-ləri, Azəri-Ərəboğlu və «Fatoğlu» BM-ni göstərmək olar.

Gəncədə son illər ərzində yeni müəssisələr yaradılır, köhnə müəssisələr fəaliyyətini bərpa edir, sahibkarlıq fəaliyyəti geniş vüsət alır. Ümumiyyətlə, sahibkarlığın sürətli inkişafı dövlətin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin tərkib hissələrindən biridir. Dövlət başçısının xüsusi diqqət yetirdiyi sahibkarlığa, xüsusən də regionlarda fəaliyyət göstərən sahibkarlara qayğı ilbəl artır. Gəncədə müasir tələblərə cavab verən «Jardin-Royal» Şokolad fabrikinin açılış mərasimində Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev iştirak etmişdir. «Gəncə Şərab-2» ASC üzrə hesabat ilində müəssisənin genişləndirilməsi və yeni müasir avadanlıqların alınması və quraşdırılması nəticəsində, istehsalın həcmi xeyli artmış, şərab süzmə sexi yenidən qurulmuş və yüksək keyfiyyətli şərab istehsalına başlanılmışdır. Respublikadan kənara, MDB ölkələrinə 108,1 min dekalitr yüksək keyfiyyətli, müxtəlif çeşidli şərablar satılmışdır ki, bu da 2005-ci illə müqayisədə 3,2 dəfə artıqdır. Üzüm bağları sahələrinin genişləndirilməsi davam etdirilir. Təsərrüfat ilində 146 hek-

tar yeni üzüm plantasiyası salınmış və bu işlər davam etdirilir. Hesabat ilində ilk dəfə 50 hektar üzüm bağından 500 tona yaxın üzüm məhsulu toplanmış və yüksək keyfiyyətli şərab məhsulu hazırlanmışdır. Hesabat ilinin sonuna müəssisədə işləyən işçilərin ümumi sayı 560 nəfərə çatdırılmışdır ki, bu da 2005-ci illə müqayisədə 73 nəfər çoxdur. «Gəncə Əlvan Metal Emal» ASC üzrə 2006-cı ildə yeni istehsalat sahəsi yaradılaraq Dövlət Neft Şirkətinin sifarişi əsasında iş qurulmuş, müəssisədə alüminium profili prokatı və sement istehsalı genişləndirilərək istehsalın həcmi artırılmış, yeni mis-latun prokatı istehsalı sahəsi yaradılmışdır. Hesabat ilində müəssisədə 50 yeni iş yeri yaradılmışdır. «Gəncə-Qənnadı» ASC üzrə 2006-cı il ərzində beş çeşiddə istehsalı olan «karamel» xətti; «qlazurlu peçenyə», və «vafli» istehsalı üzrə yeni xətlər quraşdırılaraq istifadəyə verilmiş, «qlazur» istehsal edən «Makentayın» tipli müasir avadanlıq komplekti quraşdırılaraq istifadəyə verilmişdir. Məşhur «Çinar» konfetinin istehsalı artıq bərpa olunmuş və 2006-cı il ərzində müəssisədə 65 yeni iş yeri açılmışdır. «Gəncə-Tekstil» ASC Çinin Tekstil maşınları istehsal edən bir neçə zavodları ilə əlaqələr yaradaraq yeni texnologiya ilə işləyən əyrici maşınların alınması üçün müqavilələr bağlamış və may 2006-cı il tarixdən Əyrici maşınların Çindən gətirilməsinə başlanılmışdır. Artıq oktyabr ayından Əyrici sexi işə düşmüş və 92 iş yeri bərpa olunmuşdur. Hazırda fəaliyyəti bərpa edilmiş kombinatda 296 nəfər işçi çalışır.

Gəncə Avtomobil zavodunda 2006-cı ildə Çinin «Çanqan» Avtomobil şirkəti ilə müqavilə bağlanmış və artıq oktyabr ayının 9-dan Avtomobil zavodunda 7 modeldə az və orta tonnajlı yük avtomobilləri və özünüboşaldan yük avtomobilinin yığım istehsalına başlanmışdır. Müəssisədə 80 yeni iş yeri yaradılmışdır.

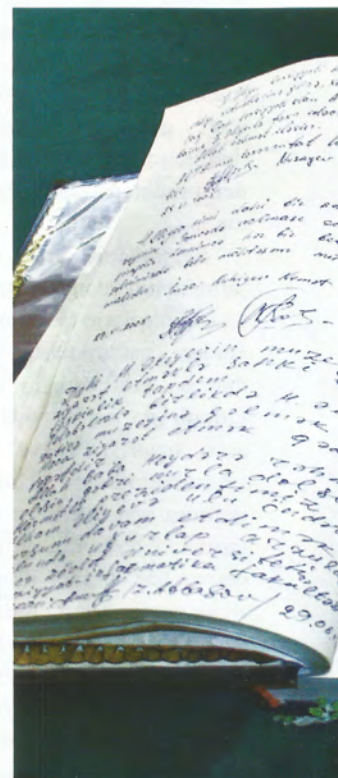
Dövlət Proqramına uyğun olaraq Gəncə çayının sahil boyu və məcrasının yenidən qurulması ilə əlaqədar Yeni Gəncə yaşayış massivində ayrılmış 6 hektar torpaq sahəsində müasir tipli bazar və yarmarka kompleksinin bir hissəsi hesabat ilində tikilərək istifadəyə verilmiş, cari ilin birinci yarısında isə tikintinin tam başa çatdırılması və sahil boyu üzrə yerləşən yəndəmsiz bazar və yarmarkaların bütövlükdə yeni yerə köçürülməsi nəzərdə tutulur.

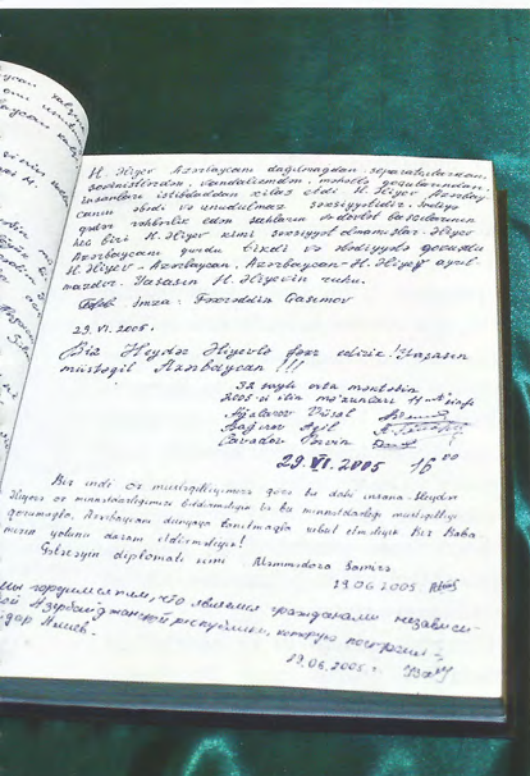
Gəncəçay çayının sahil boyunca ▶

Gəncə Azərbaycanın, Azərbaycan xalqının qədim, zəngin tarixini özündə əks etdirən bir diyardır, gözəl şəhərdir. Biz, hamımız - harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlı, Gəncə ilə, onun qədim və zəngin tarixi ilə fəxr edirik və Gəncənin tarixinə, Gəncənin Azərbaycan xalqı qarşısında göstərdiyi xidmətlərə minnətdarlığımızı bildiririk. ...Azərbaycana, Azərbaycan xalqına təkcə Nizami Gəncəvi kimi dahi bir şəxsiyyət bağışladığına görə Gəncə torpağı, Gəncə xalqı, gəncəlilər əbədi minnətdarlığa layiqdirlər.

Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri.
Gəncə, 7 oktyabr 1998

və məcrasının yenidən qurulması layihəsi üzrə çayın şəhər ərazisindəki 4 km-lik məsafədə hər iki sahil boyunca uzunluğu 8 km olan ümumi sahil sahəsinə dəmir-beton istinad divarlarının çəkilməsi, mövcud 5 ədəd körpünün müayinə edilərək əsaslı qaydada bərpası və gücləndirilməsi, eləcə də hər iki sahil boyunca müasir layihələrə uyğun şəhərsalma qaydaları ilə abadlıq və yenidənqurma işləri görülərək yeni-yeni park, skver, əyləncə və istirahət mərkəzlərinin salınması, xatirə abidə və heykəllərin ucaldılması, çayın vadisində yeni artezian quyularının qazılması vasitəsi ilə bütün il boyu Gəncə çayında Şəlalə-kaskad komplekslərinin yaradılması nəzərdə tutulur. Məktəb, xəstəxana və digər sosial-obyektlərin tikintisi artıq bütün bölgələrdə olduğu kimi Gəncədə də aparılır və bu işlər ən müasir səviyyədə görülür. Xüsusən də cənab Prezident tərəfindən təməli qoyulmuş Diaqnostika mərkəzinin tikintisini qeyd etmək olar. Güllüstan qəsəbəsindəki şəhid ailələri və Qarabağ əlilləri üçün 40 mənzilli yaşayış binasının və «Sevinc» qəsəbəsindəki 640 şagirdlik 21 №-li orta məktəb binasının tikintisi başa çatmış və yaxın vaxtlarda istifadəyə veriləcəkdir. 37 və 39 №-li orta məktəblər də əsaslı təmir olunmuş, yeni inventar və avadanlıqlarla təchiz edilmişdir.

Qədimliyi qorunub saxlanılmaqla yanaşı, Gəncəyə müasir şəhər simasının gətirilməsi istiqamətində əməli işlər görülür. Cənab Prezident demişdir ki, «Gəncənin çox gözəl tarixi abidələri, özünə məxsus xüsusiyyətləri, bənzərsiz siması var. Bütün bunlar qorunub saxlanılmaqla bərabər şəhər müasirləşir». Gəncədə inşa edilən «Beşulduzlu» Hotel, Diaqnostika Mərkəzi, on bir çoxmərtəbəli yaşayış binalarından başqa hesabat ilindən tikilməsi nəzərdə tutulan Poladəritmə və Alüminium zavodları, əlavə olaraq daha beş yaşayış binaları, istehsal sahələri, ticarət obyektləri və digər sosial obyektlər də məhz cənab Prezidentin Gəncəyə göstərdiyi diqqət və qayğısı sayəsindədir ki, Gəncə bu gün sürətlə inkişaf edir, qurulur və yeniləşir. Şəhərdə istehsal, xidmət, ▶

tikinti, ticarət və digər sahələrin inkişafının təmin edilməsi üçün görülmüş əsaslı işlərin nəticəsində 2003-cü ildən 2007-ci ilə kimi Gəncə şəhəri üzrə cəmi 9722 yeni iş yerləri açılmışdır ki, ondan da 8309-u daimi iş yerləridir. Bu da Dövlət Proqramının müddəalarına uyğun olaraq qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi, sahibkarlığın inkişafına əlverişli şəraitin yaradılması, əhalinin aztəminatlı hissəsinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə xidmət edir.

Cənab Prezident Gəncənin Azərbaycanın ikinci şəhəri və qədim şəhər olduğunu qeyd edərək burada yaradılan hər bir yeni tikilinin, hər bir yeni müəssisənin yüksək standartlara cavab verməsi istəyini bildirməklə bu gün gözəlləşən, yeni yollar salınan, binalar tikilən, abadlıq işləri aparılan Gəncədə bu halların görüldüyünü və bundan sonra da

Gəncəni daim dəstəkləyərək, Gəncənin inkişafına köməyini əsirgəməyəcəyini bəyan etmişdir.

Cənab Prezident artıq göstəriş vermişdir ki, Gəncədə yeni teatr binası, idman-konsert zalı və uzunluğu 50 metr olan yeni üzgüçülük hovuzu inşa edilsin. Memarlıq və şəhərsalma İdarəsi tərəfindən bu obyektlərin yeri ilə əlaqədar təkliflər hazırlanmışdır.

Bu gün gəncəliyərin rifah halının yaxşılaşması göstəricisi kimi fərdi yaşayış evlərinin tikintisi və təmiri, eləcə də müasir layihələrə uyğun inşa edilən müxtəlif ticarət və xidmət obyektləri şəhərin görkəmini gündəgün gözəlləşdirir və sürətli inkişafdan xəbər verir.

Gəncənin son üç il ərzində baş verən inkişafın göstəricisi kimi bir vaxtlar Gəncədən müxtəlif yerlərə köçmüş sakinlərin kütləvi surətdə qayıtmasıdır ki,

bunun da nəticəsində əhalinin sayı ötən illərlə müqayisədə 30%-ə qədər artmış və bu proses özünü xüsusən daşınmaz əmlakın dəyərinin artmasında göstərir.

Gəncə Leksikonunda artıq istifadə olunan-prospekt və küçələrdə maşın tıxacları ifadəsi, əgər əvvəllər inkişafın nəticəsi kimi fərəh və sevinc hissi gətirirsə, indi artıq bu məsələnin həllinə çalışır. Belə ki, bazar və yarmarkaların köçürülməsi nəticəsində Nizami küçəsi maşın tıxaclarından azad olunacaq. Digər marşrutlar araşdırılır. O cümlədən də mövcud avtovağzalların köçürülməsi gündəlikdədir. Bununla əlaqədar Memarlıq və Şəhərsalma İdarəsi öz təkliflərini hazırlayır.

Hərtərəfli inkişafı iri və cəsarətli addımlarla irəli aparan cənab Prezidentin tələbləri və iş tempi ilə bu gün bütün səviyyələrdə uyğunlaşma son dərəcə vacibdir. Gəncə idarəçiliyində də bu amilə

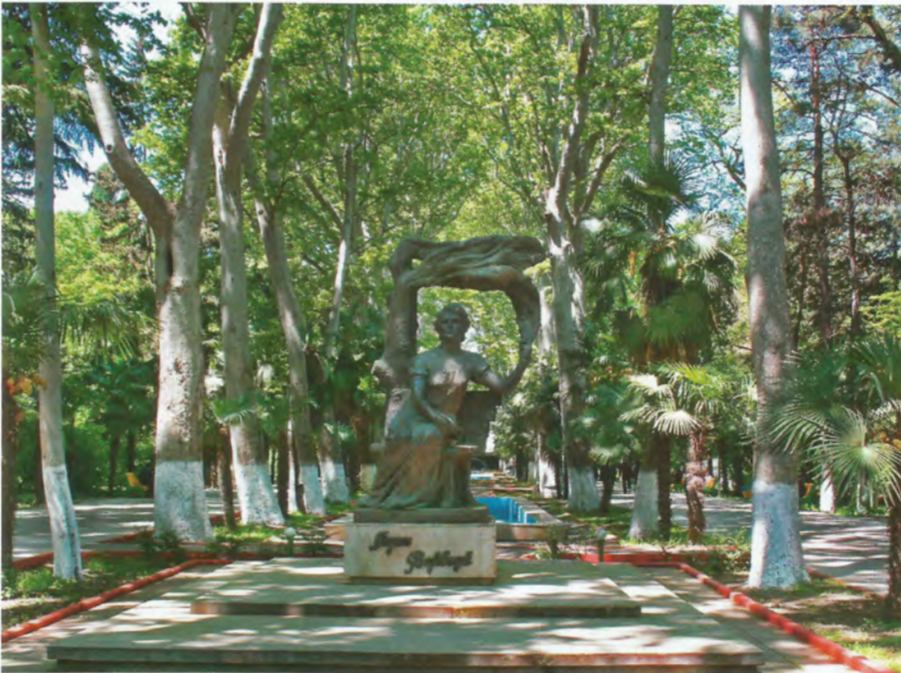

ciddi fikir verilir. Belə ki, intensiv inkişaf dövrünü yaşayan Gəncədə Memarlıq və Şəhərsalma layihələri bu gün prioritet sahə kimi günbəgün artan tələbə uyğun özünün operativ həllini gözləməklə yanaşı şəhərin xüsusiyyətlərini, qədimliyini, gələcək inkişaf istiqamətlərini özündə ehtiva edən memarlıq qərarlarını dikte edir. Memarlıq və şəhərsalma idarəsinin son illər ərzində təkzibolunmaz nailiyyətləri ilə yanaşı bu gün artıq şəhərin inkişafı ilə əlaqədar çoxsaylı təkliflərin layihələri gecikməyə başlamışdır. Mövcud templə ayaqlaşmaqdan ötrü memarlıq idarəsində tələbata uyğun yaradıcı islahatlar aparılmalı və işə əlavə mütəxəssislər cəlb olunmalıdır.

Qərb bölgəsinin sənaye mərkəzi olan Gəncənin sürətli inkişafının məntiqi nəticəsi kimi sənaye və mülki obyektlərin inşasının şəhərsalma qaydalarına uyğun genişləndirilərək tədricən mərkəzdən kənar əraziyə çıxarılmasına Gəncənin məhdud torpaq sahəsi imkan vermir və şəhər yalnız öz daxili ərazisində inkişaf edirdi. Şəhərin perspektiv inkişaf istiqamətləri ilə yaxından tanış olan cənab Prezident Gəncə Beynəlxalq Hava Limanının region üçün təkənverici inkişaf mənbəyi olduğunu və şəhərin qərb istiqamətindən girişinin müasir şəhərsalma nümunələri üslubunda qurulmasını vacib hesab edərək və Gəncənin ümumiyyətlə inkişafını daha geniş spektrdə görərək, Gəncə şəhərinin Nizami rayonuna həmsərhəd olan Xanlar rayonunun ərazisindən 100 hektar torpaq sahəsinin Gəncəyə verilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanununu 26 dekabr 2006-cı il tarixdə imzalamışdır. İftixar hissi ilə qeyd etməliyəm ki, bu ölkə başçısının Gəncəyə göstərdiyi doğma münasibətin əyani nümunəsidir.

Aşkarlıq və şəffafıq qaydasında yarıdılmış Gəncə idarəçiliyində gündəlikdən düşməyən tələbkarlıq, iş məsuliyyət, intizam və vətəndaşlara qarşı diqqət və qayğı, qurulmuş idarəçilik xəttinin dəyişməz olmasından xəbər verir. Bu sahədə ilbəl müsbət nəticələrə nail olunması ictimaiyyətin gözü qabağında baş verir.

Bir qayda olaraq müsbət işlər və nailiyyətlərlə yanaşı çatışmazlıq, nöqsan və neqativ hallar barədə də deyilir, müzakirə edilir və ciddi tapşırıqlar verilir. Məhz bu cür yanaşmanın nəticəsidir ki, mənfi halların sayı şəhər üzrə kəskin dərəcədə azalmışdır. Gəncənin şəhərsalma imkanlarının artırılması, infrastruktur tələbatlarının

genişləndirilməsi, ekoloji və turizm layihələrinin həyata keçirilməsi, eləcə də iqtisadi durumunun daha da yaxşılaşdırılması ilə bağlı görüləsi işlər üzrə müxtəlif donor təşkilatları, iş adamları və qurumlara verilmiş təkliflərin sırasında aşağıdakı məsələlər də öz əksini tapmışdır:

-Gəncə - Göy göl yolunun əsaslı təmiri və yenidən qurulması;

-Qədim Gəncə ərazisində, o dövrə uyğun, o dövrün bir parçası kimi kiçik bir məkanın yaradıcı bərpası, sənətkarlıq növləri ilə məşğulluğu təsvir edən qədim tikililərin bərpa edilməsi, məişət atributlarından ibarət qədim Gəncənin bir parçasının «bu günə» gətirilməsi;

-Kiçik və orta sahibkarlığın sürətli inkişafına rəvac verilməsi məqsədilə mikro maliyyələşmənin ən aşağı faizlərlə təbiiq edilməsi;

-Gəncə «Gil-Torpaq» İS-də şlam ərazisinin ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;

-«Sevinc» və digər qəsəbələrin şəhərdən kənarında yerləşməsi və oranın infrastrukturuna vəsait qoyuluşunun məhdud olması səbəbindən orada quruculuq işlərinin aparılması;

-Şəhərin estetik və ekoloji tələbatları üçün vacib sayılan H.Əliyev parkının müasir layihələr əsasında yenidən qurulması.

Yuxarıda sadalanan təkliflər üzrə daxili imkanlar da araşdırılır, predmetli müzakirələr aparılır, perspektiv layihələr nəzərdən keçirilir.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin sayəsində Azərbaycan Respublikası öz dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlamış, möhkəmləndirmiş, hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu yolunda

inamla addımlayaraq bütün sahələrdə olduğu kimi, elm, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və idman sahələrində də nailiyyətlər qazanmışdır. Milli-mənəvi dəyərlərin qiymətləndirilməsi, insan kapitalının qorunub inkişaf etdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindəndir.

Milli təhsilimizin inkişafı üçün təhsil sahəsində əhəmiyyətli islahatlar aparılır, təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazası möhkəmləndirilir, kompüter mərkəzləri yaradılır, internet xidmətindən istifadə olunmasına da diqqət artırılır.

İcra hakimiyyəti ilə yanaşı Gəncə şəhərində özünüidarəetmə orqanları olan Nizami və Kəpəz rayon bələdiyyələri öz fəaliyyətlərini seçicilərin arzu və təkliflərinə müvafiq müəyyənləşdirməklə bələdiyyə üzvlərinin yığıncaqlarında qəbul edilmiş yerli proqramlara uyğun olaraq qurmuşlar. Nizami və Kəpəz rayon bələdiyyələri şəhər miqyasında həyata keçirilən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, mədəni-kütləvi, abadlıq və təmizlik tədbirlərində yaxından iştirak edərək özlərinin müəyyən töhfələrini vermiş və bu istiqamətdə fəal əməkdaşlıq edilməsindən sonra da nəzərdə tutulmuşdur.

Gəncədə hər bir sahə üzrə hələ istifadə olunmamış ehtiyatlar mövcuddur.

İş tempi indən sonra daha da artmalı, nəticələr daha da əhəmiyyətli olmalıdır. Prezidentimizin - Gəncə gözəlləşir, abadlaşır və ən müasir şəhərə çevrilir - ifadəsi bizə göstərilən böyük etimaddır. Bu etimadı real fəaliyyətimizlə doğrultmalıyıq. Yaradıcı axtarış və təşəbbüskarlıq iş fəaliyyətimizdə keyfiyyət meyarına çevrilməlidir.

Heydər Əliyev amallarına öz sədaqətini daima nümayiş etdirən qədircilən gəncəlilər əzəmətli nailiyyətləri ilə güvən və fəxarət ünvanımız olan qətiyyətli dövlət başçımız İlham Əliyevin uğurlu daxili və xarici siyasətini ürəkdən bəyənir və dəstəkləyir.

Artıq quruculuq dövrü adlandırılan, ilbəlil qüdrətlənən və etibarlı sabahı qurulan Azərbaycanda Qurucu İlham dövrü yaşanır. ■

Əhməd İsayev

Gəncədən gəlirəm...

Səfərdə, yolda olanda həmişə fikir verirəm. gəncəlilər ki, bir yerə yığışdılar, tanıdı-tanımadı, bircə anda elə isinişir, qaynayıb-qarışırlar ki, elə bil dost-dogma qardaşdırlar. O dəqiqə əlaqə, ünsiyyət yaranır. Bir-birinin sözünü kəsə-kəsə ərkli-ürəkli söz-söhbət başlanıır:

-Lələ, uğur ola, Gəncəyə?

-Bəli, küçəli, sağlıq olsa...

-Ə, kimə neynəmişik? İnşallah, sağlıq olar. Getd i i k !

İndi neçə ilin başında bu uzun səfərə çıxanda sanki hansısa bir tünlük stansiyada bir dəstə xoşsifət gəncəlinin arasındayam. Yolumuz illərin o tayına, qədim Gəncəyədir. Nizami yurduna, Məhsəti elinə, Bəndərin, Cavad xanın, İsrafilin vətəninə, gəncəlilər demiş, İmam Hüseyn şəhərinə. Kaş ki, uğuruma xeyir çıxsın, sözüm sayalı olsun. Əlidolu, sağ-salamat çatım mənzil başına.

Xəritəyə baxıram. Öz miqyasına görə Gəncə Azərbaycanın ikinci, Qafqazın isə dördüncü şəhəri sayılır. Özü də tale ona elə yer qismət eləyib ki, Qafqazın düz mərkəzinə düşür.

Böyük İpək yolundan üzü bəri bütün yollar burda qovuşur. Gəncə indi üç yüz əlli min nəfəri qoynuna alıb. Söhbət sayda deyil, sanbaldadır. El arasında əbəs demirlər ki, Bakı Azərbaycanın paytaxtıdırsa, Gəncə də azərbaycanlıların

Gəncə - Harut sehrlı Babil deyil, bəs nədir?
Ürəyim-ulduzların nursaçan bir Zöhrədir.
Zöhrə təkı ucalıb Mızan bürcünə Gəncə,
Onu belə ucaldan ülvı sözümdür, mənəcə.

Nizami GƏNCƏVİ

Seçmə şəhərlər var – cəmi bir neçə,
Bütöv xəzinədir Arranda Gəncə.
Varı bol, suyu saf, barlı-bəhərli,
İqlimi mülayım, torpağı gencə.

Həmdullah QƏZVİNİ

mərkəzidir. Milli simanın, milli ruhun, milli təəssübün bolluğuna, adət-ənənənin saflığına görə. Şair Tofiq Bayram da yaxşı deyib:

*Məndən inciməsin anamız Bakı,
Şərimin Məkkəsi yalnız Gəncədir.*

Qırmızı kərpicli, zərif tağlı binalara, küçələrə baxıram. Necə də yaraşlıq, isti, yapışlıqdır. Bunlar da min ilin xan çinarları: hərəsi bir igid, bir azman! İstəyirsən duyğuların durulsun, qəlbin bir həzin simdə köklənsin, Gəncə çayının seyrinə çıx. Mərkəzi meydanı, Xatirə parkını gəzdolan, Nizami küçəsindən Zərrabi səmtinə, Böyük Bağbana dön. Cümə məscidinə, qədim karvansaraya, orta əsrlər hamamına bax, Nizami məqbərəsinə, İmamzadəyə baş çək.

Yay günəşi təntisə, maşını hara sürsən, onca dəqiqə sonra təbiətin qoynundasın. Ya Kürün sahilində balıq tut, ya Xoşbulaq yaylağında sazlı-söhbətli bir məclis qur, yaxud da səfəli Hacıkənddə, gözəl Göy Göldə ürəyincə dincəl. Onda görürsən ki, qəlbin necə qanadlanır, duyğular necə təzələnir, ürəyin arzularla necə çırpınır. Mən istərdim ki, Gəncənin bu incə ruhu yazılarımdan duyulsun. Mən istərdim ki, sətirələr arasında bu yurda daş qoyanların, onun yolunda baş qoyanların səsləri eşidilsin, özləri görünsünlər.

Qəlbi, qanı olan hər kəs elinə, obasına laqeyd qala bilərmi? Ürək, könül söhbətidir bu, hər kəsin qeyrət damarından süzülüb gəlir bu duyğu. Çox yerdə belədir, yəqin ki, belədir. Gəncənin, gəncəlilərin deyimi-duyumu isə ayrı aləmdir. Bu sahədə Gəncə çilgünlüyünün, Gəncə heyranlığının tayı-bərabəri çətin tapıla.

Necə ildir fikir verir, göz qoyuram. İlahi, adam öz yurduna, soy kökünə necə bağlanmış? Böyük, kiçik burda hamı belədir. Elə Nizamının özünü götürək, Baba Nizamini, Şeyx Nizamini, ulu Nizamini, Nizami Gəncəvini deyirəm. Şöhrəti dünyanı gəzsə də, özü ömrü boyu Gəncədən o yana çıxmayıb. Bu təmkin, bu duruş, bu sədəqət, görünür, əsil-nəsildən, qan yaddaşından gəlir. ■

GƏNCƏ

Qərribə taleyi var bu şəhərin. Nə adının mənşəyi bəllidir, nə də təməlqoyma tarixini bilən var. Neçə kitab vərəqlədim, salnamə oxudum, mənbəyə baxdım, yekdil fikir görmədim. Hərəsində min güman, min fərziyə, min ehtimal.

Bəs, necə bilək əsl həqiqəti?

Hərdən adama elə gəlir ki, Gəncə haqqında çox yazılıb, çox deyilib, çox şey bəllidir. Azacıq dərinə gedəndə görürsən yox, ən adi olaylar, ən sadə mətləblər, ən önəmli tələlər belə düz-əməlli açıqlanmayıb. Odur ki, Gəncə və gəncəlilər haqqında söhbətə bir qədər uzaqdan başlamaq istəyirəm.

Qandzak, Qanza, Çəncə, Gəncə... Əsrlərin yaddaşında belə qalıb qədim Gəncə. Ərəb, fars, gürcü, erməni... Hərə bir cür yazıb, bir cür yozub bu adı. Kimi deyir, Gəncə pəhləvi sözüdür, xəzinə, daş-qaş deməkdir. V əsrdə Sasani hökmdarı I Qubad tərəfindən tikilib. Gəncənin tarixi daha qədimdir: - "Qədim Gəncədə tapılmış bir sıra materiallar, eləcə də torpaqdan düzəldilmiş qara, qırmızı və boz rəngli

müxtəlif naxışlı kuzələr, onların hazırlanma üsulları, habelə çiy kərpic ölçüləri, sadə daş kirkirələr, "Xarabəyi"ndə və köhnə Gəncənin məzarlıqlarında aşkar edilmiş muncuqlar, həmaillər... bizi nəinki orta əsrlərin ilkin çağına, hətta daha dərinliklərə aparır". O bütün bilgilərdən sonra belə bir qəti qərara gəlir ki, burada yaşayış eramızdan xeyli əvvəllər də mövcud olub. Deməli, Gəncə şəhəri yüksək mədəniyyətli, iri yaşayış sahəsində yaranıb.

1949-cu ildə "Gəncə şəhərinin tarixi oçerki" adlı rusca bir kitab yazan M.Altman da, əsasən, İ.Cəfərzadənin fikirlərinə söykənir: "Qazıntuların nəticələri tam yəqinlik verir ki, şəhərin ərazisində hələ qədim dövrlərdən yaşayış mövcud olub, Kurqan axtarıları bürünc dövrünə (eramızdan əvvəl I minillik) aid zəngin material verir. Naxışlı qara saxsılar, bürünc qılınclar, oxlar, qolbaqlar, muncuqlar və s. həmin kurqanlarla bağlı yaşayış yerləri də üzə çıxarılıb. Bütün kompleks onu deməyə əsas verir ki, lap qədim dövrlərdən buranın çoxlu daimi sakini olub". ▶

Digər qaynaqlar da var. Məcdəddin əl-Hüseyn "Zikət əl-Məcalis" əsərində yazır ki, Gəncənin əsası Makedoniyalı İsgəndər tərəfindən qoyulub. Qədim gürcü səlnaməsində də "şəhərin Makedoniyalı İsgəndər zamanında tikildiyi" qeyd edilir. On səkkizinci yüzilliyin müəllifi V.Bezmenov həmin mülahizəni bir az da dəqiqləşdirir: "Gəncə şəhəri Makedoniyalı İsgəndər tərəfindən salınıb". L.Lazarev onun adına çıxılan "Gəncə" adlı əlyazmasında bir az da irəli gedir. O deyir ki, "Köhnə Gəncə hələ Makedoniyalı İsgəndərə qədər mövcud idi".

Akademik Ziya Bünyadov daha əsaslı dəlil-sübutla həmin mülahizəyə qol-qanad verir. O, xatırladır ki, "Rus şəhərləri" adlı məqalədə Gəncənin yaranma tarixi eramızdan əvvəl II, eramızın IV əsrlərinə aid edilir. Bəzi müəlliflərin fikrinə isə, bizim Gəncə məşhur Bərdə və Beyləqan şəhərlərindən daha qədimdir.

Nəhayət, üç rəsmi məlumat toplusu - F.Brokhauz və İ.Yefronun "Ensiklopedik lüğəti": "Gəncə qədim və iri şəhər olub". Böyük sovet Ensiklopediyası: "Gəncənin əsası beşinci əsrdə qoyulub". Azərbaycan

Ensiklopediyası: "Gəncənin salındığı tarix məlum deyil".

Baş açmaq olmur. Kimə inanasan, hansını əsas götürəsən? Makedoniyalı İsgəndər hara, eramızın səkkizinci, doqquzuncu əsrləri hara?.. Fərqlə bir baxın. On əsr! Bəs, kəsəsi necə olub?

Qazıntı-axtarış işi aparmırıq. Ona görə də yadellilərin dolaşığı, qarışıq fərziyyələrinin, güman və ehtimallarının qatı dumanında ilişib qalıraq.

Qəribədir, çox qəribədir, Gəncə kimi ulu bir şəhərin göz önündə olan qədim məskəninə cəmi iki-üç dəfə arxeoloqların əli dəyib. Bir ara ötən əsrin əvvəllərində "Azərbaycanı öyrənən və tədqiq edən cəmiyyət" və Gəncə diyarşünaslıq muzeyinin direktoru F.Xadarin kəşfiyyət xarakterli müəyyən işlər görüb. Onlar da bəsit, ötəri.

Gəncəlilər demişkən, yenə də Allah özümüzünkülərə versin. Əslən gəncəli olan arxeoloq-alim İsaq Cəfərzadə 1938-40-cı illərdə qədim şəhərin ərazisində geniş miqyaslı qazıntı işi aparıb. Zəngin materialları diqqətlə araşdıraraq ilk dəfə olaraq qədim Gəncənin hüdudlarını müəyyən edib.

Şəhərin plan-xəritəsini çəkib. Memarlıq quruluşunu, hörgü sistemini öyrənib, üç körpünün yerini dəqiqləşdirib. Heyf ki, İkinci Dünya müharibəsi bu nəcib işin qabağını tez kəsdi.

Nə yaxşı ki, İsaq Cəfərzadə əldə olunan zəngin materialı ardıcılıqla şərh edərək "Köhnə Gəncənin tarixi-arxeoloji oçerki" (Bakı, 1949) adlı dəyərli bir əsər yaratdı. Bu, qədim Gəncənin tarixinə dair ən sanballı, ən etibarlı mənbə sayılır.

Gəncə şəhəri bir də Nizami Gəncəvinin 850 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq yada düşdü. 1981-ci ildən başlayaraq əvvəlcə C.Xəlilov, sonra isə R.Əhmədov müəyyən axtarış işləri apardılar. Sonuncu qazıntıların nəticələrini R.Əhmədov "Orta əsr Gəncə şəhəri" (Bakı, 1988) adlı bir kitabda ümumiləşdirib. Sağ olsun, bu da bir xidmətdir.

Di gəl ki, bütün bunlar ulu Gəncənin zəngin tarixi önündə dəryada bir damla kimidir. Xüsusən, indi ölkəmiz müstəqillik əldə edəndən sonra milli dəyərlərimizin ən öncül məskəni sayılan Gəncə şəhəri tarixinin kompleks şəkildə, geniş miqyasda, hərtərəfli araşdırılmasına ciddi, çox ciddi

ehtiyac duyulur. Biz bunu etməyə borc-luyuq.

Böyük Atatürk demişkən, tarixini bilməyən uluslar özgə uluslara yem olurlar. Tarix isə gözümüzün önündə, əlimizin içində, Vətənin torpağında, daşındadır. Səməd Vurğunun obrazlı ifadəsini yada salaq: “Üstündə tarix, yazı, yaxud təsvir olan hər bir qədim daş vaxtilə, yaşamış canlı bir insanın, tarixin od və alovlar içərisində bizim gözəl torpağımızı himn edən qurucu insanın daşlaşmış ürəyidir”.

*O daşı qoru, qardaş!
Səndürmə qoru, qardaş!*

*Qorumasın, babamın
Od tutar qoru, qardaş!*

Bu istəklə, bu duyğu ilə Gəncəmizin soracağında gəzirəm. Neçə vaxtdır bir sorğu, bir sual rahatlıq vermir mənə.

Haradasan, qədim Gəncə? Aç sirtini, söylə görək, neçədir yaşın səninin? Qədim Gəncə isə, heç də uzaqda deyil. Müasir şəhərin altı-yeddi kilometrliyində, gündoğan səmtində, Gəncə çayının sağ və sol sahillərində uyuyur.

Şəhərdə qədim torpağı gəzirəm. Hər addımda körpü və qalaların, qəsər və bürclərin, saray və evlərin qalıqları görünür.

Sanki ulu diyar əsrlərin hüznü sükutuna dözmür, torpağın altından asta-asta boylanır, üzə çıxmağa can atır. Qırmızı kərpic və çaylaq daşı hörgüləri hərəsi bir sənət əsəri, saxsı və şüşə qırıqları neçə rəngə çalır. Elə yerlər var ki, al-əlvandır, sanki xalı döşənib, ayaq basmağa qıymırsan. Bir saxsı parçasını qoyub, o birisini götürürsən. Naxışların yönü, düzümü adamı heyran edir. Hamısı tam, hamısı mütənasib, hərəsi bir muzeyin bəzəyi.

“Nizami dövründəki Azərbaycan abidələri” (Bakı, 1943.) adlı dəyərli bir əsər yazan İ.Şablikin Gəncə ustalarının məharətindən heyranlıqla danışır: “...On- ▶

Bu qala daşlı qala,
Yar gələ, könül ala...

lar yerli materiallardan... müxtəlif hörgü üsullarından bacarıqla istifadə edirdilər. Bu ustalar yüksək bədii zövqə malik idilər. Bu barədə qala divarlarının özülü, naxışlı kərpiclər, şirəli daşlar, kirəc ornamentləri aydın məlumat verir. Gəncədə üstü mavi, zümrüdü-yaşıl, çəhrayı çalarlarla, tünd göy rənglərlə örtülmüş gözəl binalar çox idi.

...Geniş, yaşıl düzənlikdə qədim şəhərin möhtəşəm bəndləri və qalaları ucalırdı. Divarlarda döyüş üçün xüsusi yerlər düzəldilmişdi... Arxada müxtəlif binalar, saraylar, karvansaralar, məscidlər, yaşayış yerləri var idi. Onlar mavi rənglə örtülmüş kərpiclə inşa edilmişdi. Şəhərin ərazisi onlarca kilometr sahəni əhatə edirdi”.

Yaxud başqa bir misal. Ə.Salamzadə “Qobustan” jurnalında (*Bakı, 1983, sayı 3.*) görün nə yazır? “Arran memarlığının əhəmiyyətli xüsusiyyəti divar hörgüsünün səciyyəvi cəhətləridir. Memarlıq tarixində Gəncə hörgüsü adı ilə tanınan bu hörgünün əsas xüsusiyyəti çay daşı ilə kərpicin birlikdə, müəyyən naxış şəklində işlədilməsidir. Gəncədə bu hörgü çay daşının ətrafını çərçivələyən kərpic şəklində təzahür edir... Gəncə körpülərindən biri (XII əsr) Arran memarlıq məktəbinin gözəl örnəyidir.”

Qədim Gəncənin tarixi bax budur, əlimizin içində, daha düzü, qoca tarix ba-

ğışlasın, ayağımızın altında. Oğul lazımdır ki, əsrlərin ala-toranını, toz-torpağını silib atsın, ulu şəhəri “dikəldib-danışdırsın”. Qədim diyar cəlvələyib üzə çıxdıqca, bizə təkəbbürlü yadellilərin qarışıq, dolaşmış gümanlarından doğru-dəqiq çox şey deyər, çox sirr açar...

Gördüm ki, baş qoşan yoxdur, qədim Gəncənin son izləri də dağılıb gedir. Nə tədqiq edən, öyrənən var, nə də gələcək nəsillər üçün qoruyub-saxlayan. Mətbuatda həyəcan signalı verməyi qərara aldım. “Haradasan, qədim Gəncə” - (*“Kommunist”, 1 avqust, 1985*) qəfil şimşək kimi çaxdı. Burada ulu diyarın tarixinin tədqiqinə və göz görə-görə dağılıb-gedən qiymətli abidələrə laqeyd münasibət ətraflı təhlil olunur, elmi-ədəbi ictimaiyyətin, ilk növbədə, tarixçilərin, arxeoloqların, bərpəçilərin diqqəti mövcud qüsurlara cəlb edilir, dövlət orqanları qarşısında məsələ qaldırılırdı: Şəhərin ilkin ərazisi tarixi-arxeoloji qoruyub saxlanılmalı, müntəzəm axtarış-bərpa işləri üçün müvafiq baza yaradılmalı, açıq səma altında canlı arxeoloji muzey yaradılmalı.

Görünməmiş maraqla qarşılandı. Oxuculardan da xeyli məktub aldıq, müvafiq idarə və təşkilatlardan da. Hamı bəyənilir, alqışlayır, təqdir edirdi. Di gəl ki, irəli düşən, konkret iş görəyən yox idi.

Hətta Akademiyanın Tarix İnstitutu kimi mötəbər bir elm mərkəzindən cavab gəldi ki, buna bizim gücümüz çatmır. Nə olsun, Gəncənin təvəllüdü bilinmir, hansı şəhərin dəqiq tarixi bəllidir ki?

Niyə bəlli deyil? Roma eramızdan əvvəl 754-cü ildə salınıb. Kiyev miladın 480-ci ilində, Moskva 1147-ci ildə, Riqa 1201-ci ildə tikilib. Gəncə niyə təvəllüdsüz qalsın?

Aradan bir xeyli keçdi. Gördüm, bu mühüm işdə bir elə canlanma, irəliləyiş duyulmur. Təzədən mətbuatda çıxış etməli oldum: hələ ki, vaxt var, ayılın, tədbir görürün: “Sonra gec olar!” (*“Kommunist”, 14 mart, 1988*).

Bu dəfə, deyəsən, söz yiyəsinə çatdı. Nəhayət, bizə cavab verdilər ki, respublika hökumətinin 18 aprel 1988-ci il tarixli qərarı ilə qədim Gəncə şəhərinin ərazisi tarix-mədəniyyət qoruyub saxlama elanı elan edildi. Burada müntəzəm axtarış-mühafizə işlərinin təşkili üçün Gəncədə ayrıca bir idarə yaradıldı. (*“Kommunist”, 10 may, 1988*).

Bəli, qoruyub saxlama elanı elandı, idarə yaradıldı. Həmin idarə bu günə kimi fəaliyyət göstərir. Amma nə iş görülür, qədim Gəncənin ərazisi necə mühafizə olunur? Bir Allah bilir!

Bütün bunlara yekun vurmalsıq, tam inamla deyə bilərik ki, Gəncə sözü

türk tayfasının adından yaranıb, Gəncənin özü isə, hələ Makedoniyalı İsgəndərin dövründə yaşayış məntəqəsi kimi mövcud olub. Deməli, Gəncənin yaşı təqribən üç min ildir!

Lakin o, bir ticarət və sənətkarlıq mərkəzi kimi 944-cü ildə Bərdə ruslar tərəfindən darmadağın ediləndən sonra daha çox tanınmışdır. Qaynaqlarda Gəncənin adı, əsasən IX əsrdən çəkilməyə başlayır. IX əsrin I yarısında alban katalikosluğu Gəncəyə köçür və beləliklə, Gəncə həm inzibati, həm də dini paytaxt olur. Ərəb müəllifi Qudamanın yazdığına görə, IX əsrin sonu X əsrin birinci yarısında bol gəlirə malik çiçəklənən şəhər idi.

Elə ki, əsli-nəcəbəti, soykökü arayırıq, öncə ulumuz “Dədə Qorqud”a üz tuturuq. Bu, ulular ulusu, durular durusu bizim Gəncə bərədə nə demiş, necə demiş, bu dürlü diyarı necə əzizləmiş, nədən ötrü öymüşdür?

“...Dədəm Qorqud Himmət qılıncını belinə bağladı, çomağı umuzuna buraxdı, yayı qorusuna keçirdi. Şahbaz aygırını çəkirdi, bütün mindi, xəsmi, qovmunu ayırdı, evini çözdü, oğuzdan köç elədi Bərdəyə, Gəncəyə varıb vətən tutdu.”

Gəncəni Vətən tutdu. Əla! Dədə Qorqud vətəni Gəncə! Taleyi işıqlı, üzü yaraşlıq qədim diyarı!

Pis olmaz, burda bir az nəfəs dəmək. Gəlin əvvəlcə çoxunun maraqlandığı bir suala cavab verək. Buralarda Gəncəbasar sözünü tez-tez işlədirlər. Ətraf yerlərin adamları bu adın istisinə sığır, onunla öyünür, fəxr edirlər: “Lələ, biz gəncəbasarlılar bilirsən də...” “Axı, biz gəncəbasarlıyıq, bizə yalan yaraşmaz!”

Gəncəbasar haradır? Bəziləri deyirlər: Körpüdən körpüyə kimi, yəni Yevlağın dəmir körpüsündən Qazağın Qırmızı körpüsünə qədər - köhnə Gəncə vilayətinin ərazisi.

XVIII əsr katalikosu Esay Həsən Cəlal yazır ki, Gəncəbasar dörd çayın vadisində yerləşir: Şəmkir, Quşqara, Gəncə və Kürək çayları. Tədqiqatçıların bir qismi Gəncəbasar dedikdə, indiki Tovuz, Şəmkir Xanlar, Samux və Goranboy rayonlarını nəzərdə tuturlar. Əslində isə tarixən Gəncəbasar ifadəsi bir qədər yığcam məkanda formalaşmışdır. Eni - Kürəkçaydan Zəyəmçay vadisinə qədər. Uzunluğu - Kürün sahilindən Murovdağın ətəyinə kimi. Başqa sözlə desək, Gəncə xanlığına bilavasitə tabe olan yerlər: Kürəkçay, Gəncə, Şəmkir, Samux və Ayrıım mahalları.

Doğurdanmı belədir? Gəncəbasarın tale yoluunu bilmək üçün gəlin öncə, Dədə Qorqud işığında əfsanələrə, rəvayətlərə baş vuraq. Bu elə bir xəzinə, elə dəryadır ki, ən zərif incilər onun qoynunda tapılır. Ən dürlü yəqinlərin, ən dürüst həqiqətlərin işartısı orda görünür. Folklorşünas Sədnik Paşayevin dediyi kimi, əfsanə tarix deyil, lakin əfsanə tarixsiz də deyil. Onda ya həqiqətin özü, ya da hər hansı nişanəsi yaşayır. ■

Rəvayətlər, həqiqətlər

Bu yerlərdə kişi hünəri, qadın sədaqəti barədə o qədər əfsanə, rəvayət var ki... Xalqın iftixarı da, könül qubarı da, pünhan arzuları da dağlara, daşlara köçüb, rəvayətlərə, nağıllara hopub, zaman-zaman yaşayır. Gəlin onları incələyə-incələyə bu qədim diyarın tarixini araşdıraq.

Gəlin qaya

Yazın gül-gülü, çiçək-çiçəyi çağırən zamanı imiş. Təzə gəlin körpəsini qucağına alıb çölü-çəmənə gəzməyə çıxır. Görür ki, sonalar göldə üzür. Çox xoşuna gəlir. O da soyunub gölə girir. Gəlinin ağ, mərmar bədəni ətrafa sanki işıq saçır.

Çiçəkli dağda gəzişən qocanın qəfil gözü sataşır, elə bilir ki, suda çimən mələkdir, heyran qalır.

Gəlin də qocanı görür, tanıyır. Sən demə, qaynatası imiş. Gəlin körpəsini də qucağına alıb evə yollanmaq istəyir, ancaq yerindən tərənə bilmir, üzünü göylərə tutur: "Rüsvayçılıqdan ölüm yaxşı, necə çıxım ağsaqqalın üzünə, İlahi, daşa döndər məni".

Deyirlər, yazıq gəlin elə oradaca daşa dönür. "Gəlin qayası" adlanan bu daş heykəl Maral gölün yanındadır.

Əmirvar meşəsində də bir daş abidə var. Adı "Yaslı qaya". Kasıb Ələsgərin varlı ailədən bir gözaltısı var idi. Qız da ki, dağlar maralı! Gözəl-göyçək, boylu-buxunlu. Cavanların çoxu ona

aşiq imiş. İçində də dövlətdən sazın, ağıldan azın birisi, zorla da olsa, qızı almaq istəyirdi. Var varı çəkər. Qız atası bu oğlana tərəf meyllənir. Qızın isə ürəyi Ələsgəri tutubmuş, oğlan nə illah eləyir, qızı ona vermirlər.

Bir axşam onlar bulaq başında görüşürlər. Vədələşirlər ki, sabah gün əyləndə qoşulub dağlara getsinlər. Vədə tamamında sevgililər qol-qola verib sığınacaq üçün bir qayanın ağuşuna pənah gətirirlər. İstəyirlər, elə buradaca ev tikib mal-qara saxlasınlar, gün-güzəran keçirsinlər.

Xəbərdən xəbər tutan qızın atası bərk qəzəblənir, nökrə-nəibini başına toplayıb qızının dalsınca gedir. Görür ki, sevgililər bir qayanın qoynuna sığınblar. Elə oradaca Ələsgəri vurub öldürür. Qız başıdaşlı neyləsin? Görür, iş işdən keçib. "Ələsgər, gəlirəm" deyib, tez özünü qayadan atır. "Yaslı qaya"nın nəmli sinəsi, deyirlər, o gündən iki ürəyin nisgilini çəkir.

Qız qala

Balçılı dağlarında iki tayfa yaşayırmış. Bunlardan birinə talalılar, digərinə isə qalalılar deyərmişlər. Bu qonşu tayfalar arasında torpaq, su üstündə tez-tez dava-dalaş olarmış.

Talalılar sayca çox, qalalılar isə az imişlər. Amma qalalılar cəngavər adamlarmış, həm də onlar uca qayaların zirvəsində məskən salıblarmış. Talalılara qoca bir kişi, qalalılara isə ox atmaqda mahir olan Ağca adlı bir qız başçılıq edirmiş.

Bir gün talalıların tayfa başçısının oğlu Ağcaya elçi göndərir. Qız deyir:

- Sözüüm yoxdur, amma bir şərtim var: tayfalarımız yola getmirlər, sudan da çox korluq çəkirik. Əkinimiz, biçinimiz az olur. Oğlan əgər məni sevirsə, Quşqaradan Quru Qobuya su çəksin.

Xəbəri oğlana çatdırırlar. Əlüstü razı olur. Neçə vaxt əlləşib arx çəkir. Lakin su yolda hopur, Quru Qobuya gəlib çıxmır. Oğlan çarəsiz qalib arx boyu şüşə düzdürür. Gün çıxanda şüşə su kimi bərq vurur.

Bir səhər oğlan qızı çağırır ki, buyur, su hazır! Qız baxır. Məsələni anlayır...

Oğlan atasının yanına kor-peşman qayıdır. Əhvalatı ona danışır. Qoca deyir:

- Qala çayının qırağına gözətçi qoyun. Ağca suya gələndə götürüb qaçın.

Ağca da talalıların hiyləyə əl atacaqlarını bilirmiş. Elə həmin gündən suya getmir. Səhəngi uzun hörüklərinin ucuna bağlayır, qala çayına sallayıb su götürür.

Sən demə, Ağcanı öz tayfalarından Qaya adlı kasıb bir oğlan da sevirmiş, amma qəlbindəkini açma bilmirmiş, Ağcanı qoşa hörükləri ilə su götürəndə görür, ürəyi ağrıyır. Qaya gündüzlər yatır, gecələr yerin altı ilə Sarı bulaqdan qalaya gizlicə su çəkir.

Bu ara söz yayılır ki, talalılar hücumu hazırlayırlar. Ağca sevgilisi Qayanı yanına çağırır.

- Gəlsənə, - deyir, - biz onları qabaqlayaq. Gecəyari ilxını talalılara tərəf ötür. Elə biləcəklər ki, biz vuruşa başlayırıq, yuxulu-yuxulu bir-birini qıracaqlar. Belə də olur. Çarpışmada qalalılar da az zərər çəkmirlər. Vuruşmada Qaya da ölür. Ağca onu öz qızıl yəhəri ilə birlikdə qalanın başında dəfn edir. Sonra isə qalanın gah bu, gah da o biri bürcünə qaçıb ox atır ki, tək olduğu bilinməsin.

Təngə gələn tala ağsaqqalları hiyləyə əl atırlar. Deyirlər, qalanın yəqin gizli su yolu var, gəlin kəsək. Çoxlu arpa yemiş susuz qatırı qalanın dövrəsində gəzdirirlər. Ağca görür ki, qatır Sarı bulaq tərəfə gedir. Talalıların niyyətini anlayır və fürsət tapan kimi qaladan çıxıb gedir. Talalılar su tünğünü dağıdıb bir xeyli gözləyirlər. Görürlər ki, Ağca qaladan çıxmır, onda hücumu keçirlər. İçəri girəndə baxırlar hər yan boş, Ağca da yox.

- Tayfam qırıldı, oğlum öldü. Tala oldu qanlı tala, dağılmadı, dağda qala. - Bunu

deyib qoca canını tapşırır.

Bəlkə də bu, bir rəvayətdir. Həqiqəti isə budur ki, həmin qalanın izləri indi də durur. 2001-ci ilin yayında maraqlı bir səfər elədik. El ağsaqqalı Həsən müəllimin oğlu Namaz Quliyev Qırıxlı-Balçılı bölgəsinə su çəkdirib. Özü də xeyli uzaqdan, 7-8 kilometr məsafədən. Onun izi ilə Molla Asman sahəsinə getdik. Dağların ətəyində qədim bir kəhriz! Dağların başında isə, yuxarıda dediyimiz Qız qalası. Elə uzaqdan açıq-aydın görünür. Eləmədik tənbellik, düz qalaya qalxdıq.

Qala nə qala, yığcam bir şəhərcik! Dörd-beş qala və qalaça bir-birinə söykənib, dayaq olub. Daxili yollar, dairəvi sal divarlar dağların başında necə də əzəmətli ucalır! İrəli-geri boylandıq. Öndə geniş bir vadi, başda Balçılı kəndi, bir az da qabaqda qədim Gəncə! Qalanın arxasında isə əzəmətli dağlar. Dərələr, döngələr boyu qırıla-qırıla cığırılar, yollar gəlir. Yaraşlıq vadiyə heyranlıqla baxırıq...

Bir qərib məzar da var. Gəncədən bir az o yana, Qoşqar səmtdə. Bu yerləri çoxları tanıyır. Haqqında çox rəvayət danışılır. Rəvayət öz yerində, tarixdə də bu söhbətin izi-sorağı qalır, yaşayır. Mənası budur ki, gəncəlilər həmişə dostla dost, düşmənlə düşmən olublar. Dünyanı sarıdan Roma ordularının da bu yerlərdə burnu möhkəmcə ovulub. Rəvayətin də adı belədir, həqiqətən də... ►

Göy-gölə son dəfə həsrətlə baxaq

Göy-göl, Maral göl? Rəvayət, ehtimal, sözsöhbət çoxdu.

Bir əfsanədə deyilir. Gəncə xanı hər ilin yaz-yay aylarında Kəpəzdə olarmış. Xanın orada yurd-yeri varmış. O, xəzinəsini də bu yurdun altına basdırıbmış.

Bir ili payız elə gözəl keçir ki, hər yanı ot-alaq basır, yurdlar itir. Xan bir də yaylağa çıxanda öz yerini tapa bilmir. Ünnüyə düşər deyə, bir yer seçib alaçıq qurur, lakin altdan altdan yurdunu gəzir. Tapa bilmir.

Xanın gənc bir çobanı varmış. O çoban da xanın qızı Maralı sevirmiş. Qız da bunu hiss eləyibmiş. Lakin hər ikisi bilirdi ki, bu, baş tutan sevda deyil.

Çoban tütək çalar, dərələrə səs salarmış. Xan bir gün fikir verəndə görür ki, çoban tez-tez təkrar edir: "Xan, qızını verərsə, yurd yerini deyərəm".

Xan arvadına deyir:

- Eşidirsən? O, mənim yurdumun yerini bilir, onu dilə tutmaq lazımdır.

Teəssüflər olsun ki, Göy gölə buraxılmadığımız üçün foto-şəkilləri <http://goy-gol.iatp.az> sayımdan götürmüşük. (red.)

Arvadı cavab verir:

- O, bizim Maralı sevir. Ancaq ümid verməklə yola gətirmək olar onu.

Hiddətindən bozaran xan: "Olsun!" - deyir. Axşam süfrə başında Maral bir şərt qoyur:

- Kəpəzin sinəsində bir gözəl göl qurur. Mən o oğlana ərə gedərəm ki, həmin gölə dağdan bir bulaq çəkdirsin.

Çoban təklifi qəbul edir. Dumanlı-sisli bir gündə xəzinədən xeyli qızıl götürüb, usta çağırır, həvəslə, ürəklə işə başlayır.

Bir səhər bulağın suyu gölə tökülür. Eşidən-bilən xan qızı Marala "Əhsən" - deyir. Elə o gündən çeşmənin adı "Xan qızının bulağı", göl isə "Maralgöl" olur.

Qaldı Göy-gölün hekayətinə, zəlzələ əhvalatını hamı bilir. Özgə kövrək duyğular da var. Onlardan yalnız bircəsinə yada salaq.

Gör şair nə deyir: Gəncənin yeznəsi Rəsul Rzanın (onun həyat yoldaşı Nigar Rəfibəyli köklü gəncəli idi) coşqun təxəyyülündə Göy-göl belə parlayır. Onun "Alagöz" adlı lirik hekayəsində körpə İlyasa bir gün atası bir rəvayət danışır:

- Xəlilin oğlu Aslan ağırtəbiətli, boylubuxunlu bir igid imiş. Atası qocalıbmış. Aslan Gəncə çayının güncixanındakı Rasta bazarda olan bir komacıqda səhəng, küp, saxsı, qazan düzəldib onunla dolanırmış. Bir gün səhəng almağa gələn bir kəndlinin yanındakı gözəl bir qız Aslanı valeh edir. Bütün qonşulara səs yayılır ki, Xəlilin oğlu aşiq olub. Məcnun kimi nə gecəsi var, nə də gündüzü. Demə, qız da oğlanı görən kimi bir könüldən min könlə vurulubmuş.

Qızın atası şəhərimizin yanındakı Sərkar kəndindən imiş. Bir gün, payızın əvvəl ayı, köç dağdan enəndə, həmin indi bu Göy-göl olan yerdə düşərgə salıbmış. Qızın məhəbbətindən gecənin, gündüzün nə olduğunu bilməyən Aslan da Alagözü hər gün görmək, ondan təsəlli almaq üçün köçün izini tutub dağa gəlmiş: düz üç ay Ördək dərəsinin meşələrində quş quşlayıb dolanıbmış. Hər səhər Ağ bulağın başına gələr, səhəngdə su daşıyan Alagözə baxar, Alagöz də ona tamaşa edər, beləcə gəndəngənə gözləşib ayrılıbmışlar...

Söz vaxtına çəkər, neçə il əvvəl belə bir axşamüstü imiş. Birdən hay-haray qopur, çaparlar atlarını Kəpəzə tərəf səyirdirlər. Bala xanın adamları yaraladıqları maralı qovurmuşlar. Qaşqa kəhər belində çaparaq keçən Bala xan çiyində səhəng suya ▶

gedən Alagözü görən kimi atın yüyənini çəkir.

- Mən maralımı tapdım, - deyib atdan enir. - Sən kimin qızısan?

Qızın nitqi quruyur.

- O səhəng nəmənədir ki, sənin kimi nazəninin çiyinə çıxıb!

Xan bunu deyib səhəngi sındırmaq istəyir. Bunları uzaqdan görən Aslan o dəqiqə xanın başının üstünü ley kimi alır.

- Ona dəymə! - deyir.

- Bu, kimdi belə?

- O, mənim yavuqlumdur! - qız deyir.

Xan qəzəblənir:

- Qız, bir yaxşı-yaxşı gözünü aç. Mənə də bax, ona da. De görüm, sən kimin ovsan?

Alagözün yanaqları lələ kimi qızartır, ala gözlərində yaş damlaları: "Xan sağ olsun, mən bu oğlanı sevirəm", - deyir.

Bu sözləri eşidən xan haray çəkib dəstəsini başına yığır:

- Bu qızın sağ gözünü çıxartın - deyir - belə bir cındırı məndən artıq görən bir göz yerə tökülməlidir!

Bir anda alagözün sağ gözünü çıxarıb Ağ bulağa atırlar. Yeddi yerdən qoca paldada sarınmış Aslan yuvarlanıb suya düşən gözü görəndə, deyirlər, bir nəərə çəkir, bir nəərə çəkir ki, Kəpəzin sinəsi yarıq-yarıq olur, başındakı daş qayalar üzəşəği yuvarlanır. Xanın adamları daşların altında qalıb məhv olurlar. Sal qayalar Ağ suyun qabağını kəsir, nərsindən dağları titrədən Asla-

nın ruhu da bu nəərə ilə bədəmindən çıxır.

O gündən bəri bu gördüyün göl Alagözün sağ gözü kimi dolğun və aladır. Burada gördüyün bu qoca paldada Aslanın bağlandığı ağacdır. Görürsən, budaqları elə uzanıb, elə gərilib ki, elə bil qollarını açaraq, öz sevgilisinin gözünə bənzəyən bu Göy gölü qoruyur.

O qanlı faciənin baş verdiyi payızın əvvəl ayında, həmin bugünkü gün, hər il Göy-gölün rəngi qızartır. Bəziləri deyirlər ki, onu batan günəşin şəfəqləri qızardır. Ancaq bu yerlərin əbədi sakini olan çobanlar deyirlər ki, həmin bu qızartı Alagözün qanlı gözüdür. Bu gözü, o vaxtdan bəri qoynunda saxlayan Göy-göl ildə bir dəfə, qanlı ala bir göz kimi görünür.

Nisgil

Yeri gəlib, qoy bunu da söyləyim. Neçə vaxtdır, qəlbimi göynədir. Alagözlü Göy-göllə son görüş şairə qismət olmadı. Adları burada qoşa çəkək ki, qulağı cingildəsin, bu da bir təsəllidir.

Yetmişinci illərin ortaları idi. Rəsul Rza bahar günlərindən birində oğlu Anar və yaxın qohumu Akif Rəfiyevlə birgə Gəncəyə gəlmişdi. Deyəsən, Göyçaydan qayıdirdılar. Yazıçı Nurəddin Babayevlə birlikdə onları qarşıladıq. Şair Göy-gölə çıxmaq, Alagözlə görüşmək istəyirdi. Nə var ki! Bircə anda hər tədarük görüldü. Tez bir foto-aparat da tapdıq, belə xoş fərsəti buraxmaq olmaz.

Beləcə, fərəhlə səfərə hazırlaşırıdık ki, qəfildən aralığa əngəl çıxdı. Şair artıq yaşa dolmuş, ağırlaşmışdı. Sən demə, onda qan təzyiqi yüksək imiş. Göy-göl də ki, göyün bir qatında. Dəniz səviyyəsindən azı 1600 metr hündürlükdə. Dedik, qoy bir həkim çağırıraq, sonra Allah eləməsin, peşmançılıq olar. Həkim gəldi. Şair yola düzülmüş maşınların birindən düşdü. Elə "Gəncə" mehmanxanasının foyesində təzyiq ölçüldü.

...Və Göy gölə gedəsi olmadıq.

O gündən bəri hər dəfə Göy-gölə çıxanda bir o "Alagöz" hekayəsi yadıma düşür və bir də ki, həmin baş tutmayan səfərin nisgili.

Gözəl Göy-göllə bağlı daha bir el rəvayətini Gülhüseyn Hüseynoğlu yazıya köçürüb:

“Ağsu Kəpəzin ətəyindən axırdı, yana-yana axırdı.

Ağsu Kəpəzi sevirdi, bütün varlığıyla, dəlicəsinə sevirdi. Ancaq ürəyini açıb deyə bilmir, məhəbbətdən bircə kəlmə söz salmağı mənliyinə sığdırmırdı. Qıvrılırdı məhəbbət odunda. Qıvrılırdı Ağsu, qıvrıla-qıvrıla da axırdı.

Kəpəz Ağsuya etinasızdı. Kəpəz onun sevgisindən xəbərsizdi. Hardan da olaydı xəbəri?! Kəpəz aşağılara heç baxmaz, hey yuxarılara can atardı, yaxın, uzaq buludların məclisində kef sürməyi xoşlar, ənginliklərin xəyalı ilə yaşardı. Daha ucalıqlara meyl edərdi Kəpəz.

Necə oldusa, bir gün aşağı baxdı məğrur Kəpəz. Baxdı, özünü itirdi, baxdı ovsunlandı, baxdı bir könüldən min könlə vuruldu Kəpəz. “İlahi, dünyanın gözəli yanımdaymış... Mən də gör haralarda axtarırmışam onu, haralarda?!”

Göylərə meydan oxuyan Kəpəzin məğrur başı Ağsuyun önündə əyildi. Sevgiydi Kəpəzin başını əyən. Böyük sevgil..

Dedi də vurulduğunu Ağsuya Kəpəz. Onun titrək səmindən, məhəbbətlə dolu sözlərindən Ağsu qürreləndi, yaman qürreləndi, sevinci aşıb-daşdı. Ancaq özünü Kəpəz kimi itirmədi. Kəpəz ona etinasız olmuşdu. Kəpəz ona dağ çəkmişdi. Etinasız oldu Kəpəzə Ağsu da. Etinasız oldu. Məğrur Kəpəzi Ağsuyun eşqi bir an rahat buraxmadı. Ağsuya elə, hey, dediyi bu oldu:

Məhəbbətinlə qəlbim alışıb yanır, mənə “hə” deyəcəksənmi, Ağsuyum? Axma, dayan, dayan Ağsuyum!.. Dayan heey!!

Ağsu da etinasız-etinasız cavab verdi:

- İnanmıram, sevginə, sədaqətinə inanmıram, Kəpəz. Deyirsən, ürəyin alışıb-yanır. Görmürəm yandığını, görmürəm!

Ağsu məğrur Kəpəzi yandırmaq üçün qəsdən belə deyirdi.

- Görmək istəyirsən?

- İstəyirəm!

Kəpəz dərindən ah çəkdi. Kəpəz coşdu. Yox, yox, qəlbindən od püskürdü Kəpəz. Elə bir zəlzələ qopdu ki...

Ara sakitləşəndə Kəpəzin qoynuna sığındı Ağsu, Kəpəzə “hə” dedi Ağsu.

Günlər keçdi, aylar dolandı. Ağsu ana oldu, Kəpəz ata. Ancaq körpə olar-olmaz Ağsu həyata göz yumdu.

Kəpəz dağların qoynunu əbədi məskən seçdi qızıyçün. Ağaclar başlarını əyib ona mahnu oxudular, onu yayın istisindən, qışın soyuğundan qorudular. Körpə dirçəldi, körpə yaşadı. Dağların gözəli oldu. Görən valeh oldu ona. Görən ancaq bir söz dedi:

Gözəllər gözəli Göy-göl!” ■

Arif İsmayıl

Qız qalası

tarixə şahidlik edir

Gəncə Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindən biridir. Gəncənin tarixi Azərbaycan tarixinin ayrılmaz hissəsidir. Gəncə dedikdə, bəşəriyyətə “Xəmsə” kimi əzəmətli töhfəsini bəxş edən Nizami, rübailəri incilər saçan Məhsəti göz önünə gəlir. Onlar milli mədəniyyət aynamız, bəşər şərinə qürur zirvəsidir.

Bu şəhər bütövlükdə Azərbaycan mədəniyyətinə, incəsənətinə, tarix səhifəsinə qəhrəmanlıqlarla dolu iz salmışdır. Gəncə Cavad xandır - milli mənlərimizin qılınca təsdiqlənmiş daş kitabəsidir.

Gəncə deyəndə, Şərqi memarlığının ən qədim və milli, gözəl və bəşəri nümunələri göz önündə canlanır. Azərbaycanın bir çox başqa şəhərləri kimi, Gəncənin də

özünəməxsus memarlıq abidələri var. Onlardan biri də orta əsr memarlıq abidəsi olan “Qız qalası”dır.

Ümumiyyətlə, orta əsrlər özünün möhtəşəm memarlıq abidələri ilə zəngindir. Bu dövrdə nəinki Azərbaycanda, eləcə də Orta Asiya, İran, Balkan və Qara dəniz sahillərində Qız qalası adlı abidələr ucaldılmışdır. Diqqəti cəlb edən bu qalaların oxşar xüsusiyyətlərindən biri də onların dəniz və çay sahillərində olmasıdır. Haqqında danışdığımız Qız qalası qədim Gəncənin tarixi abidələri içərisində yaşına və memarlıq baxımından özünəməxsus tikilişinə görə seçilən abidələrdəndir.

Qədim qala Gəncə şəhərinin 10 km-də, Yalqışlaq kəndinin şərqindəki Qızqala dağında tikilmişdir. Düzdür, bu qala haqqında xalq arasında bir çox əfsanələr var, əslində onun kimlər tərəfindən inşa barədə ədəbiyyatda dəqiq məlumat yoxdur.

Bu ərazi (Qızqala kəndi) qədim bir yaşayış məntəqəsidir. O, dağın zirvəsinə

yaxın, Qoşqar çayının səviyyəsindən 220-250 m. yüksəklikdə, nisbətən az meyilli bir sahədə yerləşir. Ətrafda terras şəklində tikilmiş 10-15 yaşayış binasının xarabalığı yaxşı görünür. Böyük və kobud daşlarla örtülmüş Qızqala kəndinin evlərinin divarları, xüsusilə, özülünün bir hissəsi və kiçik meydançalar yaxşı mühafizə edilmişdir. Ancaq bəzi hissələrin xarabalıqları isə

torpaq qatının altında qalmışdır.

Əvvəllər yaşayış məntəqəsi olub, sonra xarabalığa çevrilən qala ərazinin şimal-şərqində, dağın nisbətən aşağı yamacında, Qoşqar çayının səviyyəsindən 180-200 m. yüksəklikdə yerləşir. Onun arxa və yanları sıldırım qayalardan təşkil olunmuş təbii divardan ibarətdir. Qalanın ancaq ön tərəfində qalınlığı 2 m., uzunluğu 4-5

m., hündürlüyü isə 3 m. olan süni divar olmuşdur. Divarın xarici hissəsi yerli daşlarla, daxili isə iki növ bişmiş qırmızı kərpiclə hörülmüşdür. Bu kərpiclərin bir hissəsi kvadrat, başqa bir hissəsi isə uzunsov formadadır. Onların qalınlığı müasir kərpicə nisbətən xeyli nazikdir. Bunlar qədim Gəncənin tarixi abidələrində istifadə edilmiş kərpiclərə çox oxşayır. Dağ yamacından tökülən qaya parçaları və torpaq qalanın içinə dolduğundan orada vaxtilə qapı və pəncərə olub-olmaması hələlik məlum deyildir. O dövrün dulusçuluq mədəniyyətini açıq-aydın göstərən saxsı qırıntıları da məhz bu qaladan tapılmışdır. Qırıntılar müxtəlif haşiyəli və müxtəlif rəngli olmuşdur. Burada "dik daş" deyilən bir yer olmuşdur ki, bu da qaladan 250 m. aralıda yerləşmişdir. Məhz burdan qədim karvan yolu keçirmişdir. İlk baxışdan uzaqdan baxanlarda elə təəssürat yaranır ki burada qala yoxdur. Çünki o boz dağlarla əhatə olunmuşdur və buna görə də nəzərə çarpmır, qaladan isə yolun böyük bir sahəsi, təxminən 8-10 km.-lik ərazi yaxşı görünür. Bu da əslində bir döyüş taktikası idi. Axı yüksəklikdən hədəfi daha aydın və dəqiq seçmək olur. Bura düşməni top və tüfəng atəşinə tutmaq üçün çox əlverişli idi.

Bildiyimiz kimi, yaşaması üçün hər hansı bir insan cəmiyyətinin ərzaq təminatına ehtiyacı var. Bəs, görəsən, Qoşqar çayından bu qədər yüksəklikdə, sıldırım qayalıq

üzərində məskən salmaq çətin deyildimi? Bu suala ancaq təxmini cavab verilə bilər. Çox güman ki, onlar uzun müddətli ərzaq təminatı üçün dağın az meyilli sahəsində heyvandarlıqla məşğul olmuşlar.

Ta qədimdən babalarımızda belə bir məsəl vardı: "Su həyatdır, məskən salıb bünövrə qoyanda ilk öncə suyu olub-olmamasını fikirləş". Su insanlar üçün vacib, həyat əhəmiyyətli amillərdəndir. Elədirsə, görəsən, belə bir yerdə onlar suyu hansı yolla əldə edirlərmiş? Sıldırım qayalıqlar üzərində bulaqdan heç bir əlamət yoxdur. Suyu ancaq Qoşqar çayından götürmək mümkündür. Adi vaxtlarda dağın cənub-qərb yamacı ilə salınmış cığırla enib çadan su aparmaq mümkün ola bilərdi. Lakin əgər burada düşmənlə təhlükəsi varsa, vəziyyət necə olacaq? Düşmənlə əhatəsində bu qeyri-mümkün idi. Su problemini onlar ən sadə bir yolla, eyni zamanda, nadir üsulla həll etmişlər. Burada aşkar edilmiş quyu fikrimizi açıq-aşkar təsdiq edir. Deməli, onlar qazılmış su quyularından istifadə etmişlər. Quyunun başı Qız qalasından xeyli aşağıda, dağın ən sıldırım hissəsində, şaquli bir divar kimi ucalan yüksək qayanın üzərində yerləşir. Onun dibi isə çayın nisbətən qədim yatağında indi də qalmaqda olan "balıqlı daş" deyilən yerdə idi. İstifadə olunmuş bu quyunun dərinliyi isə təqribən 40-50 m. çatır. Görünür, suyu quyudan ancaq kəndirə bağlanmış çəllək,

yaxud metal qabla çıxarmışlar.

Strateji əhəmiyyəti olan bu qalanın kim bilir nə qədər tarixi qəhrəmanlığı, daş salnaməyə dönmüş izləri vardır. Qoruyuculuq məqsədli bu qala eyni zamanda Azərbaycan memarlığının bir sənət əsəridir. Hər bir tarixi abidə milləti, xalqı keçmişinə bağlayan bir ünsürdür. Qızqala dağındakı bu tarixi abidənin araşdırılması göstərir ki, bunlar qədim Gəncənin keçmişini ilə sıx əlaqəlidir. Əgər nəzərə alsaq ki, iki karvan yolunun üstündə yerləşmiş bu qaladan böyük bir ordunu izləmək mümkündür, o zaman onun nə qədər lazımlı, əhəmiyyətini və faydalı olduğu açıq şəkildə nəzərə çarpar. Deyənlərdən belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, bəlkə də bu qaladan xüsusi gözətçi məntəqəsi kimi, yaxud hər hansı bir hadisəni Gəncəyə tez xəbər vermək üçün istifadə edilmişdir.

Sonda belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycanımızın hansı bölgəsində, hansı qarışında tarixi-memarlıq inciləri varsa, onunla fəxr etməyə, öyünməyə dəyər. Çünki onlar, bizim keçmişimizin yüksək sənət dəyərlərinin ali göstəriciləridir. Keçmişimizdən ərməğan aldığımız o yüksək dəyərləri gələcəyimizə çatdırmaq isə bizim insanlıq və azərbaycanlılıq borcumuzdur. ■

R.Z.Hacıyev

Ruhun şad olsun, ulu əcdad!...

İmamzadə ziyarətgahı müasir Gəncə şəhərindən 7 km aralıda, qədim Gəncənin xarabalıqları yaxınlığında, Gəncə çayının sağ sahilində yerləşir. İmamzadə və yaxud Göy İmam 739 -cu ildə V şiə imamı Məhəmməd Bağırın oğlu İbrahimin dəfn olunduğu yerə deyilir.

Hazırda İbrahim türbəsinin birinci mərtəbəsinin iç divarına hörülmüş kitabə qorunub saxlanılır. Həmin kitabənin məzmununu alimlər bu şəkildə oxumuşlar:

“O Allah əbədidir. Bu imam Məhəmməd Bağırın, ona salam olsun, oğlu Mövlanə İbrahimin müqəddəs məkanı (yerləşmiş) şərəfli (cənnət) bağıdır. Öz babasının köçməsinə 120 il sonra vəfat etmişdir. Allahın ona salavatı olsun və ona görə də, bu yüksək məqamı yerin bərpa olunmasına tifisli general-ma-

yor İsrafil bəy Yedigərdə hicri 1296-cı ildə əmr etmişdir».

Kitabədə adı qeyd olunan general-mayor İsrafil bəy Yedigərdə 1878-ci ildə İmamzadə kompleksində öz hesabına təmir və bərpa işləri görmüşdür.

İmamzadə və onun ətrafındakı torpaqlar 1186-cı ildə Nizami Gəncəviyə «Xosrov və Şirin» adlı qiymətli sənət incisi yaratdığına görə Qızıl Arslan tərəfindən hədiyyə edilmişdir. Atabəy hökmdarı Gəncənin 200 ▶

km-də Şeyx Nizami ilə görüşmüş, ona qiymətli hədiyyələr və qardaşı Məhəmməd Cahən Pəhləvanın əvəzindən Gəncə yaxınlığındakı Həmdünyan adlı kəndi bağışlamışdır. Həmin kənd indiki İmamzadə və ətrafındakı torpaqlar hesab olunur. Bu ərazilər sonralar da Nizami nəslindən olan Şeyxzamanlılara məxsus olmuşdur.

Gəncə İmamzadə türbəsi Mövlanə İbrahimin qəbri üzərində ucaldılan iki yaruslu türbədən, onun ətrafına birləşdirilmiş təkyə, alaqaçı, məscid, türbə və köməkçi binalardan ibarətdir. Türbənin ətrafında zəfər tağına bənzər giriş darvazasından içəridə karvansarayaya oxşar evlər, yardımçı tikililər, həmçinin XVIII - XIX əsr bədii daşyonma sənəti ustalarının xəttat-həkkak, naqqaş-şairlərin, MİRZƏ MEHDI, Şeyx Zamanın və digərlərinin əsərlərini, dünyagörüşünü əks etdirən məzarüstü qəbirləri, türbələri özündə qoruyub saxlayan böyük qəbiristanlıqdan ibarət dini kompleks yaradılmışdır. Kompleksin ətrafına daş və kərpicdən hasar çəkilmişdir. Kompleksin ən qiymətli abidəsi hündürlüyü 12 m olan, düzbucaqlı plana malik İmamzadə türbəsidir. İbrahimin qəbri üstündə inşa edilən türbə silindirvari kürsülüyə oturulmuş, kərpic örtüklü unikal günbəzlə tamamlanır.

Günbəzin hündürlüyü 2,7 m diametri 4,4 m-dir. Türbənin xarici görünüşündə ən çox nəzəri cəlb edən əlvan rəngli kaşılarla bəzənmiş yaraşıqlı günbəz və onun silindrik gövdəsidir. Üz hissədə, əsasən, mavi kaşılar işlədilmişdir ki, bunlar da ümumi fon təşkil edir. Paxlava və başqa fiqurlu bəzəklər tünd bənövşəyi rəngdədir. Tək-tək yaşılvari kaşılara da rast gəlmək olar. İmamzadənin Göy İmam adlanması da bununla əlaqədardır.

İmamzadə türbəsində sonuncu dəfə təmir və bərpa işləri 1993-cü ilin iyununda Şərq ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının müxbir üzvü Fərman İmamquliyevin layihəsi əsasında aparılmışdır. ▶

Şaiq Məmmədov

*Aqlıdır arzusunun qönçə qapısı,
Gündüzə örtülür gecə qapısı,
Min ildir ağlayır Gəncə qapısı
Göz yaşını göylərə çıxmaq istəyir,
Allahın əlini sıxmaq istəyir.*

Gəncənin bir şəhər kimi daha çox məşhurlaşdığı dövr Şəddadilərin hakimiyyəti illərinə təsadüf edir. Şəddadilər sülaləsindən olan Şavur 1063-cü ildə strateji məqsədlə şəhərin ətrafına möhkəm qala tikdirmiş və iki qapılı dəmir darvaza qoydurmuşdur. Lakin bu dəmir qapılar Gəncənin tarixində uzun müddət yaşamamışdır: Gəncənin 1139-cu ildə baş vermiş faciəli zəlzələnin yaratdığı vəziyyətdən istifadə edən gürcü çarı I Demetri dağılmış şəhəri qarət edərək, onun qapısını Kutaisi yaxınlığındakı Gelati monastırına aparmışdır. Qapıların bir tayı hal-hazırda Gürcüstanda Gelati monastırının həyətidə IV Davidin qəbri qarşısında divara bərkidilmişdir. Darvazanın digər tayının aqibəti haqqında isə müxtəlif mənbələrdə müxtəlif fikirlər söylənilir. Darvazanın Gelati monastırında saxlanılan tayının üzərində ərəbcə kufi xətti ilə aşağıdakılar yazılmışdır:

«Rəhmli və Mərhəmətli
Allahın adı ilə! Həşəmətli
mövlamız və əmirimiz Seyyid
Yavuz ibn Əl-Fəzl-Allah
onun hökmranlığını uzun
etsin – bizə bu qapını Qazi
Əbül Fərəc Məhəmməd
ibn Abdullanın inayəti ilə
qurmağı əmr etdi. Allah ona
da müvəffəqiyyət versin.
Dəmirçi İbrahim ibn Osman
Ənqaveyhin işi, beşinci,
əllinci, dörd yüzüncü il hicri
(1063-cü il)».

Min ildir
ağlayır
Gəncə qapısı...

Gəncə darvazasının digər tayının aqibəti haqqında mülahizələr:

«XVIII əsrdə monastır təmir olunarkən Gəncə darvazasının bir tayı dam örtüyündə istifadə edilmişdir»

(ASE, VI cild, Bakı, 1982, səh. 84).

«...qapılardan biri korroziyaya uğrayıb məhv olmuşdur».

Gürcüstan. SSR EA əməkdaşlarının Q.İ.Məşədiyevin sorğusuna cavabı

«Arran hökmdarı Qara Sonqur özünü gəncəliyə yetirmiş, gürcülərdən intiqam almış, qapını da qaytarıb gətirmiş, yeni Gəncə saldırmış, onu da oraya asdırmışdır».

İmadəddin əl-İsfəhni Zübdət ən nüsərə və nüxbət əl üsrə” əsəri.

«...gürcü çarı I Demetri Gəncə qapısının iki tağını deyil, Gürcüstana bir tağını aparmışdır. İkinci tağ Dərbəndə gedib çıxmış və orada əridilmişdir (güllə düzəldiyi söylənilir)».

Cavad bəy Rəfibəyli. Azərbaycanca təsviri sənətin inkişaf tarixi (1930) adlı əsərinin əlyazmasından.

«Hörmətli Ağa Əli oğlu. O zaman feodalizm quruluşunda dostluqdan söhbət ola bilməzdi və qapının bir tayı XVIII əsrdə yoxa çıxmışdır».

18 avqust 1982-ci il tarixdə Əmək veteranı Ağa Əli oğlu Əliyevin E.A.Şevardnadzeyə yazdığı məktubuna Tbilisi Xalqlar Dostluğu Muzeyinin direktoru T.Q.Baduraşvilinin cavab məktubundan. ►

Hələ ki, Gəncə darvazasının bir tayı Gürcüstan respublikasının Kutaisi şəhəri yaxınlığındakı Gelati Monastırında öz qəmli keçmişini yaşayır...

Əhməd İsayev

Tarix nə deyir?

Gəncə zəlzələsi. 1139-cu il.

Əsl həqiqət necədir? Göy göl necə yaranıb, dünyaya haçan göz açıb? Keçmə təbiətin işləklərindən. Bir yandan bağlayan, bir yandan açır – deyiblər. İnsanı sarsıdan Gəncə zəlzələsi dünyaya qoşa möcüzə bəxş elədi. Gözəllər gözəli, mavi gözlü Göy göl yarandı və bir də, bir də ki, elə onun ardınca poeziya günəşi, ölməz Nizami zühur etdi.

Nizami haqqında nə deyim, nə yazım? Övliyalara, müqəddəslərə yalnız səcdə gərəkdir. Ulu Nizamini ilkin öz sözü, sənəti tanıdıb dünyaya, ucaldıb göylərə. Nizami yazır ki:

*Şeirdən ucalıq umma dünyada,
Çünki Nizamiylə qurtardı o da.*

Bir də yazır ki:

*Şairliyin saxlayıb dustaq kimi Gəncədə,
Mənəm indi dünyanın söz hakimi Gəncədə.*

Və bir də yazır ki:

*Nizamiyəm, xəyala dönənin biriyəm mən,
Həyəcənli sözümlə əbədi diriyəm mən.*

Nizami belə! Bu ulu torpaq onun nəfəsi ilə yoğurulub, Nizami ruhundan nur alır.

Bəs zəlzələ, bəs Göy göl? Bu da taleyin işiydi. Göy gölü yaradıb, təbiətin qüdrətini, gözəlliyin xilqətini insanlığa göstərməkçün.

Zəlzələ aləmi elə lərzəyə salmışdı ki, onun sözü-söhbəti dövrün bütün qaynaqlarına hopub: “588-ci ildə zəlzələ Qandzak şəhərini dağıtdı”. - Bunu alban tarixçisi Vardan xəbər verir. Samuil Aniytski həmin tarixi xeyli dəqiqləşdirir: “588-ci ilin, areq ayının 17-də Gəncə şəhəri zəlzələdən dağıldı”.

Deməli, **Gəncə zəlzələsinin tarixi və Göy gölün təvəllüdü belədir: 30 sentyabr 1139-cu il.**

Biri yazır ki, zəlzələ iki yüz otuz min nəfəri udub, başqa birisi deyir ki, ölənlərin sayı üç yüz min nəfərə çatırdı. Bu da əl-İsfahaninin qeydi: “Gəncə şəhəri və mahalı torpağın altında qaldı. O, elə dağılmışdı ki, sanki yer üzündə belə bir şəhər heç olmamışdı”.

Zəlzələnin sorağını alan kimi Atabəy Qara Sunqur tələsik Gəncəyə gəlir. Görür ki, paytaxt xarabazara dönüb, bütün ailəsi həlak olub. Gürcü çarı Demetri isə bu çəşqinlikdə şəhəri talayıb, xəzinə, dəfinə axtararaq neçə yeri atq-atq eləyib, sonra da çoxlu qənimətlə birgə Gəncə qapılarını götürüb gedib. Təpədən-dırnağacan sarsılan Qara Sunqur dözmədi, xəyaldan, xiffətdən üzülüb öldü.

Zəlzələ Gəncəyə belə divan tutdu.

Gəncəli Kirakos o günləri daha obrazlı təsvir edir: “...Bu zaman dağların başını duman, bulud çulğadı, dəhşətli zəlzələ qopdu... Paytaxt Gəncə darmadağın oldu. Əlxərəq dağı uçaraq kiçik bir çay axan dərəni doldurdu və iri bir göl yaratdı”.

Belə gəldi dünyaya göllərin gözəli.

Salam, Göy göll! Salam təbiətin möcüzəsi, Gəncənin, Kəpəzin tacı, gözəlliyin şah incisi!

*Bir yorğun pəri var, bir az uyusun,
Uyusun dağların gözəli Göy göl.*

Beləcə, sevib-sevib sığalandı ömür boyu, beləcə nazlanana nazlanana uyudu göllər gözəli. Dağların başında, meşələrin qonunda göylərə güzgü tuta-tuta yaşadı Göy göl, yan-yörəsində də yeddi gözəl: **Maral göl, Oara göl, Ördək göl, Zəli göl, Ağ göl, Ayna göl, Şamlıq göl.**

Hər dəfə gözəl Gəncənin bağ-bağatını dolanıb səfəli Göy gölə qalxanda, haça Kəpəzin sinəsindəki qənbər daşlı yarıqlara baxanda yenə də o uzaq illərin dəhşətləri yada düşür. Nizamının misraları asta-asta ürəyimdə səslənir:

*Qopdu bir zəlzələ göyü oynatdı,
Şəbələr dağılıb yerlərə batdı...
Nə qədər xəzinə batdı o gecə,
O şərbə gecəsi yox oldu Gəncə...*

Vətəndən ayrı düşən qapılar.

Baba Nizamının səsidir, əsrlərin dərinliyindən gəlir. Zəlzələnin daha bir sədəsi tarixin yaddaşında yaşayır, bu da ki, məşhur Gəncə qapısı ib bağlıdır.

“...Gürcü çarı Demetri gəlib şəhərin darvazasını öz ölkəsinə apardı”. Gəncəli Kirakos yazıb bunu, hələ o vaxt.

Bu, həmin günlər idi ki, Gəncə amansız zəlzələnin dəhşətindən sarsılmışdı. Bu, həmin darvaza-qapı idi ki, Gəncə hakimi Şəddadi Şavur əmin-amanlıq üçün usta İbrahim Osman oğluna hazırlatmışdı. Bu, həmin çar Demetri idi ki, o günlərin şahidi əl-İsfahani demişkən, Gəncə fəlakətinin üstünə yeni fəlakət gətirdi. Çətin gündə, dar ayaqda şəhərə basqın etdi. Əhalini taladı, var-yoxunu əlindən aldı. Hələ bir qayıdanda qala qapılarını da zəfər rəmzi kimi götürüb apardı.

Elə o vaxtdan Gəncə qapısı Gürcüstanda Gelati məbədinə bəzəyir. Özü də yan girişlərdən birində, həmin Demetrinin atası Qurucu Davudun məqbərəsi üzərində, qapı nə qapı?! Bircə tayın eni 1,72, hündürlüyü isə 3,33 metr!

Mən iki dəfə olmuşam oralarda. Tarixi qapıların ancaq bir tayı durur. İndi də onun yandan aşağı hissəsi yoxdur... Təkcə divara bərkitmə zolağı qalıb. Elə bil bir dəmir bayraqdı ucalır. Gəlib-gedən hökmən, döşəmə bərabəri məqbərəni ayaqlayır, qapı-bayrağın altından keçəndə isə istər-istəməz baş əyməli olur.

Bir tayı belə: Qərinələr keçdikcə bayrağa dönüb. Bəs, o biri tayı necə? Haradadır? Onu da axtarıb tapmışıq. Buyurun, akademik Frenin tarixi arayışı: 1835-ci ildə yazılıb. “İmperator II Yekaterina İmeretiya çarı Solomonun yanına mahir bir usta göndərdi ki, Gelati məbədinin tavanını düzəldirsən. Həmin usta öləndən sonra işçilərin mismarı tükənir. Ona görə də çarəsiz qalan rahiblər Gəncə qapısının bir tayını əridərək mismar düzəldirlər”.

Siz bir Gəncə qapısının hünərinə, metalının möhkəmliyinə baxın. Mismar düzəldilir!

Bozarmış, bayrağa bənzər darvaza-qapıya baxır, soluxmuş boz-bədrəng tavana göz gəzdirirəm.

Hər yanda Gəncə ruhu duyulur. Sabir Rüstəmخانlının misraları yada düşür:

*Salam, Gəncə qapısı,
Nə Qurucu Davud var,
nə qapı oğurları,
Payıq yarpaqları
bir gülləyə bənd imiş
talançı orduları.
Ammə sən yaşayırsan!
Vaxtı, zoru, hiyləni*

*yenən bir sərkərdə tək,
Səhnələr dəyişsə də
dəyişməyən pərdə tək!
Salam, Gəncə qapısı,
qürbətəki qardaşım.
Salam, duzum, çörəyim,
poladlaşan göz yaşım!
...Salam, Gəncə qapısı!.. ▶*

Gürcüstan respublikasının Kutaisi şəhəri yaxınlığındakı Gelati monastırında saxlanılan Gəncə darvazasının bir tayının soldan görünüşü.

O illərdən gələn səda.

Hələ min il bundan əvvəl Gəncə bütün Şərqdə tanınan bir şəhər idi. Bu da görənlərin şahadəti. Əvvəlcə X əsrin çox mötəbər müəllifini, ərəb coğrafiyaşünası İbn Hovqəli dinləyək:

“Arranın geniş torpaqları, xoş güzəranlı vilayət şahları vardır. Onlar saf təbiətdən, ətirli bitkilərdən, gözəl kənzilərdən həzz alırlar. Bu vilayət şahlartına xanəndə kənzilər, qadın və kişi aşpazları qulluq göstəririlər. Gəliri olduqca çoxdur.

...Əlvan metaldan hazırlanan zərif qablar, sinilər, badələr, dolçalar üçün qızıl və gümüşdən geniş istifadə edilir. Bundan əlavə onların qiymətli şüşə qabları, rəngli büllur məmulatı və s. cavahirəti də vardır”.

Bu yerləri gözü ilə görən, qəlbi ilə duyan XIII yüzilliyin məşhur səyyahı Zəkəriyyə Qəzvini görün nə deyir?!

“Gəncə Arranın qədim istehkam şəhəridir. Müsəlman aləminin sonuncu keşik məntəqəsi sayılır. Şəhərin özündə kanal vardır. Ona iki yolla enmək olar. Biri Qəbiristanlıq qapısı adı ilə məşhurdur. İkincisi isə Bərdə qapısı adlanır. Əhali suyu Qəbiristanlıq qapısından götürür və ipəyi suda yuyurlar. Onda əla ipək alınır və onun qiyməti yüksək olur...

Şəhərin bir mənzilliyyində Xirək qalası yerləşir. Onun ətrafında ətirli otlar, sular və bağlar boldur. Yayda orada hava çox gözəl olur. Hər gəncəli ailəsinin öz evi var və istilər sovuşana kimi camaat orada qalır. Gəncə əyanlarının mülkləri isə lap əladır”.

Bu da Yaqut Həməvi. Onun sədəsi XIII əsrdən gəlir.

“Azərbaycan - böyük ölkə və möhkəm dövlətdir. Bu, əsasən, dağlıq diyarıdır. Burada çoxlu qala, hədsiz var-dövlət və saysız meyvə ağacları vardır. Mən heç yerdə bu qədər bağ, çay və bulaq görməmişəm. Azərbaycanda yaşayanların sifəti mehriban, rəngi çəhrayı, dərisi ağdır. Onlar çoxunun başa düşə bilmədiyi azəri dilində danışır və mülayim xasiyyəti, xoş rəftarı ilə seçilirlər...

Arran ərəb adı deyildir. Bu, geniş ölkədir və çoxlu şəhəri vardır. Xalq dilində Gəncə deyilən Cənzə, Şəmkir və Beyləqan onun şəhərlərindəndir... Gəncə möhtəşəm şəhərdir və Arran ölkəsinin paytaxtıdır”.

Şəddadilər dövləti (971-1088).

Şəddadilər dövlətinə əsl şöhrəti öncə Fəzl gətirmişdisə, sonda bu iş Şavurun adı ilə bağlıdır.

Bir məclisdə ötənlərdən, keçənlərdən söz düşmüşdü. Dedim ki, Gəncəmizdə min il qabaq adlı-sanlı dövlət olub. Hakimləri - Fəzl, Şavur çox iş görüb bu yerlərcün. Bəlkə adlarına bir küçə, bir bağ, bir bağça... Yərbəyerdən dilləndilər:

- Nə Şəddad? Ə, nə Fəzl? Ə, nə Şavur? Bərəkallah! Böyüklər bu qeyrətdə olanda balacalardan nə umasan? Niyə belə laqeydik,

xəbərsizlik soy-kökədən biz? Tarixin toranına boylandım, qaynaqları aradım, yazı-pozunu bir daha vərəqlədim. Görünənləri, bilinənləri saf-gürük elədim. Əsasən bunlar süzüldü, bunlar duruldu. Topladım bir yere. Bəlkə kiminsə gözü sataşa, qəlbi çəkə, faydasız olmaz. Bu da tarixə açılan bir pəncərədir. Nizami yurdunun, Bəndər vətəninin azı yüzillik mərhələsi: Gəncənin dirçəliş dövrü, Şəddadilər dövlətinin salnaməsi.

...Ərəb xəlifəliyi zəiflədikcə ayrı-ayrı sülalələr müxtəlif vilayətlərdə hökmranlıq etməyə başladılar. Belə bir vaxtda Şəddadilər sülabsi Albaniyada məskən salaraq Gəncəni özlərinə paytaxt seçdilər. Bu sülalənin banisi əslən kürd olan Məhəmməd ibn Şəddad sayılır. O, 951-ci ildə Dəbildə hakimiyyət başına keçmiş və fasiləsiz iyirmi il hökmranlıq edərək güclü feodal dövləti yaratmışdır. Həmin Şəddad Məhəmmədin üç oğlu - Mərzuban, Ləşkəri və Fəzl Gəncəyə gələrək Salariilər dövlətinin əmiri əl-Əzizi öldürüb hakimiyyəti ələ aldılar. Bəbliklə, Gəncədə Şəddadi əmirliyinin əsası qoyuldu. İlk hökmdar Əbülhəsən Əli I Ləşkəri oldu. Səkkiz ildən sonra isə hakimiyyət başına Mərzuban keçdi. Gəncə artıq tanınmış şəhər idi. Hələ onuncu əsrin ortalarında Arranın paytaxtı Bərdədən bura köçmüşdü. Gəncə əmirliyi yavaş-yavaş güclü-qüvvətli dövlətlərdən birinə, iri siyasi, iqtisadi və mədəni mərkəzə çevrilirdi.

V.Bartold qeyd edir ki, Şəddadilər öz paytaxtlarını həvəslə bəzəyirdilər. Saraylar ucaldır, ətrafı bərkidir, yollar salır, körpülər tikirdilər.

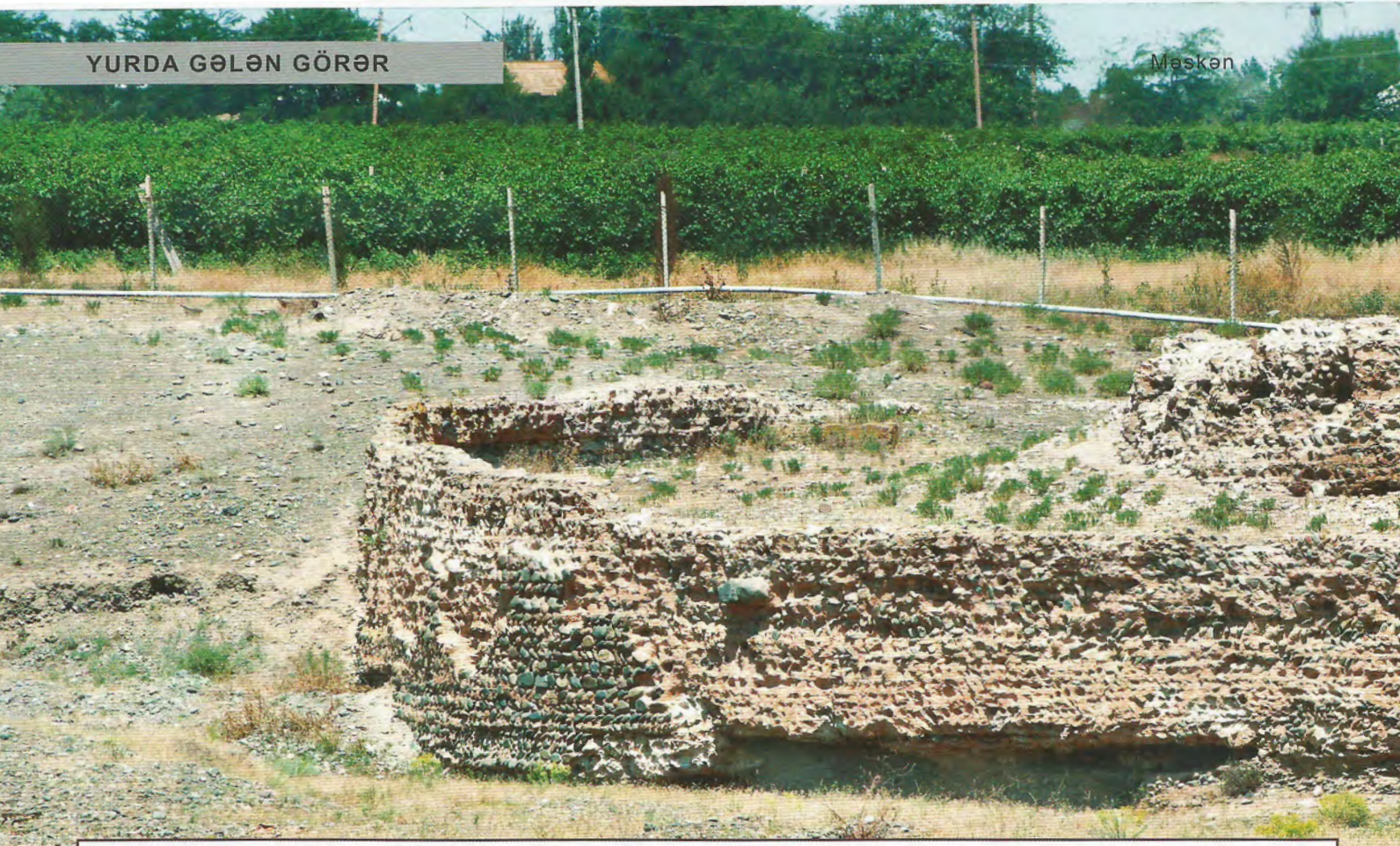
I Fəzl özünün 47 illik hakimlik dövründə Şəddadilərin tanınması, Gəncənin tərəqqisi üçün böyük işlər gördü. Gəncə əmirliyi Arranı, Naxçıvanı, Süniki və Qafanı əhatə edirdi. Bu hələ harasıdır? XIII əsr erməni tarixçisi gəncəli Vardanın yazdığına görə, Şəddadilər "Dvini tutdu və Ermənistanı üç min dinar vergi qoydu".

I Fəzl əlaqəni, əhatəni daha da genişləndirməyə can atırdı. Bu niyyətlə 1027-ci ildə Araz üzərində iri bir körpü tikdirdi. Ehtimala görə, körpü əvvəlcə taxtadan qurulubmuş, sonra isə daşdan və kərpicdən hörülüb. Çox güman, bu məşhur Xudafərin körpüsüdür.

1031-ci ildə I Fəzlin yerinə oğlu Əbülfət Musa keçdi. Üç ildən sonra isə atasını hiylə ilə öldürərək oğlu II Ləşkəri taxta çıxtdı. Onun dövründə Qətran Təbrizi Gəncəyə gəlir və bir müddət sarayda yaşayır. II Ləşkəriyə çoxlu qəsidə yazan şair şəhəri məhəbbətlə təənnüm edir: "Gəncə cənnət bağçasına dönmüşdür".

Şəddadilər dövlətinə əsl şöhrəti öncə Fəzl gətirmişdisə, sonda bu iş Şavurun adı ilə bağlıdır. Əbüləsvar Şavur 18 il Gəncədə hökmdar olub. Məşhur "Qabusnamə"nin müəllifi Keykavus Şavuru yaxşı tanıyırdı. Bir neçə il Şavur onu hörmət-izzətlə öz sarayında saxlayıb. Elə o bələdlikdən sonra Keykavus yazır ki, "Əbüləsvar böyük şah idi, dediyini eləyən, müdrik, ləyaqətli, ▶

Gəncə qalası - yadda qalası!

Qədim Gəncə qalasının qalıqları müasir şəhərin 6 km-liyində, Gəncə çayının sol sahilində aşkarlanıb. Bu yerlərdə bir zamanlar Nizamı gəzib-dolaşib, Xosrov əl-ustad Eldəgizlər nəslinin vəliədlərinə dərs deyib, Məhsəti daş yonarlara, papaqçılara seir qoşub... İndi xarabalığa çevrilib bu yerlər. Çayın sahilinə zibil tökən kim, qədim beştağlı korpünün olub-qalan daşını dağıdan kim... Arxeoloqların bel-külüncü lazım olduğu halda üzümlüklər, bağ-bağatlar salan kim... Çayın suları ağı deyir deyəsən...

Baxın və unutmayın! Bəlkə bir neçə ildən sonra ancaq bu şəkillər tarixə şahidlik edəcək...

ədələti, şücaətli, fəsahtli, dini sevən, uzaqgörən idi”.

Şavur əl-ayağa dolayanları edam etdi, orduda, iqtisadi və ictimai həyatda islahatlar keçirdi, dövləti xeyli möhkəmlətdi. Şəhərdə quruculuq işi genişləndi. Burada saraylar, mədrəsələr, karvansara, hamam, zərbcxana tikilir, yaraşlıq ipək və yun parçalar toxunurdu.

Şavur Gəncənin ətrafını möhkəm, keçilməz hasara aldırdı, enli, dərin xəndək qazdırdı, qala və bürclər düzəltirdi. Gəncə artıq xeyli böyümüş, bir sıra Şərq şəhərləri kimi formalaşmışdı. Əsas hissəsi “İçəri şəhər”, yəni “Narınc qala” adlanırdı. Bu dövrdə, xüsusən, “Bayır şəhər”, yaxud “Şəhristan” xeyli böyümüş, onun ərazisi, İ.Cəfərzadənin dediyinə görə, 25,2 hektardan 75 hektara çatmışdı. Sənətkarlar isə, əsasən, şəhərin “Rəbod” məhəlləsində yaşayırdılar.

Qala divarlarının eni üç metrədən çox idi. Əsasən möhrə, çiy kərpic və çaylaq daşından tikilirdi. Künclər və yarımdairəvi bürclər bismiş kərpiclə kircə məhlulunda hörülürdü.

1063-cü ildə Şavurun göstərişi ilə usta İbrahim Osman oğlu məşhur Gəncə qapılarını hazırladı. Üzərində qazi Əbülfərəc Məhəmməd ərəbcə kufi xətti ilə bu sözləri həkk elədi.

“Bismillahir-rəhmanir-rəhim. Bu qapıları düzəltməyi mövlana əmir,

görkəmli Şavur ibn-Fəzl əmr etdi. Allah onun hakimiyyətini uzun ebsin. Qazi Əbülfərəc Məhəmməd ibn Abdullaha əlləri ilə, Allah ona tofiq versin; əməli dəmirçi İbrahim ibn Osman ibn Əngəveyh: dörd yüz əlli beşinci il”.

Hicri-455. miladi - 1063-cü il. Məşhur Gəncə qapılarının tarixi belədir!

Gəncənin şöhrəti hər sahədə artırdı. 1064-cü ildə Ermənistanın xeyli hissəsini ələ keçirən səlcuq sultanı Alp Arslan həmin əraziyə Şavuru özünün vassalı təyin etdi.

1067-ci il noyabrın 19-da Əbülsəvər Şavur öz əcali ib öldü və Gəncədə Cümə məscidində dəfn edildi. Yerinə gələn oğlu II Fəzl sultan Alp Arslanla xoş münasibət yaradır. Sultana çoxlu hədiyyə, qızıl və gümüş qab-qacaq, daş-qaş, habelə xeyli at və dəvə bağışlayır. Gürcü çarı IV Baqrat səlcuq sultanının vassallığını qəbul edəndə II Fəzl Tiflis və Rustavi valisi olur. Döyüş meydanlarında həmişə heç də hər şey uğurla keçmir. II Fəzlin təleyinə başqa bir səhifə də yazılır. Hərbi səfərlərdən birində o, abxazlara əsir düşür, qaçır, tutulur. Baqrat dar ağacı önündə onu Tiflisi qaytarmağa məcbur edir. Qərrib eldə başına min qaza gəlsə də, səkkiz aydan sonra qayıdıb yenidən əmirlik taxtında oturur.

Onunku yenə də gətirmir. 1073-cü ildə oğlu Fəzlun qiyam qaldırır və

hakimiyyəti atasının əlindən alır. Fəzlun hələ sultan Alp Arslan sağ ikən Aniyə sahib olmaq istəyirdi. Gəncəli tarixçi Vardanın yazdığına görə, "Həmin Patlun Alp Arslandan xahiş etmişdir ki, Anini ona versin. Onun əvəzində Alp Arslana naxışlı, zərli parça bağışlamışdı. Lakin hökmdar dağılmış şəhərə Mənuçöhrü göndərdi". Mənuçöhr Şavurun oğlu idi. Bununla Şəddadilərin Ani sülaləsinin əsası qoyuldu.

Səlcuq qoşunu 1088-ci ildə Buğanın başçılığı ilə Gəncə yaxınlığında düşərgə saldı. Ətraf əhalidən xeyli qüvvə toplayaraq şəhəri mühasirəyə aldı. Gəncə möhkəm müdafiə olunurdu.

Səlcuqlar qalanın bir bürcünə lağım ataraq şəhəri ələ keçirdilər. Döyüşdə əsir düşən Fəzlun Bağdada göndərilir və o, dörd ildən sonra Dəclənin kənarındakı məscidlərin birində tənha can verir.

Bu da Şəddadilərin sonuncu - onuncu əmirinin son aqibəti!

117 il ömür sürərək Gəncənin həyatında çox mühüm rol oynamış Şəddadilər dövləti barədə qısaca bu qədər. Ətraftı bilmək istəyənlərə M.Şərifinin "IX əsrin ikinci yarısı XI əsrlərdə Azərbaycan feodal dövlətləri" (Bakı, 1978) kitabını oxumağı məsləhət görürəm. Adları Gəncənin tarixinə düşən Şəddadi əmirləri ilə tanış olun: sülalənin başçısı Şəddad Məhəmmədi yuxarıda dedik. 951-ci ildən 971-ci ilə kimi Dəbildə hökmdarlıq edib. Bəs qalanları?

Gəncə muzeyində bir qədim çırağ gördüm. Zərif, gözəl, yaraşlıqlı! Üstünü nəbati naxışlar bəzəyir. Onu ətir qabına da bənzədirlər, güləbdana da. Guya onunla Kəbədən Zəməm suyu gətirilmiş.

Rəngi yaşıldır, indi azacıq bozalıb. Bu, görünür, bərəkət rəmzidir. Ortadakı cüt-cüt sünbüllər bolluğa işarədir. Yanında əli qamçılı atlılar - güc-qüvvət, hünər-rəşadət deməkdir. Çaqırın halda qarışan, vurmuxan dovşanlar isə ömrü başa çatan xəbislər, şər qüvvələrdir.

ŞƏDDADİLƏR DÖVLƏTİ GƏNCƏ (971-1088)

Əbüllhəsən Əli I Ləşkəri	-971-978
Mərzuban ibn Məhəmməd	-978-985
I Fəzl ibn Məhəmməd	-985-1031
Əbülfəth Musa ibn I Fəzl	-1031-1034
Əbüllhəsən Əli II Ləşkəri	-1034-1049
Əmuşirəvan ibn Ləşkəri	-1049 (3 ay)
Əbulsvar Şavur ibn Fəzl	-1049-1067
II Fəzl ibn I Şavur	-1067-1073
Fəzlun ibn II Fəzl	-1073-1088.

Üstündə kufi xəttlə, ərəbcə yazısı var. Cahən Pəhləvanla İnanə xatunun izdivacından xəbər verir. Deməli bu, XII əsrin yadigarıdır.

Göz, könül oxşayan qədim çırağa bir də baxıram. XII əsrin ərəcəni. Gör, hələ onda bizim Gəncədə nələr var imiş? "Azərbaycan tarixi"nin birinci cildində bu söhbətə əsaslı qol-qanad verilir: "Bu dövrdə Gəncə ustaları kaşı qaba bəzək vurmaq üçün mürəkkəb üsullar bilirdilər: qabların üzərini rəsmlərlə bəzəyir, divarlarını ovub şəffaf mina ilə doldururdular. Ustalar

qabın üstünə nazik gil qatı çəkir, sonra isə onun hamar səthinə rəngli şəffaf mina çəkirdilər.

...Mina hazırlamaq üçün onlar Daşkəsən dəmir filizi və kobaltından, Molla Cəlillinin manqan yatağından, Xanlardakı poli-metal filizindən alınan qurğuşundan, Gədəbəyin misindən istifadə edirdilər. Dulusçuluq üçün tələb olunan ağ gil ölkənin bir çox yerlərində var idi.

Gəncədə, Beyləqanda və başqa şəhərlərdə istehsal olunan dulus qablar və şüşə şeylər orta əsrlərdə Azərbaycanda bədii sənətkarlığın yüksək dərəcədə inkişaf etdiyini göstərir. O dövrdə Azərbaycanda və digər Şərqi ölkələrində sənətkarlıq Qərbi Avropadan çox yüksəkdə dururdu".

Hələ neçə əsr bundan əvvəl o, çox sahədə çoxundan öndə gedirdi. İllah da ki, rəngli minalama sənəti. Bu ulu diyar beləcə ad almışdı, hələ Odlar yurdu uzaq, o ilkin illərdə. İçində də, yox, deyəsən, lap başda da qədim Gəncə! Bax, beləcə əldə çırağ əsrlərin toranında üzü bəri gəlirdi Nizami yurdu. Çırağın nurlu, yolun uğurlu olsun qədim Gəncə!

Zərif çırağa bir də baxın. Cahən Pəhləvan haqqında yazılara dönə-dönə göz gəzdirir, Gəncədə məskən salmış Azərbaycan atabəylərinin tale yolunu düşünürəm. ■

Əhməd İsayev

Yolçu, ayaq saxla, bu yerdə ulu şeyx Nizami uyuyur

XII yüzillik Gəncənin qızıl əsriydi. Sərkərdə-sərraf da çox olub, söz-sənət sahibi də. Onların hamısının pənahı, qibləgahı isə Şeyx Nizami idi. Özü də təkcə Gəncədə, Azərbaycanda, türk elində, Şərq aləmində yox, bəlkə də bütün dünyə miqyasında.

O, günəş kimi parladı, nur kimi şəfəq saçdı və elə sağlığında özünə layiq qiymət də aldı. Təqribən onun həmyaşığı olan böyük hind şairi Əmir Xosrov Dəhləvi (XIII əsr) əbəs demir ki:

*Nizami hər sözü demiş birinci,
Qoymamış cilası qalsın bir inci.*

Gəncə eşqi, Gəncə məhəbbəti,
Gəncəyə vurğunluq, Gəncəyə sədaqət ulu

Nizaminin bütün varlığından, sözündən - sənətindən süzülüb gəlir. Bu dahi insan heç vaxt Gəncənin ovsunundan çıxıb bilməyib. Saraylardan gen gəzib, halal zəhməti ilə dolanıb. Qırçaq gözəli Afaq ilə ailə qurub. Yeganə oğlu Məhəmmədi böyüdü. Ömrü boyu Gəncədə yaşayıb, yazıb-yaradıb.

Alım deyir: "Övladsan sən dünyaya Nizami,

Sığışmazsan Gəncədə gen dünyaya Ni-

zami".

Özü yazır bunu. Amma sığışdı Gəncədə gen dünyaya bu nəhəng söz ustadı. Bir-birinin dalınca, bir-birindən dəyərli "Sirlər xəzinəsi", "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun", "Yeddi gözəl" və "İsgəndərnamə" kimi beş əvəzsiz inci yaratdı və öz müdrik sözü, büllür sənəti ilə qədim Gəncəni bütün dünyaya tanıtdı.

Nizaminin "Xəmsə"si müqəddəs poeziya aləminin əbədi günəşinə çevrilib. Bu

haqda çox deyilib, çox yazılıb. Onda sö-
züm yox. Mən yalnız Gəncədə dolaşan Ni-
zami ruhundan, onun neçə-neçə yadigar
ünvanından yalnız biri barədə danışmaq
istəyirəm.

*Məzarımı yanından ötüüb keçərkən,
Üstümdə görərsən güyərmiş otlar...
Salam ver, hörmətlə məndən salam al...
Məni görməsən də, görərəm səni.*

Dinləyin, bu, dahi Nizaminin səsidir.
“Şərəfnamə” əsərindən gəlir. Elə bil bu gün
danışır səninlə, hər bura gələndə mən bu
aram-ixtiyar səsi çox aydın eşidir, qəlbinin
asta döyüntüsünü duyuram. Bu sözlərin
ovsununda məqbərənin sorağıyla ötənlərə
qanadlanır xəyalım.

Əsrlərin o tayından Gəncə ilə qoşa
gəlir; Nizaminin adı da, məzarının ünvanı
da. Uluların məzarı da müqəddəs bir ocaq,
ibrətli bir hekayətdir. Nizami nuruna bo-
yanandan bəri bu yerlər ziyarətə, tövbə,

dilək yerinə çevrilib. Gəncənin gündoğ-
rında Şeyx düzü belə yaranıb. İllər, əsrlər
boyu zəvvarlar, müsafirlər burda ayaq
saxlayar, gəlib-gedən qonaq-qara burada
nəfəs dərər, ulu Şeyxdən xeyir-dua alardı.

Görəsən tarixin yaddaşına ilk dəfə Ni-
zami məqbərəsi sözü kimin əli ilə yazılıb,
haçan yazılıb, necə yazılıb? Arayanlar ilk
sorağı Qazi Əhməd Quminin və İskəndər
bəy Münşinin əsərlərindən alıblar. Adda-
budda deyilənləri yır-yığış eləyəndə tarixin
belə bir səhifəsi canlanır.

... 1587-ci ilin soyuq qış günlərində
Qəzvindən bir karvan gəlir. Başda da
Soltan Məhəmməd Xudabəndə. Bəli, bəli,
düz tapmışız, I Şah Abbasın atası. Soltan
Məhəmməd düz gəlib bir qaynaqda deyil-
diyi kimi “rəhmətlik cəncəli Şeyx Nizami-
nin məqbərəsi kənarında düşərgə” salır.
Çadırlar qurulur, ocaqlar çatılır, süfrələr
açılır. Gürcüstan hökmdarının əlidolu
elçiləri gələndə məclis yenidən qızışır...

Nədi, yoxsa, bu çal-çağırı, sinirmədi

şeyxin ruhu, müqəddəs ocaq. Bir səhər
səs yayıldı ki, Soltan Məhəmmədin oğlu
Həmzə Mirzəni gecə yatdığı yerdə bir
erməni xəncərlə doğrayıb (lənat şeytana,
namərd qonşu).

Aylar, illər keçir. Nakam Həmzə
Mirzənin qardaşı Abbas böyüyüb parda-
lanır. Əzəmətli Şah Abbas olur. 1606-cı ilin
mart ayında I Şah Abbas başının dəstəsiylə
Gəncəyə gəlir. O da atası kimi düz
məqbərənin yanında düşərgə salır. Sanki
ulu Nizamidən rüsxət almaq imiş niyyəti.
Şəhərin dağılmış divarlarını bərpa edir,
Gəncənin yadellilərdən mühafizəsi üçün
top tökdürür. Qardaşının qisasını alan-
dan sonra Novruz bayramı şərəfinə misli
görünməmiş şadyanalıq keçirir. Bəlkə də
bax, elə, burada Şah Abbas xəyalən qədim
Gəncənin indiki yerinə köçürülməsi planı-
nın əsasını qoyurmuş. Müqəddəs ocaqda-
kı xoş niyyət ovsana keçir. Çox çəkmir ki,
arzu, xəyal real həqiqətə çevrilir. Gəncənin
təzə məskənində Cümə məscidi ucaldıqca ▶

ətrafı tağı karvansaralar, qırmızı kərpicli binalar, iri bazarlar bürüyür.

Tarixdə Nizami məqbərəsini yada salan, onun yerindən, forma və quruluşundan, mühafizə vəziyyətindən xəbər verən belə qaynaqlar çoxdur. Xüsusən, XIX əsrin sonunda və yeni əsrin sübh çağında dövrün ən mötəbər ziyalıları məqbərənin taleyi ilə maraqlanırdılar. İllər, əsrlər öz işini görmüşdü. Məqbərə o məqbərə deyildi. Görənlər yazırlar ki, "tağı uçulub tökül-müş kərpic günbəzi çovğun və istilərdən məzarı qoruya bilmirdi", "xarabalığa üz tutmuş olan türbəni" görən hər kəs acı-acı qüssələnirdi.

"Kafkaz", "Tazə həyat", "Kaspi", "Zakafkazy" qəzetlərində çoxdu, belə ürək ağrıdan yazılar. "Molla Nəsrəddin" 1908-ci ildə, hətta mal-qara tapdağı olmuş yarıçuq məqbərənin məzəli bir şəklini də vermişdi. Altında da bu sözlər:

- Camaat! Bu əzim günbəz şairi-məşhur Nizami Gəncəvinindir. Gəncənin fəxri olan bu mübarək yadigarı qoyunların ziyarətindən qoruyaq.

Seyid Əzim Şirvaninin məşhur misraları isə indi çoxu əzbər bilir:

*Ey şeyx Nizami, ey nizami dağılan,
Ey Gəncədə izxi-ebtişamı dağılan.
Olmuşmu səninlə mən kimi aləmdə
Beyti, evi, məktəbi, kəlamı dağılan?*

Beləydi onda məqbərə. Buna görə də imanı, imkanı olan hər kəs türbənin təmirinə kömək edir, əl tuturdu. Kimlər idi bu xeyirxahlar? Belə deyirlər ki, şair Qriboyedov bu yerlərdən keçərkən qəbrin üzərində günbəz tikilməsi üçün xeyli pul verib. Məşhur "Qarabağnamə"nin müəllifi Mirzə Adıgözəl bəy şairin türbəsinə öz hesabına təmir elətdirib. "Molla Nəsrəddin" jurnalının təşəbbüsü ilə bu məqsədlə xeyli sərmayə toplanıb. Əldə olunan bütün vəsaitin məqbərənin bərpasına verilməsi üçün 1909-cu ildə cəncəli müəllim Mirzə Məhəmməd Axundzadə "Şeyx Nizami" adlı kitabça nəşr etdirib.

Və nəhayət, "Yelizavetpolskiye qubernskiye vedomosti" qəzetindəki (28 may 1909) məktubdan bir parça: "...Əsgər ağa Adıgözəlov və Ələkbər bəy Rəfəbəyovun başçılığı ilə görkəmli müsəlman şairi Şeyx Nizamının dağılmış abidəsini bərpa etmək məqsədilə, yeni ədəbi cəmiyyət yaranmışdır".

Yığcam şəkildə bu qədə. Məqbərənin

tarixi, taleyi barədə daha geniş bilmək istəyən varsa buyursun, bir neçə mənbəni, məxəzi oxumağı tövsiyə edirik.

Yalnız ən seçmələrini yada salırıq. Elə qaynaqları ki, az qala, minillik tarixi olan ulu bir məzarın sirrəbənzər taleyindən soruq verir. Zənnimlə, ən sanballı ilkin mənbə V.V.Bartoldun 1913-cü ildə yazdığı "Nizamının qəbri" məqaləsi sayıla bilər. Sərdabənin fotosunu əldə edən alim tarixi baxımdan mövcud qaynaqları diqqətlə araşdırır. Arxeoloji cəhətdən məqbərənin forması, quruluşu barədə isə ilk dəfə İ.P.Şəblikin "Nizami türbəsinin tarixinə dair" tədqiqatında dəyərlı məlumat verir. Onun sözündən belə çıxır ki, Nizamının məzarı üzərində həm eni və həm də uzununu 7,5 metr olan kərpic günbəz var imiş. Alt qatda XIII əsrə aid köhnə türbə olub. Təzəsi sonralar tikilib. Əski özülün içərisində göy və yaşıl rəngdə şirəli qövsü kərpiclərlə tapılıb. Müəllif belə nəticəyə gəlir ki, çox güman "əvvəlki türbə rəngli kərpiclərlə bəzənmiş və onun rəngli günbəzi olmuşdur". Maraqlananlar bu qeydləri həm Azərbaycan və həm də rus dillərində "SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan filialı xəbərləri"nin 1942-ci il V nömrəsində oxuya bilər.

Bir qərribə söhbət də var. Tiflisdə çıxan "Yeni fikir" qəzeti (25 noyabr 1923) söz açır bu haqda. Guya ki, XIX əsrin sonunda fransızlar gəlib, qəbri özbaşına qazıblar. Çoxlu əntiq şeyi, naxışlı daşı aparmaq istəyəndə camaat qabağa durur, qoymur.

Gəlmələr çara müraciət edirlər.

Məmurların köməyi ilə hər şeyi alıb aparırlar. Əbülfəz Hüseyni və Əsgər Sərkər oğlunun birgə işlədikləri "Nizami məzarının sirləri" adlı məqalədə də ("Bakı", 11 oktyabr 1982) digər mətləblərlə yanaşı sensasiya xarakterli bu məlumat təkrar olunur. Bəlkə də bu, rəvayətdir, bəlkə də həqiqət. Hər halda, görünür, müəyyən bir olayın iştirakıdır.

Professor Sadıq Şükürov xeyli vaxtdır ki, məqbərənin tarixini araşdırır. "Nizamının qəbri necə mühafizə olunmuşdur?" adlı geniş məqaləsi əvvəlcə "Qobustan" da çıxıb. (1983, sayı 4) sonra isə 1991-ci ildə "Xalq qəzeti"nin 11 oktyabr tarixli nömrəsində və "Gəncənin tarixi abidələrindən" (1998) kitabında "Nizamının qəbri, tarixindən" adı ilə təkrarən dərc edilib.

Və bir də Seyidağa Onullahinin 1991-ci il aprel 26-da "Ədəbiyyat qəzeti"ndə verilmiş "Şairin məqbərəsi" adlı qeydləri.

Əlbəttə, bu, faydalı və gərəklı yazıların heç də tam siyahısı deyil.

Ulu Nizami qədim Gəncənin daşında da, torpağında da yaşayır. Əvəzsiz əsərlərini, tükənməz irsini hələ heç demirik. Şairin əzəli, əbədi abidəsi onun yaratdığı misilsiz söz xəzinəsidir.

Düşünürsən ki, bəlkə doğma torpaqda, bax, elə bu məqbərənin yanında şairin adına layiq elmi-tədqiqat mərkəzi yaradıla. Öyrənmə-Öyrətmə ocağı, təzim-ehtram məbədi! Nizami Gəncəvi adına harada nə varsa gətirib, öz elində, öz evində

cömlənə... Nizami yurdunda əsl Nizami xəzinəsi yarandıqca onun işığında ulu Gəncənin də tarixi daha aydın, daha parlaq görünür. Özü də bunu həmişə, hər gün etməliyik. Təkcə yubileylərdə yox.

Yubiley sarıdan onsuz da Nizaminin bəxti gətirmir. Görünür uluların, övliyaların ruhu küy götürür. Bir də deyirlər ki, müsəlman qəbrinə əl vurmaq olmaz. İllah da Nizami kimi bir Şeyxin məzarı ola. Elə ki, müqəddəs guşəyə əl uzanır, məzarın hüznü sükutu pozulur, onda bir aləm qopur ki...

Bizə bəlli olanı Nizaminin məzarını üç dəfə tərpədiblər. Biri 1923-cü ilin yazında olub. Nə ağıl edirlərsə, Nizaminin qəbrini şəhərin mərkəzinə, Cümə məscidinin həyətinə köçürməyi qərara alırlar. 1909-cu ildə "Şeyx Nizami" kitabını yazan Mirzə Məhəmməd Axundzadə başda olmaqla bir qrup ziyalıdan ibarət komissiya yaradılır. Pul yığılır, yer seçilir. Məqbərədə qazıntı işləri aparılır. Əvvəlcə nazik, ağ sümüklü bir qadın qəbri üzə çıxır. Sonra yenə azı bir metr qazılır. İkinci laydakı taxta sandıqda tirmə şala bükülmüş iri bir skelet aşkar edilir.

Köhnə qəbir söküldü, təzəsi isə hələ hazır deyildi. Məqbərə tikilənə kimi birtəhər saxlanmaq üçün şairin sümükləri şəhər bağına gətirilir...

İsti iyul günlərində səs yayılır ki, seminariyanın məzunları ilə birlikdə səhər sapsağlam Qızıl Qayaya gəzməyə gedən komissiyanın sədri Mirzə Məhəmməd durduğu yerdə, qəfildən tələf olub. Nizaminin kəcavəsi bir müddət çaşqınlıq içində şəhər bağında qalır. Yalnız həmin ilin payızında, yəni oktyabr ayının 16-da təzədən öz əvvəlki yerinə qayıtlır.

Sonralar, 1938-40-cı illərdə şairin 800 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq qədim Gəncənin ərazisində qazıntı işləri başlanır. Qəbrin yerində isə, qədim üsluba uyğun türbə-abidə ucaltmaq istəyirlər. Bu da çox çətin bir dövrə düşür. Dünya çalxalandı. Mühəribə neçə il əl saxladı. Sonra da yubiley təntənələrinin tələsikliyi mühüm abidənin görkəminə, məzmununa xələl gətirdi.

1947-ci ildə məqbərənin açılışı oldu. Neçə-neçə yaxın-uzaq qonağın, eləcə də ustad Səməd Vurğunun alovlu çıxışını yaşlı gəncəlilər indi də xatırlayırlar. Ulu şairin 850 illik yubileyini daha böyük təntənə ilə, daha böyük təmtəraqa qeyd etmək istədilər. Çox geniş, çox dəyərli tədbirlər nəzərdə tutulurdu. Dedilər, ilk öncə, gərək ölməz söz ustadının məqbərəsini layiqincə sahmana salaq. Məsləhət, məşvərətdən sonra, nəhayət 1989-cu ildə layihə bəyənilməyə, qərar qəbul olundu.

Elə ki, məqbərəyə əl vurdular, aləm bir-birinə qarışdı. Erməni nankorları qəfildən baş qaldırdılar, qaydasız Qarabağ savaşı başlandı...

O, ağır günlərdə gəncəlilər, bir əlində silah, birində mərmər, işi yarımçıq qoymadılar. Geniş bir ərazidə mənalı-məzmunlu yadigar kompleks düzəldildi (Müəllifi heykəltəraş Qorxmaz Sücəddinov). Ətrafda şairin ölməz əsərlərindən fraqmentlər, müxtəlif obrazlar, səhnələr, əsl Nizami dövrünün Gəncə mühiti! Ortada qəhvəyi qranitdən əzəmətli bir məqbərə, hündür-lüyü - otuz metr! Baxırsan, mavi səmanın fonunda qırmızı-qəhvəyi "Qavro" qraniti göz oxşayır. Sanki insanı uralığa səsleyir, mənəviyyəti saflaşdırır, əhvalı duruldu.

1992-ci ildə hər iş başa çatdı. Lakin ulu Nizamiyə yubiley təntənəsi yenə də qədərincə qismət olmadı. Nə qəm?! Nizami təntənəsiz, tərifsiz, təmtəraqsız da elə Nizamidir. Dünən də var idi, bu gün də var, sabah da olacaq. İllər, əstlər boyu beləcə tərəvətlə, məhəbbətlə yaşayacaq...

Böyük Nizaminin özü demişkən:

*Yüz il sonra sorsan, bəs o bardadır?
Hər beytim söyləyər, "Burda, burdadır!"* ■

R.Z.Hacıyev

Şah Abbas yadigarı

Gəncə Cəme məscidi 1606-cı ildə Səfəvi hökmdarı I Şah Abbasın əmri ilə tikilmişdir. Məscidin layihəsini görkəmli memar Şeyx Bahəddin Məhəmməd Amili hazırlamışdır. Hal-hazırda Gəncə Cəme məscidi iri giriş tağından, iki qoşa minarədən və böyük məscid binasından ibarətdir.

Məscidin giriş tağındakı qapının üstündə iki daş kitabə qorunur. Kitabələrdən biri ərəb, digəri isə fars dilindədir. Hər ikisi süls xətt ilə yazılıb.

Ərəb dilində olan altı sətirlik I kitabənin məzmunu bu şəkildədir: «Bu nurlu Cəme məscidinin banisi və bu qədim yadigarı bəxş edən müqəddəslərin ağası I Şah Abbas əl Hüseyni əl Musəvi əl Səfəvi Bahadur xandır».

Farsca yazılmış II kitabə isə dörd sətirdən ibarət olub, məzmunu aşağıdakı kimidir. «Gəncə şəhərində hər kəs bilə-bilə və ya bilmədən müllkiyyətə daxil olan Yuxarı və Aşağı məhəlləni qəsb etsə, əhaliyə zərər yetirsə, vilayətdə qarışıqlığa səbəb olsa, Allahın və imamların lənəti və tənəsinə düçar olsun».

Cəme məscidinin ümumi sahəsi 451,6 m²-dir. Məscid dörd-bucaqlı plana malik olub, üstü diametri 17 m olan günbəzlə örtül-

müsdür. Vaxtilə günbəzin üzərini mavi və yaşıl kaşlar bəzəyirmiş. Cəme məscidinin daxili isə ümumi ibadət zalından, 12 kiçik hücrədən və ibadət zalını hücrələrlə əlaqələndirən dəhlizdən təşkil olunmuşdu.

İbadət zalının ölçüləri 14,5 x 14,5 m² olub ümumi sahəsi 204 m² təşkil edir. Zalı Şimal, Qərb və Şərq divarlarında döşəmədən 4,2 metr hündürlükdə çox da böyük olmayan eyvanlar tikilmişdir. Hündürlüyü 6,5 m olan ibadət zalı todandan (qadınlar üçün nəzərdə tutulmuş ibadət yerindən), üçqat güzgülü stalaktitli mehrabdan və minbərdən ibarətdir.

Məscidin minbəri paldan düzəldilmişdir. Minbərin üzərində işlənmiş oyma bəzəklər çağdaş mühit üçün Azərbaycan Şəbəkəçilik sənətinin nadir nümunələrindən hesab edilməkdədir. Minbərin sol tərəfindəki qabırğaların üzərində ərəbcə iki sətir yazı həkk olunmuşdur. Hər iki sətir xırda nəş xətti ilə oyulmuşdu. Onları taxta kitabə də adlandırmaq mümkündür. Kitabələrdən birincisinin məzmunu belədir: «Bu məscid və minarə hicri tarixinin 1163-cü ilində (1750) Qarabağda yerləşdirilmiş qoşunlar tərəfindən böyük xəsarət almış və 1209-cu (1795) ilin rəcəb ayında ►

Gəncə bəylərbəyi Cavad xan çoxlu xərc çəkib, onun təmirinə başlamışdır. İkinci kitabənin məzmunu isə aşağıdakı şəkildə oxunur. «Qarabağ və Ləzgi qoşunlarının hücumlarından müxtəlif vaxtlarda zədə almış abidə Cavad xan tərəfindən iki dəfə əsaslı təmir olunub».

Vaxtilə məscidin Şərq, qismən də Cənub tərəfindən hasar boyunca bir mərtəbəli uzunsov bina, daha dəqiq desək mədrəsə yerləşirmiş. Elə bu mədrəsənin hücrələrindən birində Azərbaycan bədii söz sənətində öz dəsti xəttini qoyan Mirzə Şəfi Vazeh xəttatlıqdan dərs demiş, şagirdi, gələcək mütəfəkkir Mirzə Fətəli Axundov isə nəstəliq xəttini məhz burada öyrənmişdir.

Gəncə Came məscidi hər zaman şəhər əhalisinin, seyid, dindar və möminlərin müqəddəs ibadət məkanı və toplanış yeri idi. Əfsuslar olsun ki, Sovet dönəmində məscid və müqəddəs ziyarət yerlərimizə olan mənfi münasibət Gəncə Came məscidindən də yan ötməmişdir. Məhz həmin illərdə came müxtəlif adlar altında fəaliyyət göstərmişdir. 1990-cı II mart ayının 27-dən etibarən məscid əvvəlki fəaliyyətini bərpa edərək cəncəli mömin və dindarların istifadəsinə verilmişdir. ■

R.Z.Hacıyev

Əbədi həyat və daimi işıq

Gəncəlilərin vətənə, torpağa məhəbbətinin, düşməyə qarşı mübariz və dönməzliyinin simvolu olan bu ulu türbə Gəncə xanlığının sonuncu hökmdarı Şahverdixan oğlu Ziyadoğlu Cavad xanın (1786-1804) məzarı üzərində ucaldılmışdır. Cavad xan 1804-cü il yanvar ayının 3-də Gəncəyə soxulmağa müvəffəq olan rus imperiyasının işğalçı qoşununa qarşı cəsərlə vuruşaraq qəhrəmancasına həlak olmuşdur. Bu igidliyi ilə Cavad xan Azərbaycanın qəhrəmanlıq tarixinə növbəti şanlı səhifə yazmışdır. Onun döyüş zamanı nümayiş etdirdiyi cəsərlət və əzmkarlığı hətta rus qoşunlarının Qafqazdakı baş komandanı işğalçı Sisianovu da heyrətə salmışdır. Cavad xanın mərdliklə vuruşmasını Sisianov özü şəxsən müşahidə etmiş və belə bir qəhrəmanlığa valeh olmuşdu.

Deyilənlərə görə, Cavad xanın cənazəsinin bir qəhrəman kimi tələb olunan səviyyədə Gəncənin Şah Abbas məscidinin həyatında dəfn olunması barədə Sisianov göstəriş vermişdi. Bəlkə də belə bir hərəkəti ilə Sisianov tutduğu vəhşiliyə görə camaatın gözündə bəraət qazanmaq məqsədini güdmüşdü.

Cavad xanın cənazəsi 1804-cü il yanvarın 5-də Şah Abbas məscidinin həyatindəki «Hacı Bağır» kəhrizinin yanında oğlu Hüseyinqulu ağa ilə birlikdə dəfn olunmuşdu. 1962-ci ildə isə Cavad xanın nəslə əbədi sükunətdən qopardıqları Gəncənin Səbzikar məzarlığında Əsgər ağa Adıgözəlov Gorani türbəsində dəfn edilmişdir. Lakin Cavad xanın nəşi 1990-cı il yanvarın 27-də yenidən əvvəlki yerinə qaytarılmışdır.

16 iyun 2004-cü ildə Gəncə şəhərinə növbəti səfəri zamanı Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev və Heydər Əliyev fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva Cavad xanın qəbrini ziyarət etmiş və qəbrin üzərində türbənin inşa edilməsi qərara alınmışdır. Türbənin tikilməsi və ətraf ərazinin abadlaşdırılmasının maliyyə xərclərini Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi H.Əliyev Fondu öz üzərinə gö-

türmüşdü. Şərq-müsəlman memarlıq ənənələrinə uyğun tikilən Cavad xan türbəsinin nümunəsi Səbzikar məzarlığındakı türbələrdən götürülmüşdür. Türbə qısa müddət ərzində Gəncə şəhərinin baş memarı Məmməd İbrahimovun layihəsi əsasında inşa edilmişdir. Azərbaycan dövlətinin Gəncə şəhərində millimədəni və tarixi irsimizə göstərdiyi diqqət və qayğının nümunəsi olan bu türbənin açılış mərasimində Gəncə şəhər ictimaiyyətinin bir sıra ziyalı nümayəndələri iştirak etmişlər. Çıxış edənlər Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ.Əliyevə, H.Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevaya və şəhər rəhbərliyinə nəcib və məqsədyönlü işlərinə görə minnətdarlıqlarını bildirmişlər.

Ziyadoğlular nəslinin bayrağında mövcud olmuş emblem 2004-cü ildə Gəncə şəhərinin emblemi kimi qəbul olunmuşdu.

Emblemdə olan rəmlər:

Günəş - əbədi həyat simvoludur.

Ay - əbədi işıq rəmzidir (ay işıq olduğuna görə daha çox azadlıq rəmzi kimi işlədilir).

Səkkizguşəli ulduz - (günəşin rəmzi) - azərbaycançılıq bildirir.

Ay üzərindəki palıd yarpağı isə - möhtəşəmlik, uzun ömürlülük və müdriklik simvoludur.

Fon-yerliyin yaşıl olması, islamçılığın rəmzidir. Aşağıda yazılmış Gəncə adı vizual baxımdan kompozisiyanın birbaşa hifz olunmasına şərait yaradır. Emblemdə monumantallıq və əzəmət əsas yer tutur.

Bu rəmlər birləşərək Gəncə şəhərinin obrazını, onun qüdrətini, tarixini və mənəvi dünyasını bəşəri bir səviyyədə yaşadır.

Cavad xanın Sisianova cavab məktubunda deyildi:

«O ki qaldı şəhərin təhvil verilməsinə, xam xəyaldan əl çək, Gəncəyə yalnız meyidin üstündən keçə bilərsən. Bildin? Mən öləndən sonra. Özgə cür yox!».

Ziyadoğlular nəslinin bayrağı

Rauf Hacıyev,
AMEA GREM-in əməkdaşı

Səbzikar – türbələr səltənəti

Bir məzarlıq var Gəncədə. Nə yaxşı ki, düşmən əli ona toxunmayıb. Gəncəlilər adına Səvisgar deyirlər. Əsl adı «Səbzikar»dır. Bu məzarlığı Gəncənin başqa qəbiristanlıqlarından fərqləndirən içindəki türbələrdir. Ona görə də Səbzikarı türbələr səltənətinin hökmran olduğu yer də adlandırmaq mümkündür. Məzarlığın neçə yaşı var? Səbzikar nə deməkdir? Səbzikardakı ilk türbə kimin adı ilə bağlıdır?

Əslində Səbzikarın yaranması haqqında yerli gəncəlilər bir neçə əfsanə danışirlər. Doğrudur, əfsanə həqiqət deyil, amma əfsanə həqiqətsiz də deyil. Onda ya həqiqətin özü, ya da hər hansı nişanəsi yaşayır. Odur ki, gəlin, ilk yaranmış əfsanələrdən birinə nəzər yetirək. Gəncəli ağsaqqallardan birinin söylədiyinə görə, məzarlıq ərazisi əvvəllər şəhərin varlı mülkədarlarından birinin meyvə bağı imiş. Həmin kişi sonsuz olduğundan arvadına vəsiyyət edir ki, öləndə onu öz bağında dəfn etsinlər. Özündən sonra da nə qədər dünyasını dəyişən sonsuz, imkansız və kimsəsiz olarsa, hamısını bu bağda torpağa tapşırırlar. Beləcə varlı mülkədarın vəsiyyətinə əməl olunur. Onu öz bağında dəfn edirlər və bağ çevrilib olur qəbiristanlıq. Bəs, görəsən, bu barədə gümanımıza gələn etibarlı ünvanlar nə deyir? Oxuyanlar, öyrənənlər yaxşı bilirlər ki, indiki Gəncə XVII əsrdə qurulub. Özü də məhəllə-məhəllə. Gəncəlilər həmin məhəllələrə «basalaq» deyirlər. Məhəllə sözünü isə daha kiçik anlamda bağ yeri, həyat evi, «məhlə» kimi işlədirlər. Bir sözlə, şəhərdəki bütün məhəllələr, dalanlar və döngələr ahəngdar şəkildə bir-biri ilə birləşərək şəhəri vahid bir orqanizm halına gətirir. Keçmişdə Gəncədə belə məhəllələr çox olub. Azı, qırxa qədər. Hər məhəllənin də öz tarixi, öz keçmişi var. Əlimizdə olan arxeoloji məlumatlara söykənərək Gəncədə hələ V - IX əsrlərdən məhəllələrin olduğu ehtimal edilir. Məlumdur ki, yaranmış məhəllələrə ya tayfa adları ilə bağlı, coğrafi məkanla əlaqədar, ya da məhəllədə yaşayan insanların məşğuliyyətinə, peşəsinə və sənətinə görə adlar verilmiş. Dəmirçilər, Mİsgərlər, Boyaqçılar, Duluşçular, Şərbəflər, Üşşəçilər, Zərrablar, Qəssablar, Dabbaqlar və s. kimi.

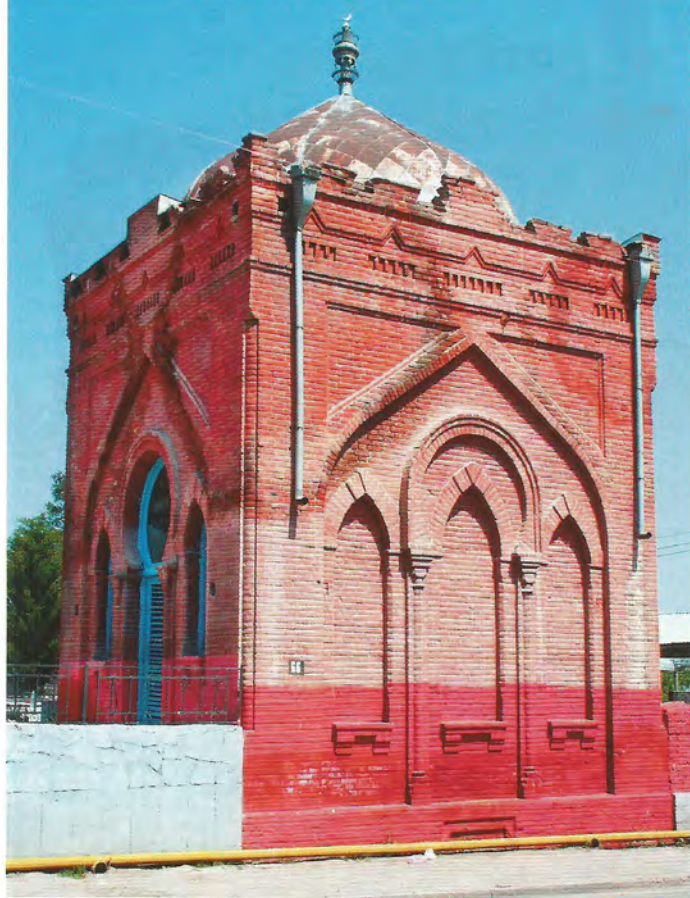
Gəncədə yaradılan hər məhəllə özü-özlüyündə kiçik bir şəhəri xatırladarmış. Belə ki, yaranmış hər məhəllənin öz meydanı, bazarı, hamamı, məscidi, eləcə də qəbiristanlığı olarmış. Gəncədəki belə məhəllələrdən biri də Səbzəvad məhəlləsi idi. «Səbzəvad» fars sözü olsa da, o dövrdə dilimizdə geniş istifadə edilmişdir. Mənası göy-göyörtü deməkdir. (İndi də bəzi bölgələrdə «səbzə» şəklində işlənir.

Məsələn, “səbzəli aş” deyəndə, göy-göyärtidən, xüsusilə şüyüddən hazırlanan plov nəzərdə tutulur. – (Red). Məhəlləyə bu adı əhalisinin əsasən göy-göyarti, səbzə akib-becərməsi ilə əlaqədar veriblər. Keçmişdə Gəncədəki hər məhəllənin öz qəbiristanlığı olduğundan, heç şübhəsiz, bu basalağın da məzarlığı var imiş.

İndi haqqında söz açdığımız səbzəkar qəbiristanlığı da səbzəvad məhəlləsinin sakinlərinə məxsus imiş. Zaman-zaman məhəllə anlayışı ilkin mənasını itirdikcə Səbzəkar məzarlığı da böyümüş, oradakı qəbirlərin və türbələrin sayı artmışdır. Beləcə, kiçik məhəllə məzarlığı böyük bir şəhər qəbiristanlığına çevrilmişdir. Vaxtilə Gəncənin tarixi abidələri - məscidləri, türbələri, karvansaraları, sarayları, imarətləri və körpüləri, saysız-hesabsız olmuşdur. Amma şəhər ərazisində baş vermiş dağıdıcı zəlzələlər, taləndici yürüşlər, basqınlar ya bu abidələri tarixin hökmünə baş əyməyə, ya da onların ilkin görkəmindən çıxmasına şərait yaratmışdır. Sevindirici haldır ki, Səbzəkar məzarlığındakı türbələr ilkin görkəmini bu gün də saxlaya bilmişdir. Bu baxımdan həmin türbələrin hansı nəslin, hansı şəxsin sərdabəsi üzərində ucaldılmasından asılı olmayaraq onları Gəncənin əsl tarixi abidələri kimi dəyərləndirmək mümkündür. Hazırda Səbzəkarda on yeddi sayda yaşı çox olan türbə mövcuddur. Son zamanlar isə milli üslubda daha bir neçə yeni türbə də inşa edilmişdir. Səbzəkardakı orijinal türbələrin, demək olar ki, hamısı qırmızı bişmiş kərpicdən şərq - müsəlman memarlıq üslubunda inşa edilmişdir. Necə deyirlər, dədə-baba qaydası ilə qapılı, pəncərəli, çatmatağlı, günbəzli. Məzarlıqdakı bütün türbələr dörd və səkkiz tağdan ibarətdir, üzəriləri günbəzlə tamamlansa da, hörgülərindəki naxış və günbəzlərinin forması baxımından bir-birindən aydın seçilir. Bu səbəbdən də onların içərisində şiş uclu, yastı, yarım dairəvi, təsküləyə bənzər və s. günbəz formaları seçilir.

Gəncə məzarlıqlarında Azərbaycanın başqa yerlərindən fərqli olaraq tanınmış şəxslər, o cümlədən, hər nəsil və ya ailə üçün imkanlı adamlar tərəfindən sərdabə qazdırmaq, türbə

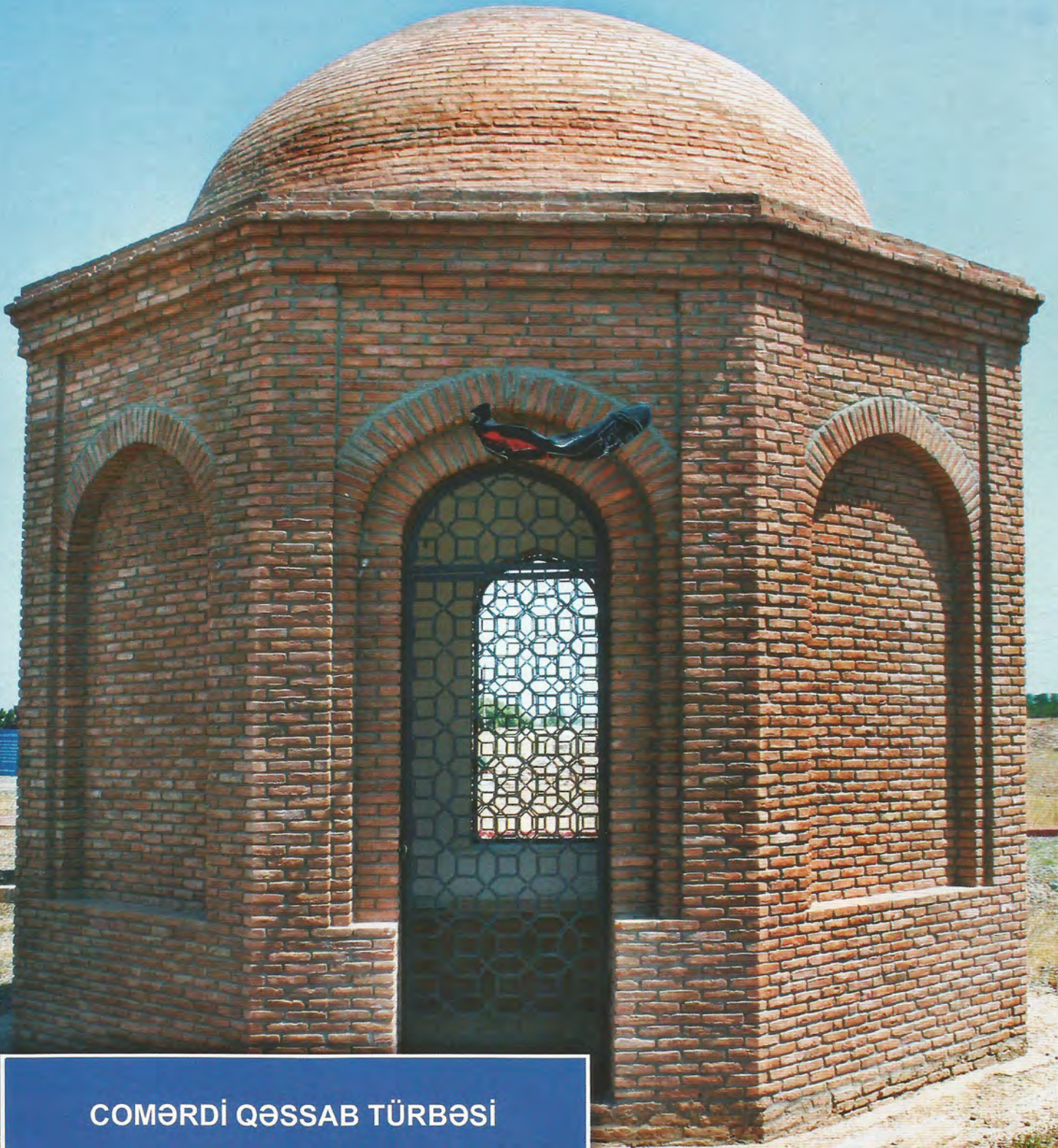

ucaltmaq möhkəm ənənə şəklini almışdır. Səbzikar abidələrini də həmin türbədə uyuyan şəxslərin və ya nəsilərin adları, soyadları ilə tanıyırlar. «Hacı Mir Qasım», «Əsgərağa Adıgözəlzadə (Gorani)», «Xan Xoyski», «Batman qılınc», «Dünbülü» türbələri kimi. Səbzikarda tikilmiş ilk türbə Hacı Mir Qasım ağanın adı ilə bağlıdır. Hacı Mir Qasım Gəncənin varlı mülkədarlarından olub. Hətta deyilənlərə görə, onun Kəşmiridə bütün fabriki də var imiş. Kimsəsi olmadığından özündən sonra adını bu dünyada əbədləşdirmək üçün şəhərə kəhriz çəkdirib. Ölümündən qabaq yer götürüb, sərdabə qurdurub, üstündə türbə tikdirib. Vəsiyyət də edib ki, ondan sonra nə qədər kasıb, kimsəsiz olacaqsız, hamısını yanında dəfn etsinlər. Bununla da Səbzikarın yaranması haqqında yerli gəncəlilərin söylədiyi yuxarıdakı əfsanə ilə Hacı Mir Qasım ağanın vəsiyyəti arasındakı bağlılıq aydın şəkildə görünür. Səbzikardakı türbələrdə uyuyanların əksəriyyəti vətəni, xalqı, milləti üçün böyük işlər görən əməl sahibləridirlər.

Məzarlıq son anda hər birimizə sığınacaq olan məkandır. Dünyaya gələn bütün varlıqlar, gec, ya tez, ölümə məhkumdur. Ölümdən heç zaman qorxmamalıyıq. O ki, xəbərsiz gəlir. Sadəcə olumlu ölüm arasındakı yolu necə yaşamaq lazım gəldiyini bilməliyik. Gəncə ədəbi-mədəni mühitinin yetişdirdiyi M.Ş.Vazehin təbirincə desək:

*“Bəşikdən ta qəbirə
qədar yol var ki, şəksiz
Əldə əsa, ya əsasız
keçməliyik biz,
Arasında yalnız
fərq var ki, birə
Kim həyatda bəmin
yolu keçəcək necə!*

Demək, layiqli yaşam əslində əbədlilik məziyyətini özündə canlandıdır. Mənəvi ölməzliyi qazanmaq üçün isə hər bir insan daxili aləmini saflaşdırmalıdır. Bir sözlə, Səbzikarda uyuyan babalarımızın ruhları öz əbədlilikləri ilə indi də cismani ölümə meydan oxuyurlar. ■

COMƏRDİ QƏSSAB TÜRƏSİ

Comərdi Qəssab VII-VIII əsrlərdə yaşamışdır. XIII əsrdə qədirbilən müsəlmanlar tərəfindən Comərdi Qəssabın əhəmiyyətli fəaliyyətinə görə onun qəbri üzərində əvvəlcə türbə, sonra isə məscid tikilmişdir. Türbə XX əsrin 60-cı illərində sökülmüşdür.

Bu türbənin özülü 2004-cü ildə tapılmış və "Heydər Əliyev Fondu"-nun köməyi ilə bərpa edilmişdir.

Abidə dövlət tərəfindən qorunur.

Elektrik enerjisinə qənaət edin ki, həyatınız daim işıqlı olsun!

**BAKI
ELEKTRİKŞƏBƏKƏ**

AÇIQ SƏHMDAR CƏMİYYƏTİ

QƏZA
XİDMƏTİ **199**

İSRAFÇILIQ ETMƏYİN!!!

«BAKIELEKTRİKŞƏBƏKƏ» ASC

bu günədək 75 yeni transformator
məntəqəsi inşa edib.

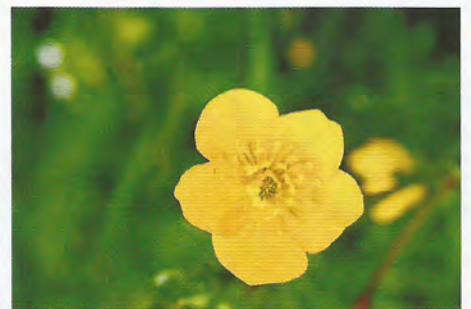
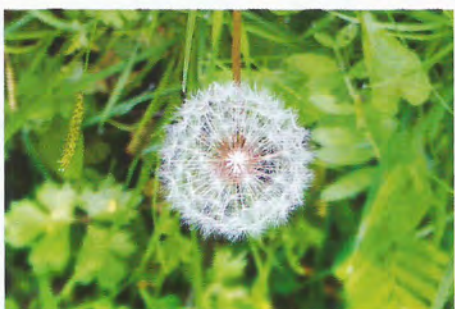
«Bakielektrikşəbəkə» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti (ASC) fəaliyyətə başladığı dövrdən şəhərin müxtəlif yerlərində yeni müasir avadanlıqlarla təmin olunmuş 75 ədəd yeni transformator məntəqəsi inşa edilib, 30 ədəd transformator məntəqəsi əsaslı təmir olunub.

Hazırda Bakı şəhərində və ətraf qəsəbələrdə 27 yeni transformator məntəqəsinin inşası, 80 transformator məntəqəsinin isə əsaslı təmiri həyata keçirilir. Ötən ilin oktyabr ayından 2007-ci ilin aprel ayınadək 110 km yüksək, 100 km yaxın alçaq gərginlikli kabel, 78 ton AS-35, 50, 70, 95, 120, 150, 185, 300 mm² markalı naqıl, 250 ədəd 6-10 kV dayaq, 300 ədəd 0,4 kV dayaq, 1000 ədəd 6-10 kV-lıq izolyator, 700 ədəd 0,4 kV-lıq izolyator, 1865 müxtəlif markalı yüksək gərginlikli, 306 alçaq gərginliklikli mufqa, 60 ədəd 0,4 kV-lıq elektrik lövhəsi, müxtəlif gücdə 165 transformator, 1850 ədəd 0,4 kV-lıq ayırıcı, 9700 qoruyucu elektrik şəbəkəsinin təmir və elektrik quraşdırma işlərinə sərf olunub. Bakı şəhərinin müxtəlif yerlərində yerləşən 15 ədəd 35 kV-lıq yarımstansiyalarda ifrat yüklənmiş transformatorlar daha güclüsü ilə əvəz edilib, əlavə transformatorlar quraşdırılıb. Bundan əlavə, şəbəkələrdə cari, əsaslı təmir və profilaktik işlər aparılıb. Nəticədə, 35 kV-lıq yarımstansiyada 12 ədəd vakuum açarları quraşdırılıb, 70 ədəd 35/10 kV-lıq transformatorlarda cari təmir işləri görüldü. 56 ədəd 35 və 110 kV-lıq hava xətlərində, 36 ədəd 35 kV-lıq yağ açarlarında cari təmir işləri aparılıb.

Fəaliyyət dövründə 350 ədəd 6/10 kV-lıq və 225 ədəd 0,4 kV-lıq kabel xətləri təmir edilib. Şəhərin elektrik təchizatının yaxşılaşdırılması məqsədi ilə 100 ədəd transformator məntəqələrində transformatorlar daha güclüsü ilə əvəz olunub.

Şəbəkədəki itkiləri azaltmaq, istehlakçılara verilən elektrik enerjinin keyfiyyətini artırmaq məqsədi ilə gərginliyi 6/0,4 kV olan 13 ədəd TM 10/0,4 kV-a keçirilib, 370 yarımstansiya və transformator məntəqələrinin dam örtükləri əsaslı təmir olunub. Şüvəlan qəsəbəsinin H.Əliyev prospektində 6 kV-lıq hava xətlərinin yeraltı kabellərlə əvəz edilməsi üçün 24,8 km 6 kV-lıq kabel xətti quraşdırılıb, 4 transformator məntəqəsi inşa edilib, 0,4 kV-lıq elektrik şəbəkəsi yenidən qurulub. Hazırda Şüvəlan qəsəbəsində 8 transformator məntəqəsi inşa edilir, 20 km-ə yaxın 6 kV-lıq kabel xətti quraşdırılıb. Sahil qəsəbəsində 17 sayılı yeni transformator inşa edilir. Bu məntəqədən qidalanacaq yaşayış binalarının 0,4 kV-lıq kabel xəttləri təzəci ilə əvəz olunub, binadaxili elektrik şəbəkəsi yenidən qurulub. Maştağa qəsəbəsində ifrat yüklənmiş 6 kV 492-571 və 437-624 hava xətlərinin yüklərinin bölünməsi üçün xətlərdə rekonstruksiya işləri aparılıb. Yasamalda 2, Binəqədidə 4, Nəsimidə 1, Nərimanovda 4, Suraxanıda 2, Nizamidə 1, Xətaidə 3, Səbaildə isə 1 yeni transformator məntəqələri inşa edilir. Bu il Bakının 6-10 kV-lıq şəbəkəsində köhnə, istismara yararsız 62 km kabel xəttinin yenisi ilə əvəz edilməsi nəzərdə tutulub.

Aysel

QILINCLAR QINDA QALMASIN

QISA ARAYIŞ:

İgid Cavad xanın dəmir döyüş libasını yenidən hazırlayıb, əyninə taxmış Əkbərov

Mübariz Səməd oğlu 1955-

ci ilin aprel ayının 2-də Gəncə şəhərində anadan olub. 1971-ci ildə Gəncə Rəssamlıq Məktəbini, 1975-ci ildə Gəncə Pedaqoji Texnikumunun rəssamlıq fakültəsini, 1985-ci ildə isə M.Əliyev adına İncəsənət İnstitutunun rəssamlıq fakültəsini bitirib.

O, 1993-cü ildə Bakı şəhərində təşkil olunmuş «Azərbaycan folkloru» müsabiqə sərgisində II dərəcəli diploma layıq görülüb. 1995-ci ildə onun Bakı şəhərində fərdi sərgisi təşkil olunub. 1996-cı ildə Bakıda keçirilən dekorativ tətbiqi sənəduzrə müsabiqə-sərginin laureatı və qalibi olub (1-ci yer). 1997-ci ildə Azərbaycan Rəssamlar İttifaqına üzv seçilib. 1999-cu ildə «Dədə Qorqud-1300» müsabiqə-sərgisində də Əkbərov Mübarizin əl işləri 1-ci yeri tutub. 2001-ci ildə Gəncədə, 2003-cü ildə isə Bakıda ustad sənətkarın «sənət inciləri» adlı fərdi sərgiləri təşkil olunub. O, müxtəlif vaxtlarda Danimarka, İngiltərə, Almaniya, Türkiyə və Rusiyada keçirilən beynəlxalq sərgilərin iştirakçısıdır. Əsərləri bir sıra muzeylərdə və fərdi kolleksiyalarda saxlanılır. ▶

Gəncəli rəssam Mübariz Əkbərov özünü zərgər adlandırır. Əslində onun sənətinin rəsmi adı “dəmir üzərində rəssamlıq” adlanır. Çox qədim peşədir. Bir vaxtlar azərbaycanlı ustalar dünyanın ən məşhur hökmdarları, sərkərdələri üçün qiymətli və kəsərli qılınclar, dəbilqələr, zirehlər, taclar düzəldirdilər. Bu əşyalar Yer kürəsinin müxtəlif muzeylərini bəzəyir. Təəssüflər olsun ki, son yüz ildə yurdumuzda dəmir üzərində rəssamlıq edənlərin sayı azaldılmış, bir nəsilədən başqa nəslə ötürülən qədim peşələr – dabbağlıq, dulmuşluq, qələyçilik, eləcə də dəmir üzərində döymə, naxışlama, silahqayırma peşələri unudulmuşdur. Doğrudur, Şimalı Qafqazda dəmirçi-rəssamlıq sənəti ənənəvi şəkildə - atadan oğula keçməklə bu günədək yaşadıdır. Dağıstanlı ustaların əl işləri sərgilərdə tez-tez nümayiş etdirilir. Mübariz Əkbərov rəssamlığın sirlərini öyrənməyə başlayanda ağına gətirməzdi ki, xalqımıza məxsus əski naxışları qədim silah növlərinin üzərinə köçürəcəkdir, kişilərə məxsus nadir qəlyanlar, qolçaqlar, qılınclar, xəncərlər, ov bıçaqları, qamçılar, qadınlara göz oxşayan bəzək əşyaları hazırlayacaq. Ulu babalarının qədim peşəsini təzədən meydana gətirəcək. Ondən soruşanda: “Necə oldu ki, qələm, fırça, boya işlətdiyin yerdə birdən-birə dəmirə əlləşməyə başladın?” Belə cavab verir ki, “Bu, Allah vergisi idi. Bir gün içimdən gəldi ki, gərək dəmiri muma döndərəm, sirlə naxışları poladın, gümüşün üzərinə köçürəm”.

Paslı bıçaq, xəncər görəndə Mübariz Əkbərovun əhval-ruhiyyəsi pozulur, qınında qalmaqdan çürümüş qılıncları bəzək kimi evlərində xalçalarının üstündən asanların yurd-yuvasını düşmənlər taladı, onları elindən-obasından didərgin saldılar. Çərxi-fələyin tərsinə fırlanmasının bir səbəbi də bu idi ki, keçmişimizə, adət-ənənələrimizə, dədə-babadan yadigar qalan peşələrə dal çevirmişdik, Koroğlunun, Babəkin, Bamsı Beyrəyin qılıncını qınındaca paslatmışdıq. Rəssamda dəmirin təbii rənglərinə vurğunluq yarandı. Poladın rəng çalarında vüqar, güc, kişilik, ərənlilik, gümüşdə naz, qəmzə, inadkarlıq, qızılta sevgi, qürur, hakimiyyət nişanələri tapdı. Qafqazı rus çarizminin müstəmləkəsinə çevirən general Yermolovun qılıncını muzeydəki orijinalından daha yaxşı düzəltdi. Düşmənin ulularımızın qanını tökən silahını yeniyetmələrə göstərərək dedi:

-Bu silahı gərək uşaqlar ən istəklə oynucağına çevirsinlər. Bizə göz dağı olsa da, onu əlimizdə möhkəm saxlamalıyıq.

Mübariz Əkbərov Qafqazın ən yaxşı qılıncını düzəltmək arzusundadır. O, əl işlərində öz möhürünü iki hərfə vurur. Adının baş hərfi “M”-də xalqının mətinliyini, mübarizliyini nümayiş etdirirsə, doğma Gəncəsinin ilk hərfi “G”-də vətən sevgisini, ulularımızın torpağa başlılığını və bir də özünün böyük Nizami kimi Gəncədən kənarında yoxluğunu çatdırmaq istəyir. Milli naxışların sirlə aləminə ruhunu qataraq yeni çalarlar tapır. ■

Təsadüfi deyil ki, respublikamızın prezidenti İlham Əliyev, H.Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva dəmirçi-rəssamın emalatxanasında olmuş, əl işlərinə heyranlıqla baxmışlar. Mübariz Əkbərovun əsərləri dünyanın məşhur siyasətçilərinin (Leonid Kuçma, Mintimer Şaymiyev) diqqətini cəlb etmiş, Almaniya, İtaliya, Türkiyə, İran, Ərəb Əmirliyi kimi ölkələrin muzeylərini bəzəmişdir.

Günay

NAXIŞLAR DİLƏ GƏLİR

QISA ARAYIŞ: İstedadlı Xalça ustası Faiq Məcid oğlu Osmanov 1984-cü ildə Məhsəti Gəncəvi adına Humanitar kolleci qırmızı diplomla bitirib. 1988-ci ildə Əli bəy Hüseynzadə adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Universitetinin bədii toxuculuq və xalçaçılıq fakültəsinə daxil olub. 1993-cü ildə həmin Universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirib. O, xalçaçılıq sənətinin sirlərini Azərbaycan xalq rəssamı, ustad sənətkar Lətif Kərimovdan, sənətsünas elmləri doktoru Kübra Əliyevadan, xalçaçı texnoloqlar Zəhra xanım və Cəfər Mücrindən, eləcə də məşhur bərpəçi-rəssam Kamil Əliyevdən öyrənmişdir.

Gəncədə 1993-cü ildə Faiq Osmanovun təşəbbüsü ilə Xalçaçılıq mərkəzi yaradılıb. O, Mərkəzə rəhbərlik etməklə

yanışı, burada xalçaçı texnoloq kimi də fəaliyyət göstərir.

Gəncə xalça ustasının işlərindən biri "Hara gedir bu karvan" adlanır. Onun bu tematik xalçası xarici ölkə sərgilərində nümayiş etdirilərək böyük maraqla qarşılanmış, Amerika Birləşmiş Ştatlarının Los-Anceles şəhərində Məryəm adlı bir kolleksiyasının diqqətini çəkmişdir. Rəssamın "Yaddaş" xalçasını isə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi almışdır.

Faiq Osmanovun yaratdığı xalçalar ABŞ-in bir çox ştatında sərgilərdə nümayiş etdirilmiş və minlərlə tamaşaçının zövqünü oxşamışdı. Sərgilərdə tamaşaçılar tərəfindən daha çox bəyənildən "Hara gedir bu karvan" xalçası triptix formasında

toxunulmuşdur.

2005-ci ildə Səttar Bəhlulzadə adına sərgi salonunda "Gəncə boyaları" adlı sərgi keçirilmişdir. Bu sərgidə Faiq Osmanovun "Allah-əkbər" adlı xalçası nümayiş etdirilmişdir. Sərgidən sonra həmin xalçanı da Mədəniyyət və Turizm nazirliyi alıb Mədəniyyət Mərkəzində yerləşdirmişdir.

Xalçaçı-rəssam 1998-ci ildən Gəncə Xalça Yaradıcılıq birliyinin sədri vəzifəsində çalışır. O, 2004-cü ildən Gəncə Dövlət rəsm qalereyasında direktor kimi fəaliyyət göstərir. Rəssamın xalçalarının bir hissəsi internet vasitəsilə alınıb. ■

“İki dünya”

Dini mövzulara üstünlük verən Faiq Osmanovun yaradıcılıq işlərindən biri “İki dünya” adlanır. Altı ay ərzində toxunulub. Xalça üzərindəki fiqurlar, naxışlar işıqlı və Qaranlıq aləmi əks etdirir. Rəssam: “Xalçaçılıqda qara rəngdən az istifadə edirəm” - deyir. O, sürməyi rəngə üstünlük verdiyini vurğulayır. “İki Dünya” əsəri dünyanın əsasını, özəyini təşkil edən dörd ünsürün şərti işarələri üzərində qurulub: od, su, hava, torpaq. Bəşəriyyətə aid mühüm elementlərdir. Allahın qüdrəti ilə bu elementlər bir-birinə bağlanaraq dünyanı meydana gətirmişdir. Rəssam işarələrlə bu elementlərin vəhdətini yaradır. Əslində Ulu Tanrıya həsr olunan xalçaları ayaq altına salmaq olmaz.

“Şirvan”

“Şirvan” adlanan xalça tematik əsərdir, ovçuluq peşəsinə həsr olunub.

“Allah-əkbər”

“Allah-əkbər” adlanan xalçaya 6-7 m məsafədən baxmaq lazımdır. Əks halda heç nə anlaşılmaz. İşdə əl fiqurlarından çox istifadə olunub. Ona görə ki, insanın əlində “ALLAH” sözü yazılıb. Xalçadakı təsvirdə də sanki yer üzünün bütün canlı varlıqları Allaha dua edirlər. Xalçaçılıq çox zəhmət tələb edən bir sənətdir. İşin əsas çətinliyi ondadır ki, əsl ustalar ancaq qoyun, keçi və dəvənin belindəki tükdən yararlanırlar, yunları boyamaqdan vaz keçirlər. Faiq Osmanovun xalçaçılıq sənətində də əsasən qoyun, dəvə və keçi tükündən istifadə olunub. Maraqlıdır ki, “Allah-əkbər” xalçasını işləyərkən o, boyaqdan faydalanmadan yunların təbii rəngləri (ağ, qara, sürməyi, mixəyi və s.) əsasında kompozisiyalar qurub və heç bir əlavə rəngdən istifadə etməyib.

“Yurd”

“Yurd” adlanan xalçada əsasən yerli Gəncə ornamentlərindən istifadə olunub. Burada butalar ön plandadır. Butaların içərisindəki çərxi-fələyin dörd qolunun “Allah” kəlməsi ilə fırlandıdığı əks olunmuşdur.

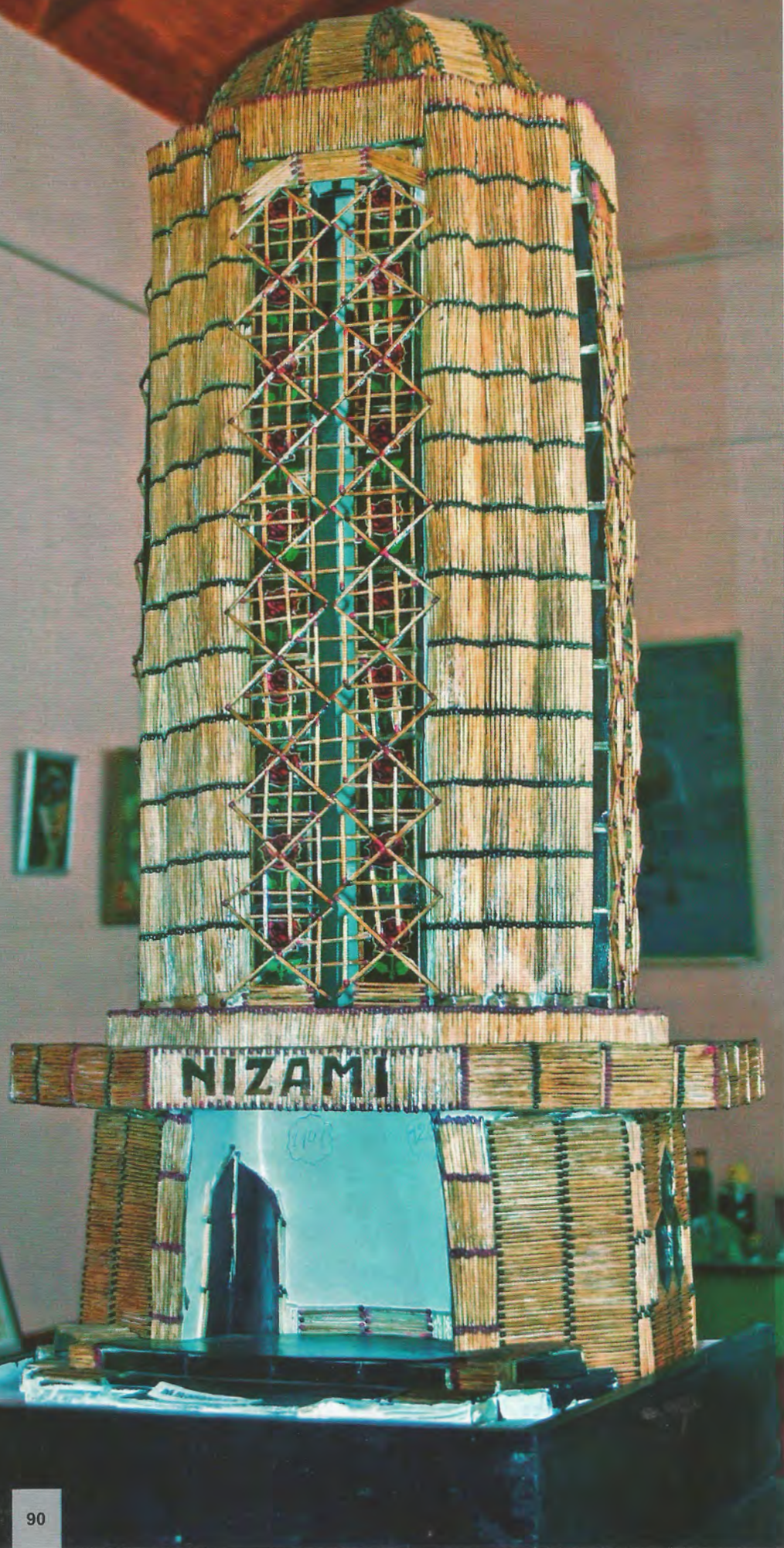
Günay

Daş, kibrit, çərdək və kömürün rəngləri

**Sizi Məhbubə
Həsənovanın möcüzəli
aləminə səyahətə
dəvət edirəm. Bələdçi
rəssam özüdür.**

«Mən uzun illər dekorativ tətbiqi sənətin qarışıq texnikası ilə məşğul olmuşam. Əsərlərimdə daş, kibrit, kömür, məişətdə işlənən digər adi əşyalardan müxtəlif fəqurlar, rəsmlər, kompozisiyalar qurmuşam. İlk işim Səttar Bəhlulzadə adına sərqi salonunda nümayiş etdirilib. Orada "Gəncə boyaları" adlı sərqi keçirilirdi, bir neçə əsərimə yer ayırdılar. Maraqla qarşılandı. Mən rəssamlıq təhsili almamışam. Lakin uşaqlıqdan incəsənətə maraq göstərmişəm. Tablolarımı qələmlə, boya və fırçadan istifadə etməklə yanaşı hamıya çox adi görünən şeylərdən faydalanmaqla yaradırəm. Ulu şairimiz Nizami Gəncəvinin məqbərəsinin maketini düzəldənə əsas tikinti materialım kibrit oldu. Xırda kibrit dənələri kərpic rolunu oynadı. Əl işlərimi əks etdirən kataloqlar, bukletləri nəşr olundu.

Məşhur bəstəkar Qəmbər Hüseynlinin dünyəşöhrətli "Cücelərim" mahnısına tablo həsr etmişəm.

Bakımızın “Qız qala”sının maketini də məişət əşyalarının qalıqları ilə ərsəyə gətirmişəm. Azğınlaşmış ermənilərin qarabağlılara verdiyi işgəncələr ruhumu titrədir, bir əsərimdə həmvətənlərimin acı və ağrılarını əks etdirməyə çalışmışam. “Sahil” adlandırdığım işimdə isə milli rəqsimiz Yallıdan bir epizodu canlandırmışam. Adət-ənənələrimizi yaşatmaq borcumuzdur. Novruz mərasiminə həsr etdiyim əsərdə Kosa, Bahar qızı və çobanın obrazlarını yaratmışam, eləcə də səməni, xonça təsvir etmişəm. Tablolarımda cürbəcür toxumlardan da istifadə edirəm. Nizaminin poeziyasının vurğunuyam. Onun əsərlərinə tez-tez üz tuturam. Leyli ilə Məcnunu, “Sirlər xəzinəsin”dəki Fitnənin, Bəhrəm şahın, «İsgəndərnamə»dəki Makedoniyalı İsgəndərin və Nüşabənin xüsusi detallarla füqurlarını yaratmışam. “Dələ” adlandırdığım işimdə isə şam ağacından istifadə etmişəm. “Misir ölkəsində bir qərib bülbül” əsərimdə yad ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların hiss və duyğularını əks etdirmişəm. İmamzadə türbəsinin və Gəncənin qadim beştağlı körpüsünün də maketini yaratmışam.

Daha doğrusu, təsviri incəsənətin qarışıq texnikasından faydalanaraq füqurlar meydana gətirmişəm. Kömür, çay daşları, müxtəlif meyvə çərdəklərinin də öz rəng və çalarları var.

1990-cı ildən Gəncə Rəssamlıq Qalereyasının dekorativ tətbiqi sənət şöbəsində çalışıram. Müxtəlif sərgilərdə iştirak etmişəm. İxtisas təhsilim olmasa da, bu, mənə Allah tərəfindən verilən bir istedaddır. Azərbaycan Rəssamlar İttifaqına üzv olmağa hazırlaşırım». ■

Xəyyam Əliyev

Bilik ocağı

Nizami yurdu Gəncənin sinəsində çox saylı ziyalılar, incəsənət xadimləri, idman ustaları, şairlər, bəstəkarlar və pəhrəman oğullar yetişmişdir. Gəncə odlar yurdunun ikinci böyük şəhəri və qədim paytaxtı statusunu qazanmışdır. İgidlər torpağı Gəncədə 2000-ci ilin sentyabr ayında lisey açılmışdır. Burada təbiət elmləri ingilis, digər fənlər isə Azərbaycan dillərində tədris olunur. Hazırda liseydə 255 nəfər şagird təhsil alır. Gəncəbasar zonasına xidmət edən lisey hər il bölgənin 8 rayonunda (Xanlar, Samux, Şəmkir, Gədəbəy, Daşkəsən, Tovuz, Qazax, Ağstafa) və Gəncə şəhərində 6-cı sınıfdə oxuyan oğlan uşaqlarını test-imtahan üsulu ilə qəbul edir. 5 illik təhsil müddətində onları müasir elmlərə yiyələndirir, Azərbaycan xalqının adət-ənənələri ruhunda tərbiyyə edir.

Türkiyədən gəlib Azərbaycanda yetişən bilikli kadrlar şagirdlərini gələcəyə hazırlamaqdan ötrü heç bir fədakarlıqdan çəkinmirlər.

Liseyin tədris proqramı Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunmuş, burada respublikanın digər məktəblərində keçilən bütün fənlər tədris olunur. Liseydə dərslər müasir avadanlıq və kompüterlərlə təchiz olunmuş laboratoriyalarda tədris olunur. Laboratoriyalardakı kompüterlər internet şəbəkəsi ilə birləşdirilmişdir. Liseyin kitabxanası üçün hər il Oxford, Cambridge universitetlərindən nümunə kitablar alınır və şagirdlərin istifadəsinə verilir. Liseyimiz TSE-İSO-EN 9001:2000

Beynəlxalq Keyfiyyət Nişanına malik olub və Keyfiyyəti İdarəetmə Sistemi qaydalarına görə idarə olunur.

Lisey təzə yaranmasına baxmayaraq yüksək təlim-tərbiyə şəraitin, sağlam peşəkarlığı mühitin olması, rəhbərliyin düzgün seçilməsi nəticəsində uğurları gübəgün çoxalır və gələcəyə əmin addımlar atılır.

Liseyin ilk məzunlarının (2005-ci il) 9 nəfəri 600 baldan yuxarı toplayaraq Azərbaycan ali təhsil ocaqlarına, 10 nəfəri isə xarici dövlətlərin universitetlərinə qəbul edilmişdir. Ümumiyyətlə, 43 məzundan 42 nəfəri ali məktəblərə vəsiqə almışdır.

2006-cı il məzunlarının 5 nəfəri Azərbaycanda 600 baldan yuxarı toplamış, 5 nəfəri xarici dövlətlərin universitetlərinə

qəbul edilmişdir. Umumiyyətlə, 41 məzundan 40 nəfəri ali məktəblərdə təhsilini davam etdirir.

Liseyin şagirdləri 2000-2007-ci illər ərzində Respublika fənn olimpiadalarında uğurla iştirak etmiş, 8 nəfər I, 6 nəfər II, 6 nəfər III yer, 4 nəfər IV yer tutmuşlar.

Gəncə ATÖL tədrisi dünya standartları səviyyəsində qurduğundan burada yetişən gənc nəsəl dünyanın ən mötəbər universitetlərində təhsil almağa geniş imkanlar açır. Liseydə müstəqil Azərbaycanı dünyaya tanımaq üçün xüsusi tədbirlər planı həyata keçirilir. Əminlik ki, Lisey məzunlarının səsi gələcəkdə ən yüksək fəxri kürsülərdən eşidiləcək. ■

REKLAM AGENTLİYİ

Ünvan:

AZ1033, Azərbaycan, Bakı ş.,
Heydər Əliyev pr. 73/1, mənzil 31

Tel./Faks:

(+994 12) 567 24 88

Mob:

(+994 55) 761 91 10 (Vüsal F.Cəfərov)
(+994 50) 325 26 41 (Rəşad R.Qafarov)

İNTELEKTUAL SEÇİM

- .prodakşn
- .video
- .audio
- .montaj
- .3d qrafika
- .ssenari və quruluş
- .dizayn
- .poliqrafiya
- .çap və ona qədər hazırlıq
- .reklam menecmenti
- .kreativ
- .pr texnologiyalar
- .promo istehsalat
- .web
- .təşkilatçılıq
- .mediaplanlaşdırma
- .zahiri reklam tərtibatı
- .brendinq

Oktay Alxasov

Acınohur

Respublikamızın ərazisi çox mürəkkəb relyef şəraitinə malikdir. Okean səviyyəsindən aşağıda yerləşən sahələrdən tutmuş başı qarlı, şis zirvəli dağlara qədər, son dərəcə gözəl, rəngarəng landsaftlar bir-birini əvəz edir. Quraq yarımsəhralar məhsuldar çöllərlə, mənzərəli meşələr yaşıl xalılı dağ cəmənlilikləri ilə, onlar da qayalıqlar, qar və buzlaqlarla növbələşərək əsrarəngiz bir komplekslər yaradır.

Azərbaycan ərazisinin yarısı (50%-i) yarımsəhra və quru çöl iqliminə malikidir. Quru iqlim şəraiti respublika əhalisinin həyat və təsərrüfat fəaliyyətində mühüm yer tutur. Belə ki, hələ qədim dövrlərdən köçəri həyat tərzini - yaylaq-qışlaq şəraitində yaşamaq xalqımızın nəsibi olmuşdur. Əhali ilin daha çox hissəsini qışlaqda-arid iqlim şəraitində keçirmişdir.

Bu gün də Respublika əhalisinin çox böyük bir hissəsi quru iqlim şəraitinə malik yarımsəhra zonasında yaşayır. Belə iqlim şəraitinə malik olan ərazilərdən biri də Respublikamızın şimal-qərb bölgəsində yerləşən Acınohur çölüdür. Fikrimizcə, respublikamızın özünəməxsus təbii şəraitiə malik olan Acınohur kimi ərazisi haqqında bir qədər ətraflı söhbət etsək, oxucular üçün çox maraqlı olar.

Qanıx Əyriçay və Kür-Araz ovalığı arasında geniş bir ərazini Acınohur ön dağlığı tutur. Orfoqrafik xüsusiyyətinə görə Kür dağarası çökəkliyinin digər hissələrindən kəskin fərqlənir. Burada əsas orfoqrafik elementlər alçaq dağlıq tirələrdən, vadilərdən, çökəkliklərdən, yaylalardan ibarətdir və şimal qərbdən cənub şərq istiqamətində uzanır. Mərkəzində eyni

adlı göl olan Acınohur Gölü 107 m.-dən 140 metrə qədər mütləq hündürlüyə malikdir. Silsilə və tirələrin mütləq hündürlüyü isə 200-400 m arasında dəyişir.

Acınohur çölü Qanıx çayının köndələn aşağı axınından şərqə doğru Əlician çaya qədər uzanır. Düzənliyin eni 20-30 km. arasında dəyişir. Şimaldakı Qanıx çayından Daşüz tirəsi, yaxud Daşüz-Əmiravan dağları ilə, cənubdan isə, Xocaşen tirəsi ilə əhatə olunmuşdur. Məhz bu tirələr ərazinin səthini bir qədər mürəkkəbləşdirir. Düzənliyin şərq tədricən Sarıca düzünə keçir. Arid –denudasiya prosesləri əsas relyef əmələ gətirici proses olub, onun yaratdığı bedlendlər, gilli karst və yarıqanlar geniş inkişaf etmişdir.

Eroziya-denudasiya proseslərinin,

xüsusi ilə arid-denudasion proseslərin intensiv inkişaf etməsinə baxmayaraq, bu morfostrukturlar cavan və dinamik olduğuna görə əsasən öz struktur əlamətlərini yaxşı saxlamışdır. Ərazinin səthi akçakıl və abşenon, həmçinin, dördüncü dövr çöküntülərindən – dəniz və kontinental gillərdən, qumdaşından və konqlomeratlardan ibarətdir.

Acınohurun yarımşəhra landşaftı iqlim ekoloji şəraitinə görə digər ərazilərdən fərqlənir. Yarımşəhra landşaftının yaranmasına səbəb vegetasiya dövründə yağıntıların az düşməsi, yüksək termik şəraitdə mümkün buxarlanmanın çox olmasıdır. Yarımşəhra kompleksi Qanıx çayından Dəhnə çayı dərəsinin arasında, həmçinin daha alçaq yüksəkliklər arasında (150-200 metrədən, 300-400 metr mütləq

yüksəkliklər arasında) inkişaf etmişdir.

Burada havanın orta illik temperaturu 10° - 14° arasında dəyişir. Yanvar ayının orta temperaturu 0° , $+3^{\circ}$ təşkil edir. Orta illik yağıntıların miqdarı 200-300 mm olub, il ərzində mümkün buxarlanmadan 3-4 dəfə azdır (1000-1400 mm). Payızda və yazda yağıntılar tez-tez düşdüyündən və efemer bitkilərin sıx örtük yaratması sayəsində burada məhsuldar təbii qış otlaq sahələri yaranır.

Acınohur düzündə fəal temperatur cəmi (havanın $+10^{\circ}$ -dən yuxarı orta sutkalıq temperaturun cəmi) Kür-Araz ovalığında olduğu kimi 400°C -yə bərabərdir. Fəal temperatur cəminin – effektiv temperaturun belə böyük həddə çatması bu regionda ildə 2 dəfə məhsul götürülməsinə imkan verir. Payızlıq taxılın yığılmasından

sonra qalan istilik ehtiyatı bunu təsdiq edir (təxminən 220°C).

Acınohur çökəyi və ətraf yüksəkliklər qış və payız otlaqları kimi geniş istifadə olunur. Qoyunçuluğun inkişafı üçün əlverişli şəraitə malikdir. Ərazi həmçinin taxılçılığın və üzümçülüğün inkişafı üçün də əlverişlidir. Lakin ərazinin yarımşəhra landşaftı həddindən artıq otarıldığı üçün bitki örtüyü ilə xeyli kasıblaşmış, yamaclar eroziya və denudasiya proseslərinə məruz qalmışdır.

Ərazinin qış otlaqları kimi geniş istifadə edilməsinin birinci və əsas səbəbi qışın mülayim keçməsi və buna görə də yarımşəhra və quru çöl zonası bitkilərinin vegetasiyadan qalmamağıdır. Otlalardan normal istifadə edilməsinə mane olan amil hərdənbir qar örtüyünün hündürlü-▶

yünün bir qədər çox olmasıdır. Bu zaman qoyunların otarılması dayandırılır. Lakin qışlaqlarda qarla örtülü günlərin sayı 10-12 gündən çox olmur.

Acınohur düzünün mərkəzində eyni adlı göl yerləşmişdir. Göldə suyun səviyyəsi dəniz səviyyəsindən 107 metr hündürlükdə yerləşmişdir. Yağıntılar mövsümündən asılı olaraq gölün sahəsi də artır – azalır. Onun sahəsi təxminən 10 km² bərabərdir. Arid iqlim şəraiti gölün suyunun duzlu olmasına səbəb olmuşdur. Burada çoxlu sayda bataqlıq və su quşları yaşayır.

Acınohur-Ceyrançöl fiziki-coğrafi rayonunda aparılmış axtarış-kəşfiyyat işləri burada zəngin neft ehtiyatlarının olduğunu təsdiq etmişdir. Ərazi həmçinin müxtəlif minerallar, qum, çınqıl, gil kimi tikinti materialları ilə zəngindir. Düzənlik və dağətəyi sahələrdəki plissen, xüsusi

ilə də dördüncü dövrün gilləri kərpic və kirəmit kimi çox qiymətli tikinti materialları istehsalına imkan verir.

Acınohur düzünün çox hissəsi inzibati cəhətdən Şəki rayonunun ərazisinə düşür. Düzənliyin qərb hissəsində Qax və Zaqatala rayonların qışlaq sahələri yerləşmişdir. Şəki rayonunun Böyük Dəhnə, Kiçik Dəhnə və Suçma kəndlərinin əhalisinin həyat və təsərrüfat fəaliyyəti Acınohur düzü ilə bilavasitə bağlıdır.

Bu kəndlərdə əhalinin həyat və təsərrüfat fəaliyyətini çətinləşdirən əsas problem su çatışmamazlığıdır. Əraziyə axıb gələn yeganə çay olan Dəhnə çayının suyu axını boyu üzərində yerləşən digər kəndlərin əhalisi tərəfindən istifadə edildiyindən xeyli azalmış, artmaqda olan əhalinin tələbatını demək olar ki, ödəmir. Yerli şirin su ehtiyatı nəinki əkin-biçin işləri üçün, hətta məişətdə işlətmək, mal-

qaraya vermək üçün belə kifayət etmir. Vaxtilə qışlaq sahələrdəki qoyun yataqlarını su ilə təmin etmək məqsədi ilə böyük Qafqaz dağlarının ətəklərindən çəkilmiş su kəməri də əhalinin içməli suya olan tələbatının çox cüzi bir hissəsini ödəyir.

Bir vaxtlar respublikamızda istehsal olunan qoyunçuluq məhsullarının – qoyun ətinin, yunun və dərinin, həmçinin taxılın, tütünün və baramanın müəyyən hissəsi bu regionun payına düşürdü. Hazırda məhsuldarlıq azalmış, bu sahələrin inkişafı sual altında qalmış, əhalinin həyat səviyyəsinin azalmasına səbəb olmuşdur. Bu da bütövlükdə Acınohur düzündə su çatışmazlığı ilə bağlıdır. Kəndlərin və qışlaqların sosial-iqtisadi inkişafı, təsərrüfat sahələrinin müasir dövrün tələblərinə müvafiq olaraq yenidən qurulması bilavasitə su problemindən və onun necə həll edilməsindən çox asılıdır. Ancaq Acı-

nohur kimi geniş bir ərazidə su probleminin həll edilməsi, bu ərazidə heyvandarlığın və əkinçiliyin inkişaf etdirilməsi üçün müəyyən imkanlar, yollar da var. Acınohur düzünə Qanıx çayından, Əyriçay su anbarından, yaxud Böyük Qafqazın ətəklərindən su kəməri çəkməklə su problemini həll etmək olar.

Son illər sürətli gedən sosial-iqtisadi inkişaf özlüyündə müəyyən problem və çətinliklər də yaratmışdır. Xüsusi ilə tikinti işlərinin genişlənməsi tikinti materiallarına olan tələbatın da artmasına, onların qiymətlərinin yüksəlişinə səbəb olmuşdur. Vaxtilə bu kəndlərdə kirəmit və kərpic istehsal edən sexlər fəaliyyət göstərirdi, yerli əhalinin tələbatını ödəyə bilirdi. Həmçinin yerli gil torpaqlar əhalinin çiy kərpic istehsal etməsi üçün çox qiymətlidir. Tikinti işlərində yerli çiy kərpic, kirəmit və çay daşları geniş

istifadə olunurdu. Keçmişdə mövcud olmuş kərpic və kirəmit istehsal edən sexlərin işinin yenidən bərpa edilməsi, çiy kərpic istehsalı üçün şərait yaradılması regionda tikinti materiallarına olan tələbatın qismən də olsa ödənilməsinə, yeni iş yerlərinin açılmasına səbəb olardı.

Acınohur düzünün quru, yarımsəhra iqlim şəraitinin özünəməxsus üstünlükləri, romantikası var. Düzənliyin qərbində yerləşən Qanıx çayının və Mingəçevir su anbarının sahillərinin turizm və istirahət mərkəzləri kimi inkişaf etdirilməsi imkanları çox böyükdür. Mingəçevir su anbarının sahilində, Qanıx su anbarına töküldüyü yerdən bir qədər aralı kükürdsulfidli mineral su mənbəyi var. Hər il çoxlu sayda əhali müalicə və istirahət məqsədi ilə bura gəlir. Heç bir şərait olmasa da özləri çadır və alacıqlar quraraq yaşayırlar. Mineral su mədə-bağırsaq, öd-

qaraciyər oynaq xəstəliklərinin müalicəsi üçün çox effektiv təsir göstərir. Su idman növlərinin, ovçuluq təsərrüfatlarının əsasında yeni rekreasiya rayonunu yaratmaq və formalaşdırmaq olar. Özü də bu mərkəzlər əlverişli iqlim şəraiti hesabına bütün il boyu fəaliyyət göstərə bilər. Yevlax-Balakən avtomobil yoluna paralel olaraq Suçmadan Qax rayonu ərazisinə çəkilmiş yolun olması infrastrukturun təşkilinə köməklik edərdi.

Acınohur gölünün duzlu suyu deyilənə görə müxtəlif dəri xəstəliklərinin müalicəsi üçün yaxşı təsir göstərir. Göl xörək duzu ehtiyatına malikidir. Vaxtı ilə buradan xörək duzu yığılaraq istifadə edilmiş, başqa ərazilərə daşınmışdır. Göldə və ətraf ərazilərdə çoxlu miqdarda çöl quşları və heyvanları yaşayır. Burada ovçuluq təsərrüfatı yaratmaq üçün əlverişli təbii şərait vardır. ►

Acinohur gölü və ətraf ərazilər ekoloji sığınacaq kimi də əhəmiyyətlidir. Qış aylarında əksər quş növləri və heyvanlar bura sığınır, burada balalayıb artır. Fikrimizcə gölün və onun ətrafına qoruq və yaxud yasaqlıq statusu verilməsinin vaxtı çoxdan çatmışdır.

Təkcə onu qeyd etmək lazımdır ki, İsraildəki Ölü dənizin duzlu suyu və quru iqlimi mühüm rekreasiya ehtiyatı kimi çox müvəffəqiyyətlə istifadə edilir və dövlətə bundan böyük gəlir verilir. Bu mənada Acinohur gölünün duzlu suyu ətraf ərazilərin təbii şəraiti, qiymətli bitki örtüyü və s. mühüm rekreasiya ehtiyatı kimi ətraflı tədqiq edilməli, regionun turizm, idman və sağlamlıq mərkəzi kimi inkişaf etdirilməsinə, onun sosial-iqtisadi inkişafına nail olmaq olar.

Acinohur düzü və onu əhatə edən dağlıqlar zəngin bitki örtüyünə malikidir. Burada o qədər dərman, boyaq bitkiləri, ədvalar var ki, bu yerləri sözün əsl mənasında təbii aptek adlandırmaq olar. Baldırğan, daziotu, kəklik otu, yovşan, yemişan, çəşir, sumaq, sarağan, dağçayı, cır nar, yarpız, müxtəlif giləmeyvələr və s. burada bitən bitkilərin tam siyahısı de-

yil. Xalq təbiblərinin, geobotaniklərin və formokoloqların qiymətli dərman kimi məsləhət bildikləri əksər bitki növlərinə burada rast gəlmək olar. Üskük otu, gicitkən, üzərrik, qulançar, çaytikanı, biyan, böyürtkən, iydə, zirinc, yemişan, qırxbuğum və s. başqa bir çox bitkilər ürək-damar, qan təzyiqi, soyuqdəymə, mədə-bağırsağ sistemi xəstəliklərinin müalicəsində müvəffəqiyyətlə istifadə olunur.

Boyaq almaq üçün istifadə olunan bir sıra bitkilər: nar, zirinc, sarağan, ciyən və s. keçən əsrin 40-60-cı illərinə qədər bu yerlərdə tədarük edilirdi. Onlardan sarı, qırmızı, abı və s. başqa rənglər alınır, kiling, xalça, xurcun toxumaq üçün istifadə olunurdu. Hazırda isə belə bitkilərin tədarükü demək olar ki, aparılmır.

Yazda və payızda yaylaqlarda arıçılıq üçün şərait olmadığı bir dövrdə bu ərazilər arıların şirə toplamasına əlverişlidir, yüksək keyfiyyətli bal istehsalında əvəzəilməzdir. Həmçinin parfümeriya bitkiləri də geniş yayılmışdır. Kəklik otu, pişik nanəsi, yovşan, dəvətikanı, itburnu, çaytikanı və s.-dən efir yağları almaq mümkündür. Ot bitkilərindən əvəlik

qazayağı, yemlik, şomu və s. II Dünya müharibəsi illərində aclıq zamanı minlərlə adamın qida rasionuna daxil olmuş, çoxlarını ölümdən xilas etmişdir.

Burada bitən bir sıra ağac və kol bitkiləri (saqqız ağacı, dağdağan, yulğun və s.) quraq ərazilərdə yaşıllaşdırma işləri üçün çox əlverişlidir və respublikamızın digər regionlarında da istifadə oluna bilər. Yerli əhali burada istehsal olunan heyvandarlıq məhsullarının – südün, ətin daha dadlı olmasının səbəbini də heyvanların qidalandığı bitkilərin keyfiyyəti və növ zənginliyi ilə izah edirlər. Maraqlı bir faktı da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Qarabağda – Şuşadakı Cıdır düzündə bitən məşhur «xarı bül-bül» çiçəyinə Acinohur düzündə də rast gəlinir. Ərazidə bitən dərman, boyaq bitkilərin, ədviyyatların qorunmasına və artırılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Onların tədarükünün, reklamının və satışının təşkil edilməsi müəyyən iqtisadi gəlir gətirər, yeni iş yerlərinin yaradılmasına imkan verərdi.

Dəhnə çayı Acinohur düzünə daxil olduğu yerdə üç qola ayrılır və burada müvafiq olaraq Böyük Dəhnə, Kiçik

Dəhnə və Suçma kəndləri yerləşmişdir. Elə “Dəhnə” sözünün mənası da su ayırıcı, arxı, bərəsi mənasını verir. Kəndlər Şəki rayonunu iqtisadiyyatında müəyyən rola malik olmuş, bir sıra kənd təsərrüfat sahələri üzrə ixtisaslaşmışlar (yun, ət, tütün, barama, taxıl və s.) Deyilənə görə, bu kəndlər ilk əvvəl qışlaq sahələri kimi məskunlaşmışdır.

Tədarük olunan məhsulun satışının çətinliyi, iş yerlərinin azalması, su çatışmamazlığı şoranlaşmanın torpaq eroziya proseslərinin güclənməsi, sosial mədəni obyektlərin təmiri və tikintisinin vacibliyi və s aktuallığı ilə seçilir.

Azərbaycan Respublikası prezidenti İlham Əliyevin imzaladığı «Regionların sosial-iqtisadi inkişafı haqqında dövlət proqramı»na müvafiq olaraq ayrı-ayrı bölgələrin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Fikrimizcə çox geniş bir ərazini, çoxlu sayda əhalini əhatə edən bir regionun gələcək inkişafı da diqqət mərkəzindən kənar qalmamalıdır. Dövlət təşkilatlarının, yerli iş adamlarının, ziyalıların birgə köməyi və təşkilatçılığı ilə regionun inkişaf etdirilməsi üçün müəyyən işlər görülməlidir. ■

Akif Salam

(Publisistin düşüncələri)

“Narı bülbiül”
eşqinə...

ŞUŞANIN, CIDIR DÜZÜNÜN, DAĞLIQ QARABAĞ MEŞƏLƏRİNİN BAKIRƏ GƏLİNİ XARI BÜLBÜL ERMƏNİ ƏSIRLIYINƏ DÖZMƏYİB AZƏRBAYCANIN AZAD TORPAQLARINA - ŞAMAXIYA, İSMAYILLIYA, ŞƏKIYƏ KÖÇMÜŞDÜR...

Ramazan müəllim mənə zəng edəndə bazarlıq başırında idim. O, salam verib, hal-əhval tutandan sonra mənə müjdə xəbər verdi ki, səni "Qafqaz" jurnalının redaksiya heyətinə daxil etmişik və son dərəcə nəzakətli xəbər etdi ki, Şəkiddən Dəhnəyə gedərək ona bir neçə fotosəkil çəkib göndərməyə yardımçı olum. O istəyirdi ki, "Xarı bülbül"ün şəklini "Qafqaz" turizm jurnalında dərc eləsin. Səhv etmərsə o, belə dedi: "Xarı bülbül" Şuşadan Şəkiyə gəlib...

Düzü, mən özüm də bu vaxta kimi elə zənn edirdim ki, "Xarı bülbül"ün vətəni Qarabağdır. Çünki neçə illər bundan qabaq həm Şuşada, həm də Şəkiddə keçirilən beynəlxalq musiqi festivallarında demişdilər ki, "Xarı bülbül" ancaq Şuşada bitir.

Daim macərə axtaran bir qələm əhli üçün bundan gözəl mövzu ola bilərdimi?! Mənə göstərilən etimada görə şükranlarımı bildirərək baş redaktora "baş üstə" dedim.

Evə çatan kimi bazar zənbilini qapının ağzına qoyub uzunboğaz rezin çəkmələrimi istədim. Həyat yoldaşım: - Xeyir ola, bu yağışda hara gedirsən, - dedi. Dedim ki, redaksiyanın tapşırığı var, Dəhnəyə "Xarı bülbül"ü çəkməyə gedirəm.

Dəxi ayrı söhbət olmadı. Çünki bizim ailədə bu sözə öyrəncəklilik idi: "Redaksiyanın tapşırığı var!" Bu məsələ müzakirə mövzusu ola bilməzdi.

Mən elə güman edirdim ki, Şəkiyə yağsa da Dəhnəyə yağmaz. Çünki belə hallar çox olurdu: Şəkiddə yağış, dolu, çən-çəmrə olanda Dəhnədə gün çıxırdı. Ona görə də maşının sürətini artırıb mənzil başına çatmağa çalışırdım. Amma Cəfərabadi keçəndə gördüm ki, zəndim məni aldadıb, bu xına, o xınadan deyil. Həmin yağışda nə çiçək tapmaq olardı, nə də çəkiliş aparmaq.

Ona görə də Dəhnə başındakı yol ayrıcında bir xeyli dayanıb, gedib-gələmə tamaşa etdim. Sonra isə kor-peşman Şəkiyə qaçıtdım. O vaxt başlayan yağış bir həftə ara vermədi. Bu minvalla bir çiçəyin şəklini çəkmək üçün beş-altı gün gözləməli olduq.

Yağışlar ara verən kimi Kiçik Dəhnənin məktəb direktorlarından xahiş etdim ki, Əli müəllimi (Rəcəbovu) tapsınlar. Bir doqqazda böyüdüyümüz, bir sinifdə oxuduğumuz üçün vətənpərvərliyinə, cömərdliyinə bələd idim. Ondan xahiş etdim ki, bir neçə uşaq da götürüb Dəhnə çölünə getsinlər. Bu çiçəyin yerini-yurdunu tapıb bələdləsinlər ki, çəkiliş zama-

nı daha bütün Dəhnə çölünü gəzməyə. Çünki vaxtımız azdır.

Əli bəy dedi ki, narahat olma, çöllüyə getmək lazım gəlməyəcək. Çünki “Xarı bülbül” elə bizim çəkil bağlarının arasında da olacaq. Özün də tez gəl, hava bulaşsa, bağlara girmək mümkün olmayacaq.

Şəkiddə göyün üzü açılan kimi Dəhnəyə zəng etdim. Dedilər ki, burada da yağış dayanıb. Qarğı atı minib tərpendim. Uzunboğaz çəkmələri geyinəndə yenə “Həmin dalğa, həmin akkord” -hara gedirsən? Cavab verdim ki, “Xarı bülbül”ü çəkməyə.

Əli müəllimi dərindən çıxarıb maşına oturdum. Kənd-kəsək hələ suyun içində idi. Yol üstü görüşdüyümüz dostlarımızdan biri “Bu palçıqda” çölə getdiyimizi biləndə heyrətini gizlədə bilmədi. Dedim ki, Dəhnə çölündə “Xarı bülbül” adında bir çiçək var, onu çəkməyə gedirəm

O, sınaıçı nəzərlərlə bir Əli müəllimə, bir də mənə baxıb dedi: - Mən səni ciddi adam hesab edirəm, gəl gedək şəhərə... Dedim ki, şəhərdən bura onun eşqinə gəlmişəm.

Başını bulayıb maşına oturdu.. O, şəhərə, biz isə palçıqlı, sulu yollarla bağlara üz tutduq.

Əli bəy ətrafı çəpərlənmiş qandaqlanmış çəkil bağlarına ziyarət kimi baxırdı. Deyirdi ki, bu çəkil bağları dəhnəlinin çörək təknəsi olub. Bu bağların sayəsində insanlar barama yetişdirib, halal pul qazanırdılar. Bu pula oğul evləndirib, qız köçürüb, ev eşik inşa etdiriblər.

Əli müəllim mənə dərs dediyi uşaqlardan biri kimi baxırdı, deyirdi ki, düz cığırla yeriyim, otu tapdalaımayım, bağdan-bağa keçərkən çax-çaxları sındırmayım. O, bu bağlardakı otların, çiçəklərin hamısını tanıyır və sevirdi desək, mübaligə olmaz. “Bu quzu qulağıdır”, “Bu quşəppəyidir”, “Bu turşəngdir”... Birdən o uşaq kimi irəli atıldı və sevinə-sevinə dedi: - Budu, budur, bax, bu da sənə Xarı bülbül.

Əvvəlcə mən onu ətrafındakı otlardan, çiçəklərdən ayıra bilmədim, sonra diqqətlə baxıb gördüm ki, bu çiçəyin yarpaqları həqiqətən bülbülə oxşayır. “Bülbülün” bağrının altındakı gül isə al-qırmızı rəngə boyanıb.

Sonra bağları gəzib birini, daha sonra o birini tapdıq. İkimiz də uşaq kimi sevinirdik, sanki böyük bir xəzinə üzə çıxarmışdıq.

“Xarı bülbül” həqiqətən möcüzə idi: təbiət möcüzəsi. Mən heç vaxt gül-çiçəklə

bu qədər yaxın təmasda olmamışdım. Mən heç bilmirdim ki, ona gül-çiçək deyim, yoxsa bülbül. Hər nə isə o mənim əlimdə, ovcumun içində idi.

Siz heç yazbaşı əlinizin üstünə qonan Fatmabacını oxşamısınız? O zərli, bərbəzəkli bir böcəkdir. Mən uşaq olanda onu çox sevər və oxşadardım. Mən “Xarı bülbül” ü də beləcə öpüb-oxşaya, köynəyimə yaxasına taxa bilərdim. Amma bunların heç birini eləmədim. Çünki Əli bəy mənə gülərdi. Sonra ağzı qızıqıb kənddə danışardı ki, müxbir cəzb olmuşdu. Bu anda nədənsə Kiçik Dəhnənin böyük oğlu dostumuz, qardaşımız şair Namizəd Xəlil oğlunun burada olmasını arzuladım. Ümumiyyətlə mən kövrələndə həmişə onu yanımda görmək istəyirəm.

Mənə elə gəlirdi ki, bu dəqiqə bülbü-

lün cəh-cəhini, ya da hər hansı bir nəğmə eşidəcəyik, amma “Xarı bülbül” susurdu, ətraf sükut içində idi.

Qəribə hisslər keçirirdim. Elə bilki biz “Xarı bülbül”lə neçə illərin dostu idik və neçə illərin ayrılığından sonra mən Qarabağlı dostlarımla görüşmüşdüm. Şuşanı, Cıdır düzünü, Füzulidəki Qaraköpək dağını, Əhmədallılar kəndini, Ağdamın “Gülablısını”, rəhmətlik şair Fəmil Mehdi, Bakı Dövlət Universitetinin professoru Cahangir müəllimi, Füzulidə çıxan “Araz” qəzetinin redaktor müavini, tələbə yoldaşlarım (qadaşın aldığı) Mayis Kazımovu, Mehmanı, Zahidi, Tahir Abbasi, Sədaqəti, Fəridəni xatırladım.

Mayisin atası Nəsim müəllim, anası Xanım xala, onların kürsülü evləri, həyətlərindəki nanə ləki gözlərimin qaba-

ğına gəldi və gözlərim yaşla doldu. Amma yenə özümü yığışdırdım. Dedim ki, sağ ol Əli bəy, elə bildim ki, Qarabağda, “Xarı bülbül” musiqi festivalındayam.

Əli bəy isə öz dəmində idi. Dedi ki, - “İstəyirsən sənin üçün bir - iki ağız oxuyum”. Dedim ki, “oxu”. Əli bəy oxumağa başladı.

Vətən bağı al-əlvandır,
yox içində “Xarı bülbül”,
Ömür sürməli dövrandır,
səsin gəlsin barı, bülbül!

“Xarı bülbül”ün çoxlu-çoxlu şəkillərini çəkdim: Sağdan, soldan, yaxından, uzaqdan, yuxarıdan, aşağıdan. Təki redaksiyanın tələbini ödəsin. Təki oxucuya, tamaşaçıya bir azda olsa, təsəlli verək ki, “Xarı bülbül”

Qarabağda, Şuşada düşmən tapdağı altında qalmayıb, “Xarı bülbül” Şəkidədir. Bu duyğu və düşüncələr, bu ovqatla, bu söhbətlərlə işi başa çatdırıb kəndə qayıtmağa başladım.

Yolda Əli müəllim mənə dəfələrlə eşitdiyim bir hadisəni özünəməxsus tərzdə danışmağa başladı. Dedi ki, Qarabağ xanının qızı Ağabəyim ağanı İran şahlarından birinin oğluna veririlər. O vaxt xanlıqlar arasında əlaqələr yaratmaq üçün “Nigah diplomatiyası” deyilən qız alverindən istifadə edilirdilər. Ağabəyim ağa da belə bir izdivacın qurbanı olmuşdu. Xan qızı qüssələnməsin deyərək şahzadə sarayının yaxınlığında onun üçün bir vətən bağı saldırmış, Qarabağ torpağının yetirdiyi bütün ağaclardan, gül-çiçəklərdən götürüb həmin bağa əkdirmişdi. Amma ha illah

eləyirdilərsə “Xarı bülbül”ü əmələ gətirə bilmirdilər. Bu xalq mahnısı da elə o vaxt yaranıb, həmin ovqata köklənib.

Sonra Əli müəllim söhbəti belə nikbin notlarla yekunlaşdırdı:

Gülzarında hər gülü var,
Hətta “Xarı bülbül”ü var,
Bizim Dəhnə torpağının!

Yolüstü Əli müəllimin sevimli nəvəsinin də şəkilini çəkdim, bizə “Xarı bülbül” tapmağa yardımçı olan kənd uşaqlarının da... Amma mən bilmirəm redaksiya həmin şəkillərdən istifadə edəcək, ya yox. Bu, artıq mənim səlahiyyətimdə deyil.

Şəkiyə qayıdanda yolda mobil telefonla tapşırıq aldım ki, Şəki xan sarayında Avstriya səfirliyinin əməkdaşları ilə görüş var. Özümü təcili ora çatdırım.

Burada çəkdiyim şəkilləri fotoaparata ekranı vasitəsi ilə qələm yoldaşlarıma da göstərdim. İctimai televiziyanın xüsusi müxbiri Çingiz Nağıyev “Xarı bülbül”ü görəni kimi tanıdı. Dedi ki, bu çiçəkdən bizim dağlarda da var... Amma əlbəttə gərək bunun üçün yayı, isti iyul və avqust aylarını gözləyək.

Mən artıq onu bilirdim. Bu çiçəklər əsasən Alp çəmənliyində olur. Aran yerdə tez solsa da dağlarda uzun müddət qalır. Dedim ki, təki “Xarı bülbül” olsun. Onun eşqinə yaylaqlara da qalxarıq. Hələ dünyanın o başına da gedərik.

Axşam evə qayıdanda “Xarı bülbül” təəssüratını evdəkilərə də danışdım. Onun şəklini aparatın ekranı vasitəsi ilə nümayiş etdirdim. Kiçik oğlum Anar onu görəni kimi dedi:

- Ay ata, bu şəkil bizim iyirmi manatlıq əskinazlarda həkk olunub. Bu çiçəyə bizdə dövlət qayğısı var.

Evin xanımı isə matdım-matdım üzümə baxdı: - Bir həftə idi bundan ötrümü əlləşib-vuruşurdun, a kişi?! - dedi:

Cavab vermədim. Dedi ki, heç olmasa, o çiçəklərdən bir dəstə bağlayıb evə gətirəydin!

Dedim ki, qoparmağa əlim gəlmədi... Rəhmətlik Səməd Vurğunun sözlərini do-daqaltı piçildədim:

- “Mən ki, aparmıram şəhli bənövşə,
- Çöllərdə bitmişdir, çöllərə qaldı!” ■

Məmməd Hacızadə

Bir kəndin nağılı

Azərbaycanımızın dilbər güşələrindən olan Şəkinin, kökü neçə əsr bundan əvvələ gedib çıxan kəndləri var. Bu kəndlərdən biri də Dəhnə kəndidir.

Belə rəvayət edilir ki, burada ilk-əvvəl üç qardaş məskən salıb. Onların böyiüyü əkinçiliklə, kiçiyi maldarlıqla məşğul olmuşdur. Ortancıl qardaş isə onların əkin və mal-qaralarını su ilə təmin edirmiş. Ortancıl qardaşın hazırladığı su bəndinə Dəhnə deyirlərmiş.

Dəhnə «dəhan» sözündəndir. «Dəhan» oğuz-ağız deməkdir. Mənbəyini Baş Qaqqaz sıra dağlarının qarlı ətəklərindən götürən Dəhnə çayı öz məcrası ilə uzun yol qət edib, Cəfərabad kəndindən keçdikdən sonra kanyonvarı çay dərəsi ilə cənuba axır. Çay axınının dar dərədən düzənliyə çıxdığı yerə Dəhnə deyilir. Burada çay bir neçə arxa ayrılır. Dəhnə həm də əsas çaydan ayrılan arxın başlanğıcı deməkdir. Maldar qardaş üçün ayrılan arx Kiçik Dəhnə, əkinçiməşğul qardaşın yeri Böyük Dəhnə, ortancıl qardaş suçu olduğu üçün isə məskən saldığı yer Suçma adlanıb. Hazırda Şəki rayonunun Böyük Dəhnə, Kiçik Dəhnə və Suçma kəndləri ölkəmizdə böyük kəndlərdən hesab olunurlar.

Böyük Dəhnə kəndi Bakıdan 330 kilometr aralı, Trud-Sarıça düzənliyinin qərbindədir. Dəhnə çölləri cənubdan Mingəçevir su anbarının şimal sahillərini əhatə edən Xocaşen dağlarına qədər uzanır. Böyük Dəhnə sağdan Kiçik Dəhnə, soldan isə Suçma

kəndlərinin çölləri ilə həmsərhəddir. Qax rayonunun çöllərindəkə uzanan Acınohur gölünün bir hissəsi Böyük Dəhnənin ərazisindədir.

İndiki ərazidə dörd-beş obadan ibarət olan Böyük Dəhnə bizim eradan nə min il əvvəl də mövcud olub. Alban dövlətinə daxil olan Mingəçevirin ətraf kəndlərindən biri idi. Dəhnəlilər Mingəçevirə atla, ulaqla yaxud piyada gedir, nar mövsümündə Samux meşəsindən nar, balıq mövsümündə isə Kür balıqçılarından balıq alıb gətirirdilər. Təsərrüfatda, məişətdə işlənən əşyaları, alətləri Mingəçevir bazarından alırdılar. Dəhnənin Şəkiyə nisbətən Mingəçevirlə əlaqəsi daha sıx və möhkəm idi. Bu hal özünü ləhcədə indi də hiss etdirməkdədir. Müasir dəhnəlilər Şəki ləhcəsində deyil, Qarabağ ləhcəsinə yaxın olan bir ləhcədə danışırlar.

Bizim eradan əvvəl birinci əsrdə azərbaycanlılar öz torpanları uğrunda romalılarla vuruşmuşlar. Bu barədə

böyük dəhnəli alim Kərəm Əbdürrəhiovun «qədim azərbaycanlıların Roma istilaçılarına qarşı mübarizəsi» adlı elmi əsərində geniş məlumat verilmişdir.

Babalarımız cəsarətli döyüşərək yadellilərə divan tutmuş, Pompeyin sərkərdəlik etdiyi Roma qoşunu bu yerlərdən sarsılaraq geri qaytarmışlar. Burdan tapılan kitabələrdə-yazılı daşlarda o dövrün müəyyən izləri qalmışdır. Həmin kitabələrin bir neçəsi əsrimizin əvvəllərində kənardan gələn naməlum şəxslər tərəfindən hara isə aparılmışdır. O daşlardan biri hal-hazırda Gürcüstan Dövlət Tarix Muzeyindədir. Üzərində yunan yazısı olan bu daş kitabə 1902-ci ildə Böyük Dəhnənin xarabalıqlarından tapılaraq Tiflisə aparılmışdır. Bu sətirlərin müəllifi 1983-cü ildə Tiflisdə yaradıcılıq ezamiyyətində olarkən adı çəkilən muzeydə həmin daşı görüb, fotoşəklini çıxartdırmış, «İpəkçi» qəzetində çap etdirmişdir. Birinci əsrə aid olan bu dördkənc kitabənin uzunluğu 145, eni 50, qalınlığı 25 santimədir. Kitabədə deyilir. «Xeyirxah Evnonun xatirəsi naminə Eli Yasəh». Daşın aşağı hissəsində bir neçə naməlum işarə də var (kitabənin ilk fotoşəklini 1904-cü ildə V.V.Latışev etdirmişdi).

Dəhnəlilər ta qədimdən əkinçilik, maldarlıq, bağçılıq, qismən də ovçuluqla məşğul olmuşlar. Yeraltı qazmalarda yaşayan əhali əsrlər keçdikcə çiy kərpicdən

tikilmiş daxmalara köçmüşdür. XVIII əsrdə isə Dəhnədə üstü kirəmitli evlərə təsadüf edilir. XX əsrin əvvəllərində Dəhnədə bir neçə molla yazıb-oxumağı bilirdi. Əhalinin 98 faizi savadsız idi.

Dəhnəlilərin marifətlənməsində İstanbul darülfünun məzunu İsmayıl Qədirlinin xidmətləri əvəzsizdir. O, 1914-cü ildə kənddə yeni üsullu məktəb açmışdır. Onun ilk şagirdlərindən biri olan Hacıyev Qurban Hacıməmməd oğlu 1929-cu ildə «Nuxa Pedaqoji Texnikumunu» bitirərək onun davamçısı olmuşdur.

Sovet Hakimiyyəti illərində Böyük Dəhnədə marifət, səhiyyə işləri xeyli genişlənməmişdir. Hazırda burada iki orta məktəb, uşaq baxçası, kitabxana, klub və xəstəxana var. Kəndin mərkəzində Böyük Vətən müharibəsində həlak olanların xatirə abidəsi var. Buradan cəbhəyə 700 nəfər gedib, onlardan 250 nəfəri həlak olub. Dəhnəlilər Qarabağ savaşında rəşadət göstərmişlər. Bu misraları yazanda o vaxt məzarlar özündə yazdığım «kəndimizin şəhidləri» şerimdən ilk bənd yadıma düşdü:

*Daim başı bəla çəkmiş kəndimin
Sağalmayan yarasıdır şəhidlər
Neçə körpə, neçə qızın, gəlinin
Qurumayan göz yaşısıdır şəhidlər. ▶*

Böyük Dəhnə şəhidlərinin məzarlarını görən hər kəs bu kənddə vətənpərvər və xeyirxah insanların kökdən gəldiyinə şübhə etmir. Rusiyada iş adamı kimi çalışan Mahir Xəlilov orada həmyerlilərimizi başına toplayıb işləməklə kifayətlənmişdir. O doğulduğu ata yurdunu daim düşünür və əlindən gələni əsirgəmir. Paytaxtda yaşayan tanınmış xeyriyyəçimiz Cavanşir Feyziyevin adı Avropa ölkələrində «Avropa çələnginin» mükafatçısı kimi çəkilir. Dünyanın 200-dən artıq ölkəsi ilə əməkdaşlıq edən Cavanşir Feyziyev XXI əsrin Zeynalabdin Tağıyevidir. Əbəs yerə yazmamışam:

*Hər sözü, kəlməsi bal kimi şirin
Çoxdan yolçusudur məzbəbin, dinin
Musa Nağıyevin, Zeynalabdinin
Gördüyü işləri gördü Cavanşir.*

Belə də olmalıdır. Çünki bu cür insanlar əsl ata və ananın övladlarıdır. Çünki bu insanların Yusifov Əli, Məsimov Əlfidar, Alishanov Əsabəli, Fərəcova Əsmayə, Atayev İbadulla, Abdullayev Əsabəli və s.

kimi müəllimləri olmuşdur. Məhz bunun nəticəsidir ki, Böyük Dəhnədə neçə-neçə alimlər çıxmaqdadır. Alimlərdən Kərəm Əbdürrəhimov, Məlumat Nürəddinov, Dünyamin Yunusov, Bəyli Zahidov və başqa elm adamlarını misal göstərmək olar. Ədəbiyyat sahəsində hekayə, povest, roman və şair nəsr əsərlərinin müəllifi kimi uzun müddət redaktor kimi çalışmış, gözəl yazıçı Zaman Qarayevin İlham mənbəyi doğulduğunu Böyük Dəhnə kəndi olmuşdur. Öz dövrünün fəal jurnalisti olmuş, elə Zaman Qarayevin dili ilə desək, Qırx illik şəərəfli yaradıcılıq yolu keçən Nizami Nəbiyev də bu kəndin övladlarıdır. Dəhnəlilər onun xatirəsini əbədləşdirmək üçün kənd kitabanasına onun adını vermişlər.

Dəhnəlilər öz qonaqpərvərliyi ilə hər yanda məşhurlar. Onlar sadə zəhmətkeşlərdirlər. Onlarla həmsözbət olmaq adamda xoş təsürat yaradır. Dəhnə kəndində və dəhnəlilərdən danışmaqla bu «kəndin nəğməsi» bitməyəcəyini düşünüb, sonda «Dəhnə kəndim» adlı şeirimə yazmaqla oxucularda xoş ovqat yaratmaq yerinə düşər. ■

*Sən tarixsən, kökün ulu
Hər an tütüdü halal yolu
Çaxsa şimşək, yağsa dolu
Dolar arxım, bərəm, dəndim.
Dəbnə kəndim*

*Sən mənə ev-eşik oldun
Sərbəd oldun, keşik oldun
Şən laylalı beşik oldun
Qundaxlandım, bələndim
Dəbnə kəndim*

*Çimdım qara bulağında
Gab da lilli çaylarında
Al gün altıda torpağında
Tozunda eşələndim
Dəbnə kəndim.*

*Nənəm alar cəbrəsini
Yan tutar gül çöbrəsini
Yurğalayar nəbrəsini
A noğulum. Şəkər-qəndim
Dəbnə kəndim.*

*Övladınam mənə dinlə,
Nəfəs aldım gülşəninlə
Qurur duydum mən səninlə
Əvvəl andım, axır andım
Dəbnə kəndim.*

Rəşad Cəfərov

GÖYDƏ YENİ ULDUZLAR DOĞULUR

Qalaktikaların toqquşması möhtəşəm partlayışa səbəb olub

NASA Avropadakı «XMM-Newton» rentgen rəsədxanasının kainatda iki qalaktikalar qrupunun toqquşması nəticəsində baş vermiş partlayışı qeydə alıb. Elm xadimləri ilk dəfədir ki, milyardlarla ulduzun daxil olduğu minlərlə ayrı-ayrı qalaktikanın iki qrup halında toqquşmasını izləyə biliblər. Partlayış 300 milyon il bir arada «sülh» şəraitində mövcud olmuş qalaktika qrupları arasında baş verib. Mütəxəssislərin fikrincə, bu partlayış gücünə görə kainatın yaranmasına səbəb olmuş «Böyük partlayış»dan geri qalır. Müşahidə olunan hadisə bir daha kainatın genişlənməsi nəzəriyyəsini təsdiqləyir. Məhz daim davam edən diffuziya və kiçik qalaktikaların birləşərək böyüməsi nəticəsində hazırkı kainat düzülüşü, o cümlədən Günəş sistemi yaranıb.

Partlayışdan sonra milyardlarla ulduz dəhşətli kaos içində kosmik qasırganın bir tərəfindən digərinə doğru hərəkət edir. Alimlər onların tezliklə sakitləşməyəcəyini söyləyirlər. Bu möhtəşəm kosmik hadisəni izləyən mütəxəssislər kainatın genişlənməsini sürətləndirən müəmmali enerjinin mövcudluğunu da təsdiqləyiblər. Bu enerjinin xarakterini öyrənmək üçün alimlər hələ çox çalışmalı olacaqlar.

Qalaktikamızda donmuş şəkər buludu tapılıb

Amerikalı astronomlar «PBT» teleskopu vasitəsilə bizim qalaktikanın mərkəzində, Süd yolu üzərində donmuş şəkər buludu aşkar ediblər. Şəkər molekulları (glycolaldehyde) Yerdən

26 min işıq ili uzaqlıqdakı «Sagittarius» adlanan toz və qaz buludunda tapılıb. Buludun tərkibində böyük miqdarda donmuş şəkərin olduğu müəyyənləşdirilib. Burada temperatur maddədə molekulyar hərəkətin dayanmasına səbəb olacaq qədər aşağıdır.

Sensasiyalı bu elmi kəşfi alimlər həyatın Yerə kənardan gəlməsi fərziyyəsinin təsdiqi kimi də qəbul edirlər. Yeni məlumatlar onu təsdiq edir ki, həyat daşıyıcıları donmuş vəziyyətdə kometaların formalaşdığı yerlərdə də ola bilər. Həmin bir planetin bu kometa ilə toqquşması səma cisminə həyat toxumlarının səpilməsi ilə nəticələnərdi.

Yaxın min il ərzində Yer kürəsinin maqnit qütbləri yerini dəyişəcək

Alimlərin tədqiqatı nəticəsində məlum olub ki, Yer kürəsinin maqnit sahəsi zəifləməkdədir. Bu isə planetimizin bütün canlı varlıqları üçün təhlükəlidir. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, bu proses 150 il bundan əvvəl başlayıb və son dövrlər bir qədər sürətlənib. Hazırda Yer kürəsinin maqnit sahəsi 10-15 faiz zəifləyib. Alimlər bunu Yerin cənub və şimal maqnit qütblərinin yerlərini dəyişəcəyi ilə əlaqələndirirlər. Mütəxəssislərin qənaətinə görə, bu prosesin gedişində planetimizin maqnit qütbləri praktiki yox olaraq yerlərini dəyişməklə yenidən yaranacaq. Nəzərinizə çatdıraq ki, söhbət konkret olaraq coğrafi deyil, maqnit qütblərindən gedir. Maqnit qütblərinin yerini dəyişəcəyi baş verdiyi təqdirdə kompasların əqrəbləri şimal deyil, cənub qütbü istiqamətini göstərəcək.

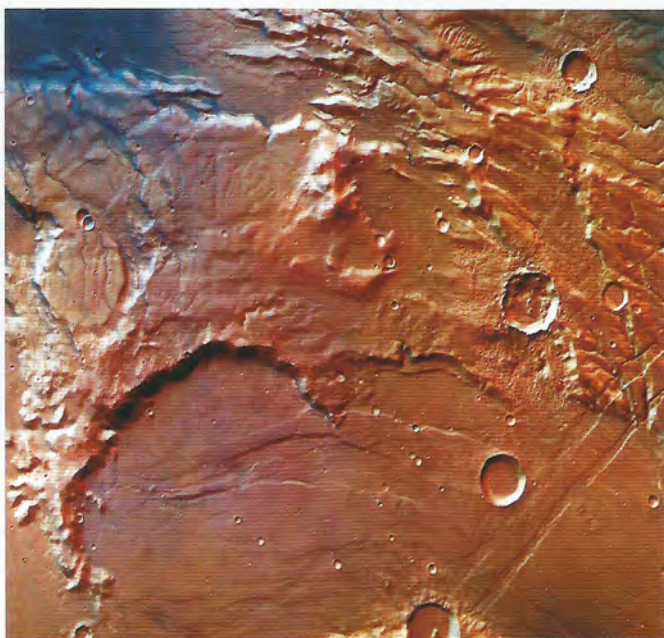
Maqnit sahəsi Yer kürəsinin həyatında önəmli rol oynayır. O, planetimizi Günəş və kosmosun əngilliklərindən «axıb

gələ» zərərli hissəciklərdən qoruyur, eyni zamanda canlı varlıqların miqrasiyası zamanı «yol bələdçiliyi» edir. Maqnit sahəsinin olacağı təqdirdə böyük kataklizmlərin baş verəcəyi düşünülür. Ancaq təsəvvürlü hal ondan ibarətdir ki, uzunmüddətli prosesdir və bu, min il ərzində baş verə bilər. Bu müddət ərzində təbiət və canlı varlıqların prosesin gedişinə uyğunlaşacağı istisna olunmur.

Elmi mənbələrə görə, Yer kürəsində sonuncu dəfə maqnit qütblərinin yerdəyişməsi 780 min il əvvəl baş verib.

Yerə potensial təhlükə daşıyan asteroid yaxınlaşır

Məlum olduğu kimi bu yaxınlarda «4179 Toutatis» adlanan asteroid Yerə son yüz ildə ən yaxın məsafədə yaxınlaşıb. Son hesablamalara görə, bu qeyri-adi səma cismi planetimizdən 1,5 milyon kilometr aralıdan keçib. Əvvəllər bu məsafənin daha böyük olacağı düşünülürdü. NASA asteroidi «Potensial təhlükəli asteroidlər» siyahısına daxil edib. 1989-cu ildə qeydə alınan «4179 Toutatis»-in uzunluğu 4,6 km, eni 2,4 km-dir və o saatda 35 min km sürətlə uçuşur. Bu, eyni ölçülü digər asteroidlərin sürətindən kifayət qədər çoxdur. Asetroid qəribəlikləri ilə elm xadimlərinin diqqətini cəlb edib. Yerfındığına oxşayan səma cismi qeyri-stabil oxu ətrafında qeyri-adi hərəkətlə dönür. Mütəxəssislər «4179 Toutatis»-in dörd ildən sonra yenidən qayıdacağını bildirirlər.

NASA Merkürünü tədqiq etməyə hazırlaşır

Amerika Kosmik Tədqiqatlar Agentliyi Merkuriyə avtomat stansiya buraxmağa hazırlaşır. Tədqiqatçıların söylədiyinə görə, «II Delta» raket-daşıyıcının kosmosa çatdıracağı «MES-

SENGER» aparatı Günəşə ən yaxın olan bu planetə 2008-ci ildə yaxınlaşacaq və onun yanından ötürüb keçərək 2009-cu ildə yenidən ora dönəcək. 2011-ci ildə isə planetin orbitinə çıxıb il ərzində orada qalacaqdır.

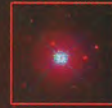
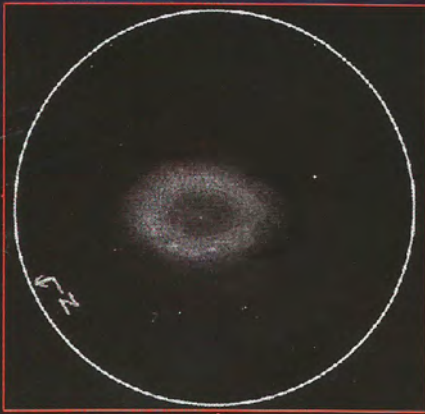
Məlum olduğu kimi, Merkuri az öyrənilən planetlərdəndir. Əvvəllər yalnız Amerikanın «Mariner-10» aparatı bu planetə yaxınlaşıb və Yerə çoxlu fotosəkillər göndərmiş. Bu da ancaq onun səthi hissəsi barədə məlumat əldə etməyə imkan vermiş. Sonradan Günəşə tərəf uçaraq yanmış.

«MESSENGER»-in köməyi ilə alimlər planetin səthinin xəritəsini tam tərtib etmək niyyətindədirlər. Yerdən sonra yalnız Merkürdə maqnit sahəsinin varlığı və planetin əsasən dəmirdən ibarət olması da, alimləri çox maraqlandırır. Onlar həmçinin gündüz orta temperaturu 450 dərəcə olan planetin qütblərində buzabənzər maddənin mövcudluğunun sirrini də tapmaq arzusundadırlar.

Yerə həyatı meteoritlər gətirib

ABŞ-ın Arizona Universitetinin alimlərinin fikrinə, meteoritlər, xüsusilə dəmir meteoritlər Yer planetində həyatın təkamül prosesində başlıca rol oynamışlar. Dəmir meteoritlərin tərkibində fosfor elementi Yerin ayrı-ayrı suxurlarına nisbətən xeyli çoxdur. Alimlərə görə, dəmir meteoritlər Yerə kifayət qədər fosfor gətirə bilərdilər. Bu isə çoxalmağa qadir olan canlı orqanizmləri əmələ gətirən biomolekulların formalaşması üçün optimal şərait yaradır.

Fosfor elementi karbon, hidrogen, oksigen və azotdan sonra öz əhəmiyyətinə görə beşinci elementdir. Amma təbiətdə fosfor digər dörd elementə nisbətən az rast gəlinir. Kosmosda fosforun bir atomuna 2.8 milyon hidrogen atomu, bakteriyalarda isə 203 hidrogen atomu düşür. Alimlər həyat üçün yararlı olan fosforun Yer mənşəli olmaması barədə fərziyə yürüdürlər. Başqa sözlə, fosfor planetimizə meteoritlər vasitəsilə gəlib. ■

Günəş sistemindən kənarda «Super-Yer» planeti tapılıb

Avropa astronomları Günəş sistemindən kənarda «Super-Yer» planeti tapıblar. Bu planet indiyə qədər mövcud olan 125 planetdən ən kiçiyidir. Yeni planet özünün fiziki göstəricilərinə görə Günəşi xatırladan Arae ulduzunun orbitində aşkarlanıb. Bu ulduz Yerdən 50 işıq ili məsafədə cənub yarımkürəsində yerləşən parlaq göy cismidir. «Super-Yer» öz ulduzunun ətrafında cəmi 9,5 günə dövr edir, yəni yeni planetin bir ili məhz bu qədərdir.

«Super-Yer»in çəkisi planetimizdən 14 dəfə çoxdur. Yeni planet nəhəng qaz cisimlərindən olmayıb, Yer, Mars, Venera və ya Merkuri kimi qayalıq səthə malikdir. Planetin normal qaz atmosferi var. Əgər «Super-Yer» öz ulduzundan həddən artıq soyuq, yaxud isti iqlim yaratmayan optimal məsafədə yerləşirsə, orada nəzəri cəhətdən həyat da mövcud ola bilər. Alimlərin bu istiqamətdə axtarışları davam edir. ■

Antraktida Yer kürəsinin sirlərini buzları altında saxlayır

Antarktida Yer kürəsinin sirlərini buzları altında saxlayır. Burada tapılan krater 250 milyon il əvvəl asteroidlər toqquşmanın «yadigarıdır»

Ohaya Universitetinin professoru Ralf fot Frezin rəhbərliyi altında aparılan elmi-tədqiqat işlərinin nəticəsində, çox güman ki, Avstraliyanın yaranmasına səbəb olmuş 480 kilometr diametrində krater tapılıb. Bu kəşf bir sıra elmi nəzəriyyə və baxışların dəyişdirilməsini tələb edəcək qədər dəyərlidir.

Krater Antarktidada qalın buz təbəqəsinin altında aşkar edilib. Bu isə NASA-ya məxsus «GRACE» kosmik peykindən alınan məlumatlar əsasında mümkün olub. Mütəxəssislərin fikrincə, kraterin 250 milyon il yaşı var. Bu isə Yerdə bir çox canlıların məhvində səbəb olmuş «Çıksulub»un yaranışından çox əvvəl təsadüf edən səma cismi ilə toqquşmaya dəlalət edir. Başqa sözlə, Yer kürəsində canlıların inkişaf tarixini izah edən elmi nəticələr yenidən işlənəlməlidir.

Alimlərin hesablamalarına görə, bu krateri «yaradan» səma

cisminin diametri 48 kilometr olub. Xatırladaq ki, «Çıksulub» bundan 4-5 dəfə kiçik asteroidlə cəmi 65 milyon il qabaq olmuş və dinozavrların məhvində «günahlandırılan» toqquşmanın «yadigarıdır».

Kəşfi şərh edən professor Ralf fot Frez Antarktida buzları altındakı kraterin Yerdə canlıların məhvində səbəb olmuş, planetimizdə bir sıra kataklizmlər törətmiş güman edildiyindən qat-qat əvvəl baş vermiş möhtəşəm toqquşmadan xəbər verdiyini, Avstraliyanın da o zaman super materikdən qopduğunu bildirib.

Maraqlıdır ki, 2004-cü ildə Santa-Barbaradakı Kaliforniya Universitetinin mütəxəssisləri də Avstraliya yaxınlığında, okeanın dibində - Yer kürəsində eyni tarixdə (250 milyon il bundan qabaq) yarandığı güman olunan krater tapdıqlarını bəyan etmişdilər. ■

ABŞ əhalisi üç yüz milyondur

ABŞ əhalisi ildə bir faiz artır. Amerika bu göstəriciyə görə sənaye cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlər arasında birinci yeri tutur, hətta Çini də arxada qoyub. Artımın 60 faizi doğum, 40 faizi mühacirlərin hesabıdır. Hər gün ABŞ-da 11 min uşaq doğulur və ölkəyə 3 min mühacir gəlir. Belə getsə 2040-cı ildə amerikalıların sayı 400 milyona çatacaq. Bu yaxınlarda dünyaya gəlmiş statistik 300 milyonuncu amerikalı haqqında maraqlı ehtimallar irəli sürülür: onun qardaş və ya bacılarının az olacağı, gec evlənəcəyi, pensiyaya gec çıxacağı və 1967-ci ildə doğulmuş 200 milyonuncudan çox yaşayacağı gözlənilir.

Amerika əhalisinin irqi strukturu hazırda belədir: ağlar-56 faiz, ispan -dillilər – 20,5, zəncilər –15,3, asiyalılar –3,9, qalanlar 3,7 faizdir. Bu struktur 1967-ci ildə müvafiq sürətdə 76,6 faiz, 6,5, 13,8, 0,8, 2,4 faiz, yüzmilyonuncu amerikalının doğulduğu 1915-ci ildə isə 88 faiz, 1, 10,7, 0,1, 0,2 faiz olub.

ABŞ əhalisi qocalır. Bu gün ölkədə 65 yaşından yuxarı adamlar 12,3 faizdir. Ömrün uzanması ilə yanaşı həyatın keyfiyyəti də yaxşılaşıb. Ölkə vətəndaşlarının 68,9 faizinin öz evi var, bu, amerikalıların əsas arzularından biridir. Əgər 1915-ci ildə evin dəyəri orta hesabla 64 min 158, 1967-ci ildə 149 min 147 dollar idisə, indi 290 min 600 dollardır.

ABŞ-da maşınların da sayı ildən ilə artır. 1915-ci ildə 2,5, 1967-ci ildə 98,9, 2006-cı ildə isə 237,2 milyon avtomobil qeydə alınıb.

1915-ci ildə ölkədə həqiqi hərbi xidmətdə 174 min, 1967-ci ildə 3,4 milyon, bu il 1,4 milyon adam olub.

Nəhayət: 1915-ci ildə kişi və qadın adlarından ən çox Con və Meriyə, 1967-ci ildə Maykl və Lizaya rast gəlinib, indi ən geniş yayılmış adlar Ceykob və Emilidir. ■

Futbol meydanında oyunçular tez-tez şimşəyə tuş gəlirlər

Bu yaxınlarda Danimarkanın paytaxtı Kopenhagen şəhərinin 270 kilometrliyində "Uifborq" və Maabyerq həvəskar futbol komandalının yarışı faciə ilə qurtarıb. Oyunun bitməsinə təxminən on dəqiqə qalmış 17 yaşlı futbolçunu ildırım vurub və o, iki gün sonra səhər çağı ölüb. Görüşün doqquz iştirakçısı isə xəsarət alıb. Halbuki futbol-

çular meydana çıxarkən səma tərtemiz imiş, üfüqdə bircə bulud görünürmüş. Yəni heç nə şimşək çaxacağından xəbər vermirmiş. Bu, qəflətən, necə deyərlər, ildırım sürəti ilə olub və hamı stadionu qanıqara, kor-peşman tərk edib.

Belə hallara- matç vaxtı oyunçuların birbaşa şimşəyə tuş gəlmələrinə tez-tez

təsadüf olunur. 2002-ci ildə Cənubi Afrika Respublikasında min nəfərdən çox azarkeş ildırımın futbol meydanının mərkəzinə necə düşməsinə müşahidə edib. Şimşək hər iki komandanın bütün futbolçularını ayaqlarından vurub keçib, ancaq onlardan yalnız birinin həyatına son qoyub. Elə həmin il Ukraynanın Dnepropetrovsk vilayətindəki Pervomaysk şəhərində "Yubileynaya" şaxtasının stadionunda futbol yarışı zamanı ildırımın zərbəsindən yeddi oyunçu zədələnib, onların beşi xilas edilib, ikisi həlak olub.

2004-cü ildə matç gedə-gedə şimşək Sinqapur komandasının üzvü, məşhur Çin futbolçusu Tszyan Taonu ölümcül yaralayıb, qalan oyunçulara da xətər yetirib. Bununla əlaqədar indi Sinqapurda yarışlar həmişə bir dəqiqəlik sükutla başlanır.

2005-ci ildə ABŞ-ın Florida ştatındakı Kokonat-Krik şəhərində məktəb stadionunda bədbəxt hadisə baş verib. Tufana görə oyunun təxirə salınması ilə bağlı "Monarx" məktəbinin komandası meydana çıxarkən ildırım onun 15 yaşlı futbolçusunun sinəsinə dəyib, komandanın daha bir üzvü, habelə yardım qrupundan olan qız yaralanıb. Şimşək həmçinin daha on nəfərin, o cümlədən polis zabitanın ayağından vurub.

Ötən il iyunun 25-də isə Rusiyanın Samara şəhərinin yaxınlığında Suxodol qəsəbəsinin stadionunda vilayət birinciliyi uğrunda "Avtolyubitel" və "Lada" komandalarının görüşündə yaşıl meydana düşən şimşək iki futbolçuya dəyib. Yevgeni Kirsanov elə oradaca dünyasını dəyişib. Mixail Qvozdev isə klinik ölüm vəziyyətində xəstəxanaya çatdırılıb və həyata qaytarılıb. Həkimlər onun bədənində iki kiçik qara damğa aşkar ediblər. İldırım vuranda həmişə belə olur və damğalar ömrü boyu qalır.

Futbol aləmindən daha bir qəribə xəbər. İtaliyanın Asti şəhərinin həvəskar futbolçulardan ibarət komandasının üzvü Canfranko Maski oyun zamanı birdən yıxılıb və ciddi zədə alıb. Özlərini hadisə yerinə çatdıran stadionun işçiləri onun ayağının ilişdiyi sümüyü görəndə təəccübləniblər. Sonra məlum olub ki, torpağın altından baş qaldıran sümük Orta əsr döyüşçüsünün skletinin bir hissəsidir. Bu "elmi kəşf"ə görə Maskio mükafata və medala layiq görülüb. ■

Yanar daşlar üzərində gəzinti

Planetimizin bir çox guşələrində qəribə bir rəqs bu günə qədər də qorunub saxlanılmışdır. Bu rəqs yanar kömürün üzərindədir. Onu Hindistanda da, İspaniyada da, Bolqarıstanda da görmək mümkündür, uzaq Sakit okean adalarında Ficidə də.

İnsanların özlərinə ziyan vurmada kömür üzərində gəzmək kimi qeyri-adi qabiliyyətini tədqiq edən məşhur antropoloq Stiven Keyn güman edir ki, «odun ram edilməsinin» bütün formaları əsəb və qıcıqlandırıcı proseslər üzərində özünü təlqin qüvvəsinin bərqərar olmasının

klassik nümunələrindən ibarətdir. Onun fikrincə, insanın damar sistemi «sıxılır», bu isə qan dövranının azalmasına və eyni zamanda bradikininin adlı maddənin aktivliyinin aşağı enməsinə səbəb olur. Keynə görə, qıcıqlandırıcı proseslərə məhz bradikininin təsiridir.

Bununla belə, məşhur alman fiziki, Maks Planka adına Plazma Fizikası İnstitutunun əməkdaşı Fridbert Karger Keynlə mübahisə etməyə hazırdır. O, bu qəribə mərasimin «fiziki» tərəfi ilə elə maraqlanırdı ki, hətta 1974-cü ildə Mabinq adasına yola düşür. Ada Fici arxipelaqına daxildir.

F.Karger iyirmi aborigenin yanar daşlar üzərindəki «gəzinti»sini video lentə çəkirdi.

Bir çox turistlər, etnoloqlar, təbiblər «atəş ruhu»na sitayiş olunması ilə bağlı mərasimin yerinə yetirilməsinə baxmaq üçün adaya gəlirlər.

Diаметri bir neçə metr olan düz meydançanı dərinləşdirir, sonra isə təxminən futbol topu böyüklüyündə daşlarla doldururlar. Daşların üstündə ojaq qalayırlar. Tonqalın alovu bütün gecəni ərşə yüksəlir. Daşlar o qədər qızır ki, şaqqıltı ilə parçalanırlar. Daşların üstünə atılan yaşıl bu daqlar qup-quru saman kimi dərhal alışır.

yanır. Mərasim iştirakçıları öz saatlarını gözləyərək, ayrıca komada «atəş ruhu» ilə söhbət edirlər.

Səhərə yaxın xüsusi siqnal səslənir. Mərasim iştirakçıları müxtəlif bitkilərin təzə yarpaqlarından xüsusi olaraq bu cür tədbirlər üçün hazırlanmış geyimlərdə komalardan çıxırlar. Onlar hər hansı qorxusuz və təərəddüdsüz, ətrafa baxmadan yalın ayaqlarla alovlanan tonqalın ətrafına yığışırlar. Tam sakitlikdə iştirakçılar yavaş-yavaş tonqal boyu fırlanırlar, qızmış daşların üstü ilə qatıyətə addımlayırlar. Bir müddət sonra mərasim xidmətçiləri isti daşların üzərinə yaşıl yarpaqlar atırlar. Ətrafi tüstü bürüyür, ilan fısıltısına oxşayan səslər eşidilir. Bu, «atəş yürüşçüləri» üçün növbəti siqnaldir, onlar bir-birinin əlindən tutur, müqəddəs himnin sözlərini

təkrarlama-təkrarlama mərasim rəqsi edirlər. Rəqs qurtardıqdan sonra daşları xüsusi içki ilə suvarır və üstünə torpaq tökürlər.

Rəqs iştirakçılarının tibbi müayinəsi onların pəncələrinin dəri örtüyündə hansısa dəyişiklik və ya yanıt olduğunu qeydə almaz. Mərasim başlamamışdan öncə Karger rəqqaslarından birinin ayağının altına temperatur dəyişikliyinə həssas olan rəng-indikator çəkdi. Bu indikator müəyyən temperaturda öz rəngini dəyişir. Beləliklə, Karger müəyyən etdi ki, daşların temperaturu 330 dərəcəyə çatır. Amma bu cür yüksək istiliyə baxmayaraq, aborigenlərin pəncələri qəti ziyan çəkmədi. Özü də alovlu zonada olarkən onların pəncələrin temperaturu 83 dərəcədən artıq deyildi. Qızmış daşların üstündə kül də yox idi ki, izolyator rolu oynasın.

Eksperimentdən dərhal sonra Karger daşlardan birinin üzərinə rəqqas- aborigenin dabanından kəsilmiş bərkimiş dəri parçası atdı, bu dəri bir anda yandı. Kargerin fikrincə, bu təzahürü məlum fiziki proseslərlə izah etmək mümkün deyil.

Müqəddəs Konstantin və müqəddəs Yelenanın şərəfinə Yunanıstanın Ayya-Eleni kəndində hər il keçirilən bayram geçə özünün kulminasiya nöqtəsinə çatır. Burada baş verənlər adı dini mərasimə az oxşayır. Astenarid adlandırılan ona qədər kişi və qadın bir neçə saat dalbadal üçsimli Frakiya lirasının müşayiəti ilə ekstaz vəziyyətində rəqs edirlər. Sonra ikonaları başlarından yuxarı qaldıraraq, nəhəng tonqalın təzə külünün üzərinə, közərmis kömürün üstünə ayaqyalın çıxırlar. Bu qeyri-adi hadisə ilə maraqlanan minlərlə adam ətrafa qığılcım sıçrada-sıçrada rəqs edən və bir dəfə də kül qalmayana qədər atılıb-düşən ekzalmasiya halında olan rəqqasları müşahidə edirlər.

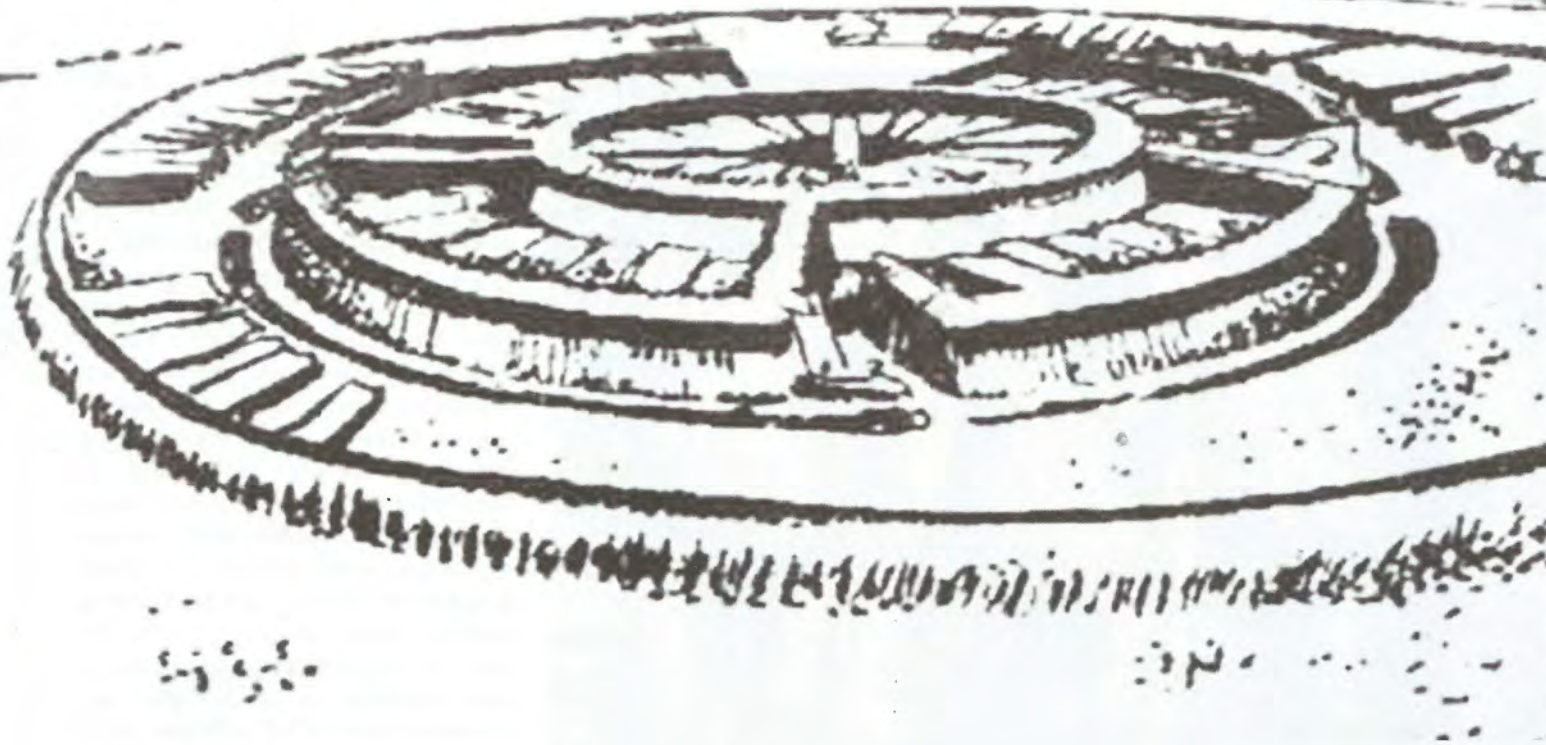
Kataraqama hindustlar üçün müqəddəs yerdir. Əfsanəyə görə, əzəmətli pəhrəman Skanda uzun illər ərzində insanları məhv edən iblislərin-aşurların qoşunlarını darmadağın etdikdən sonra burada özünə toy etmişdir.

Həmin vaxtdan etibarən böyük qələbənin şərəfinə kənddə pera-hera bayramını keçirirlər. Bayram on beş gün davam edir və iyul ayında təzə ayın çıxması ilə başlayır. Pera-hera hər gün axşam saat yeddindən sonra iki-üç saat ərzində keçirilir. Bayramın sonuncu günü isə, yəni Ayın bədləndiyi vaxt od üzərində gözintilə mərasimi keçirilir. Bu, bayramın ən axırıncı və təntənəli hissəsidir.

Saat on iki radələrində tonqal qalanır. Kahin odun üstünə bir-iki ovuc ətirli maye çiləyir və müqəddəs su səpir. Alov güclənir.

Tamaşaçılar həyəcanlanır və «Xaro-Xara» - deyərək qışqırışırlar. Bu səslər get-gedə güclənir. Yanmış tonqalın yerində uzunluğu 8-10, eni isə 3 m. olan istidən az qala qaynayan sahə əmələ gəlir. Od üzərində könüllü olaraq gəzmək əzabına qatlaşmaq istəyənlər qrupu od allahı Aqniyə dua edir, bu sınağa dözmək üçün ondan güc və qüvvət diləyirlər.

Dini ekstaz insanların – mərasim iştirakçılarının fiziki ağrı hissələrini aradan qaldıran daxili qüvvədir. Qəribədir ki, alov üzərində gəzənlərin ayaqlarının altı demək olar ki, oddan heç bir ziyan çəkmir. ■

Yer planetinin sirləri: daş dairələr

Əvvəllər daş dairələrlə əsasən arxeoloqlar məşğul olurdular. Bu işə təəccüblü deyil, axı bəzi meqalit konstruksiyalar artıq min illərdir ki, yer üzündədir. İndi onlara olan maraq daha da genişləniib. Çünki burada hər şey görüldüyü qədər də sadə deyil.

Əl ilə yaradılan ən müəmmalı konstruksiya Cənubi Uraldakı dairəvi Arkaim məbədidir. Buna bənzər tikililərə Polşa, Macarıstan və digər ölkələrin ərazisində də rast gəlmək olar. Onlardan ən qədiminin 6000-dən artıq yaşı var.

Bu yaxınlarda Orbi Berlin «Daş dairələr» kitabının yeni nəşri işıq üzü görüb. Arxeoloq Berl Böyük Britaniya, İrlandiya və Fransa Bretanındakı daş müəmmalları uzun illər öyrəniib. Kitabda 70-dən çox daş dairənin şəklil verilib. Əslində isə bu cür qurğuların sayı 900-dən az deyil. Bu daş dairələrin əksəriyyəti müxtəlif dövrlərdə insanlar tərəfindən tikilib. Yəqin ki, məqsədlər də müxtəlif olub. Bəzi daşlar torpağın içinə o qədər giriblər ki, yaşıl çəmənlikdə sakit-sakit otlayan qoyun-quzuya oxşayırlar. Bəzi daşlar isə göylərə ucalır. Bəzən iki-üç

konsentrik dairəyə birlikdə rast gəlinir. Dairələr hər yerdə var-Uiltşir, Oksfordşir, Kambri...

Kallanişdə (Şotlandiya) iti daşlardan bir neçə dairə aşkarlanıb. Bunlar şaquli vəziyyətdə, elə bil ki, nəhəng mühafizəçilər kimi dayanıblar. Hər birinin hündürlüyü 3-4 metrdir. Yəqin ki, bu jür dairələrdən açıq səma altında məbəd kimi istifadə olunur, yaxud astronomik rəsədxana qismində faydalanırdılar.

2003-cü ilin avqustunda Gebrid adalarında torfun içindən daha bir 30 metrlik dairə çıxarılib. Stounxenjdəki tikililər bununla müqayisədə 500 il cavandırlar. Ekspedisiyanın rəhbəri doktor Kolin Riçardsın fikrincə, «yeni» dairənin ən azı beş min il yaşı var.

İrlandiyadakı daş dairələr də adamı heyrətə gətirir. Çətin ki, başqa yerdə bu qədər çoxlu sayda dairələrə rast gəlmək mümkün olsun, bəzən onlarca dairə demək olar ki, bir-birinin lap yanındadır. Bunların əksəriyyətinin diametri o qədər də böyük deyil, hündürlükləri də dizdən yuxarı olmaz. Amma çox sıxdırlar. Hər dairədə 40-50, bəzən isə yüzlərlə daş var.

Görəsən, bu dairələrin yaşı neçə minillikdir? Yəqin ki, heç kim bilmir, lakin bir şey aydındır ki, daşlar neolit dövründən bəri buradadır.

1999-cu ilin aprelində Avropadan kənarda – Nubiyadan da bu cür dairələr tapıldı. Güman etmək olar ki, daş dairələrin yaradıcıları sonradan Misirin əsasını qoyublar. Oradan da xeyli sayda daş dairələr tapılıb. Səudiyyə Ərəbistanında yaşayış məntəqələrindən uzaqdakı təpələrdə 5 metrdən 100 metrədək diametri olan dairələr 30-60 santimetr və daha artıq hündürlüyə malik daşların sanki səpilməsindən yaranıb. Bəzən elə də olur ki, daş «quyruq» dairədən bir neçə yüz metr kənarda olur. Bütün bunlar havadan baxanda qərribə də olsa Peru platosundakı Naska səhrasını xatırladır. Heç kim bilmir ki, bu möcüzə necə yaranıb. Səudiyyə Ərəbistanı hələ ötən əsrin 70-ci illərindən daş dairələrin sirlərini açmağa bilən ekspertlər axtarışındadır.

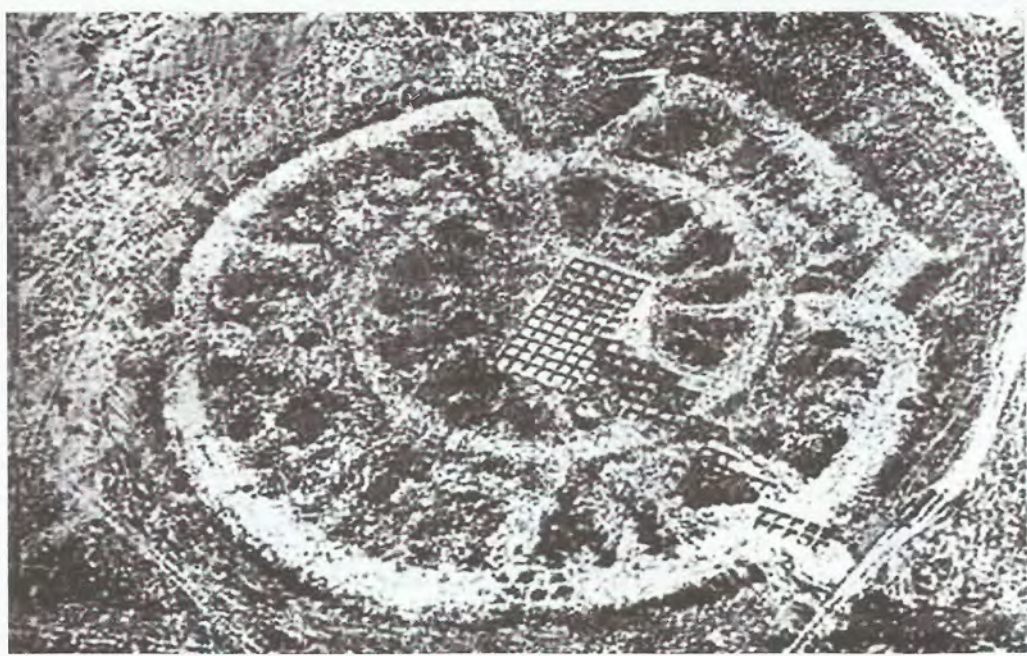
Liviya səhrasındakı təpələrdə aşkarlanan dairələr də az təəccüblü deyil. Kosmosdan çəkilən şəkillərdən görünür ki, neolit dövründə orada göl olubmuş,

amma bu yerlərdə artıq çoxdandır ki, heç bir həyat yoxdur. Səhralıqda nə quyu, nə də vahə var, amma qum təpəciklərinin arasında nəhəng daş dairələrin nə üçün peyda olması heç kimə məlum deyil.

Amerikanın Vayominq ştatında özünün dəhşətli tufanları ilə məşhur olan dağlıq Sander Beysin ərazisində yüzdən artıq daş dairəyə rast gəlmək olar. Yəqin ki, onların hamısı olmasa da, əksəriyyəti nə vaxtsa yerli hindular tərəfindən yaradılıb. Görünür, aborigenlər bu gün də burada hansısa dini mərasimlər keçirirlər. Qonşu Kolorado, eləcə də ABŞ-ın digər ştatlarından arxeoloqlar buraya gəlirlər.

Əlbəttə, hər hansı dairəni öyrənmək, bunlar istər təbii, istərsə də əl ilə yaradılan olsun, maraqlıdır. Əgər daşlar insanlar tərəfindən yığılıbsa, onda ortaya belə bir sual çıxır: nə üçün bu ağır daş parçaları uzaqlardan gətirilib və dairələr şəklində yığılıb? Bu dairələrin arasında hansı mərasimlər keçirilmiş? Rusiya tarixçisi Stanislav Slavin riyaziyyat və astronomiya üzrə professor Çandra Vikramasinqxin irəli sürdüüyü versiya haqqında yazır. Bu versiyanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, insanlar « səma daşlarından» -asteroid və meteoritlərdən qorunmaq istəyirdilər. Belə hücumların nə vaxt gözlənildiyini bilmək üçün isə Yer sakinləri astronomiyaya bələd olmalıdırlar. Kosmosdan daş yağımı 1500 ildə bir dəfə baş verir (yeri gəlmişkən növbəti «yağıntı» bizim yüzillikdə baş verə bilər). Bax, elə buna görə də əcdadlarımız məbəd-rəsədxanalar tikiblər.

Amma ən qəribə və müəmmalı məsələlərdən biri Baham adaları ilə bağlıdır. Daha dəqiq isə 700 Baham adasının

dan ən irisi olan Andros ilə. 1968-1969-cü illərdə Edqar Keysinin mülahizələri əsasında orada Atlantidanın izlərini axtarırdılar. E.Keysi hələ 1940-cı ildə söyləmişdi ki, məhz bu illərdə Atlantidanın bir hissəsi dənizin dibindən qalxacaq. 1969-cü ildə Andros adasının üzərindən uçan kommersiya hava xətlərinin pilotları dayaz sulu ərazilərdə konsentrik daş dairələr gördülər. Hətta pilotlardan biri-Robert Braş onun fotosəklini də çəkdi. Bermud üçbucağı haqqında məşhur kitabın müəllifi Çarlz Berlits şəkli kitablarından birinə daxil etdi. Bu yaxınlarda anomal təzahürlərin məşhur tədqiqatçısı Endrü Kollinz «Atlantidanın darvazaları» kitabında daş dairələrdən bəhs edir.

«Androsun daş dairəsi»- bu, o zaman təxminən bir metrlik dərinlikdə yerləşən və bəzi hissələri qumla örtülən üç konsentrik dairədən ibarətdir. Həmin vaxtlar dairələri görünələrin hamısı hesab edir ki, bu gün daşlar bütünlüklə qumla örtülüb, ona görə də onları havadan görmək mümkünsüzdür. Ayrı-ayrı tədqiqatçılar bu dairələr haqqında müxtəlif məlumatlar verirlər. Pilotlar söyləyirlər ki, dia-

metri 300 metr olan daş dairə idi. Berlits arxeoloq Vilyam Donatoya əsaslanaraq diametri 365 metr hesab edir. Hər halda Baham adalarında dünyada ən böyük sualtı dairələr yerləşir. Ən kiçik daşların diametri 5-6 metrə çatır. Təəssüf ki, dairələri 1960-cı illərin axırlarında görünələr bu gün onların dəqiq yerini xatırlamırlar. Görünür, sirlər çox dərinədə gizlənilib...

Bununla belə böyük ehtimalla güman etmək olar ki, yox olmuş qədim sivilizasiyaların dövründə Yerin sakinləri nəhəng meqalit qurğular-mərkəzlər ucaldıblar. Bu mərkəzlərdə sirlə biliklərin, dinin, sonradan isə incəsənət və elmin rüseymləri qoyulub. Bütün bunlar əsrlər və minilliklər boyu davam edib. Bəlkə də əcdadlarımız «bəşəriyyətin müəllimlərindən» yaşayış yerini necə tikmək, təhlükədən nə sayaq qorunmaq barədə informasiya almışlar...Daş dairələr ətraf mühitin neqativ təsirindən energetik müdafiə rolu oynayır, intuisiyanı itiləşdirir, insanın ekstrasensor qabiliyyətini aktivləşdirirdi. Görünür, bəzi dairələr bu gün də insana mistik təsir edir. ■

Bu cür daş abidələr Zəngəzur, Dərələyəz, Karvansara, Qarakilsə. İrəvan, Ələyəz və Qərbi Azərbaycanın digər tarixi bölgələrinin bir çox kəndlərində mövcud olmuşdur. (Red.)

Gündə bir fincan kakao sağlamlığı qorumaqda kömək edir. Bu nəticəyə Amerika alimləri kakaonun tərkibində orqanizmin qocalmasını zəifləyən və çox xəstəliklərin qarşısını alan xeyli miqdarda güclü antioksidantların olmasını aydınlaşdırdıqdan sonra gəliblər. Kakaoda antioksidantlar çay və qırmızı çaxırdakından çoxdur. Keçən ilin aprel ayında Çində nəşrlərin birində çay həvəskarlarının bu içkini içməyənlərlə müqayisədə iki dəfə az xərçəng xəstəliyinə düçar olmaları barədə məlumat dərc edilmişdir. 1998-ci ildə 8 min nəfər amerikalının iştirak etdiyi tədqiqat

göstərmişdir ki, kakaodan istehsal edilən şokoladın istifadəsi ömrü uzadır. Nyu-Yorkdakı Kornel Universitetinin alimlərinin verdiyi məlumata görə, kakaoda antioksidantların miqdarı qırmızı çaxırdakından 2, yaşıl çaydakından 3, qara çaydakından isə 5 dəfə çoxdur.

Kakaonun bir çox ərzaqlarını tərkibində olmasına baxmayaraq (məsələn, şokoladda), onun içki şəklində istifadəsi yaxşıdır.

40 qram şokolad parçasında 8 qram, bir fincan kakao içkisində isə 0,3 qram yağ olur ■

Uzun ömrün sirri

İtalyanlar hesab edirlər ki, spagetti, pomidor, qırmızı şərab və acı qırmızı istiot xəstəliklərdən yaxa qurtarmağa kömək edir. Yaponiya uzunömürlüləri isə dəniz məhsullarına üstünlük verirlər.

İtaliyada kişilərin orta ömrü 77,2, qadınlarınkı isə 82,8 ildir. 1974-cü ildən 2003-cü ilədək kişilərin ömrü 7 il, qadınların ömrü isə 8 ilədək artmışdır. Hərçənd İtaliya Avropada ən çox siqaret çəkilən ölkələrdən biri hesab olunur.

Bir neçə il əvvəl Appenin sakinləri arasında ürək-damar və xərçəng xəstəliklərinin çox az olması ilə maraqlanan amerikalı alimlər tədqiqat aparmış və belə nəticəyə gəlmişlər ki, italyanların çox xoşladığı və hər gün həvəslə xeyli miqdarda istifadə etdiyi spagetti, pomidor, qırmızı şərab, acı və qırmızı istiot bir çox xəstəliklərin əmələ gəlməsinin qarşısını alır.

Bununla belə, qərb KİV-in məlumatına görə Avropada ən yüksək orta ömür – 79 ildən çox – İsveçrədədir. Sonra İsveç, İtaliya və Fransa gəlir.

Qeyri Avropa ölkələri arasında uzunömürlülərin sayı Kubada

daha çoxdur. Burada orta ömür göstəricisi yüksək olaraq 76 ilə bərabərdir. Kuba tədqiqatçılarının fikrincə kofe, siqar və seksə maraqlı uzun ömür sürməyə kömək edir. Ölkədəki uzunömürlülərin rasionuna balıq, yumurta, süd, ağ ət, tərəvəz daxildir. Onlar duzdan və ədviyyatdan az istifadə edir.

BMT-nin proqnozuna əsasən 2025-ci ilədək Yer kürəsinin hər altıncı sakininin yaşı 60-dan çox olacaq. Eyni zamanda Yaponiya liderliyi özündə saxlayacaq BMT-nin ehtimalına görə, 2050-ci ildə gündoğar ölkə sakinlərinin orta ömrü 88 ilə, İsveçdə isə 85 ilə bərabər olacaq.

Dünyada hamıdan çox yaşayanlar isə yaponlardır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatına görə Yaponiya sakinlərinin orta ömrü 82 ildir: kişilər üçün 79, qadınlar üçün isə 86 il.

Yaponların uzunömürlülüyünün səbəbi onların həyat tərzi və qidalanması ilə bağlıdır. Yapon mətbəxinin ənənəvi xörəkləri balıq və dəniz məhsullarıdır. Belə ki, dünyada ən çox balıq yeyənlər yaponlardır. Hər yapon gündə 200 q balıq yeyir. ■

Ramazan Qafarlı

PUL

niyə əl çirkidir?

Ulu babalarımız üçün əl çirki olan pul əski çağlardan mal dövriyyəsinin simvolu, hər cür maddi əşyanın ekvivalenti və ticarətin, var-dövlətin, sərvətin əsas atributlarından biridir. İbtidai çağlarda ov silahlarına, məişət, maldarlıq, əkinçilik alətlərinə tələbatın durmadan artması əmtəə dövriyyəsinin sürətlə inkişafına səbəb olub və pulu meydana gətirib. Əvvəllər alış-veriş natural şəkildə (heyvan dəriləri, dən, buğda, mal-qara, metal, saxsı məmulatlar, ərzaqlar bir-birinə dəyişdirilirdi), sonralar isə rəmzləşmiş formada, yəni xüsusi mis, qızıl və gümüş sikkələrin kəsilməsi, nəhayət, kağız pulların çapı ilə həyata keçirildi. Pullar böyük məbləğdə toplanıb dövriyyəyə buraxılmaqla, sələmə, kreditə verilməklə gəlirə çevrilib, eləcə də var-dövləti maddiləşdirib (qızıl, gümüş, daş-qaş halında).

Pul gündəlik həyatda bütün maddi və mənəvi şeyləri əldə etmək vasitəsi, təminatlılıq rəmzi idi. Bəlkə də yeganə varlıqdır ki, ancaq gerçək dünyada dəyəərə, qüvvəyə malikdir. Çünki heç bir dini görüş o biri aləmdə pula yer ayırmır. Ona görə də Avropanın bəzi rahib ordenləri qəti şəkildə bildirib ki, «Pula toxunanlar yer üzünün bütün pisliklərini öz bədənlərinə keçirirlər». Bu xofdan qorxan varlıqlar çox hallarda sərvətinin bir hissəsini kasıblara paylamaqla günahlarını bağışlatmaq istəyib.

Bütün bunlara rəğmən pul hökmanlığa stimulyadan gözəgörünməz qüvvədir. O elə gücə malikdir ki, ölkələri, şəhərləri, kəndləri yer üzündən silib apara, ailələri dağıda, oğulu ataya, qardaşı qardaşa qarşı qoya bilir.

Pul vahidlərinin özünün simvollaşmasına gəlincə, üsul və formaları olduqca müxtəlif və çoxdur.

Metal və kağız pulların üzərində tanrılar, müqəddəs heyvanlar, səmavi kitablardan kəlamlar, maddi-mədəniyyət abidələri, hökmdarlar, görkəmli şəxsiyyətlər, həmçinin spesifik şərti nişanlar əks etdirilirdi. Belə ki, Amerika dolları mason işarələri ilə - demokratiyanı bildirən kəsilmiş piramida və üçbucaqlarla naxışlanır. Dünyada ən işlək kağız pul \$-dollar ilk dəfə 1792-ci ilin 2 aprelində dövriyyəyə buraxılıb.

ABŞ-da birinci pul vahidi 24 qr. gümüş sikkə meydana gələndə üzərinə «S» işarəsi çəkilib. Bu, «solid» (roma pulunun qədim adı) sözünün ilk hərfi idi. Onun iki yanaşı şaquli xətlə birlikdə verilməsi ispanların gerbindəki «Herkules dirəkləri»ni xatırladır. Bu, əslində «S» və «P» hərflərinin monoqramıdır və «ship-peso»-su deməkdir, yəni «gəmi pyesosu - pulu». \$ işarəsinin həqiqi şərh belədir ki, dollar «fəlsəfi daş» tapmaq vasitəsi kimi yaradılıb. Azərbaycan çoxsaylı pulları ilə zəngin ölkələrdən biridir.

Ta qədimdən varlıqlar və gözütöxlər diyəridir. Ulu əcdadlarımız pulu ona görə əl çirki sayıblar ki, heç kəs yığıb saxlamasın, var-dövlət hərisi olmasın. Səxavət göstərüb imkansızlara yardım göstərsin. Çünki heç kəs yığdıqlarını özü ilə o biri dünyaya aparmaq qüdrətində deyil. ■

Alman qəpiyi

Meksika 50 senti

Çili pesosu (1978)

Danimarka 50 ore

Türkiyə qəpiyi

2 frank

Tayland qəpiyi

Çexiya pulu

Barbaros 25 senti

Kanada qəpiyi

Belqiya 1 frankı

Mərakeş 20 frankı

Britaniya 1 şilinqi

Avstraliya 50 senti

Yeni Zelandiya 6 pens

Niderlandiya 50 quild

Ərəb qızıl qəpiyi

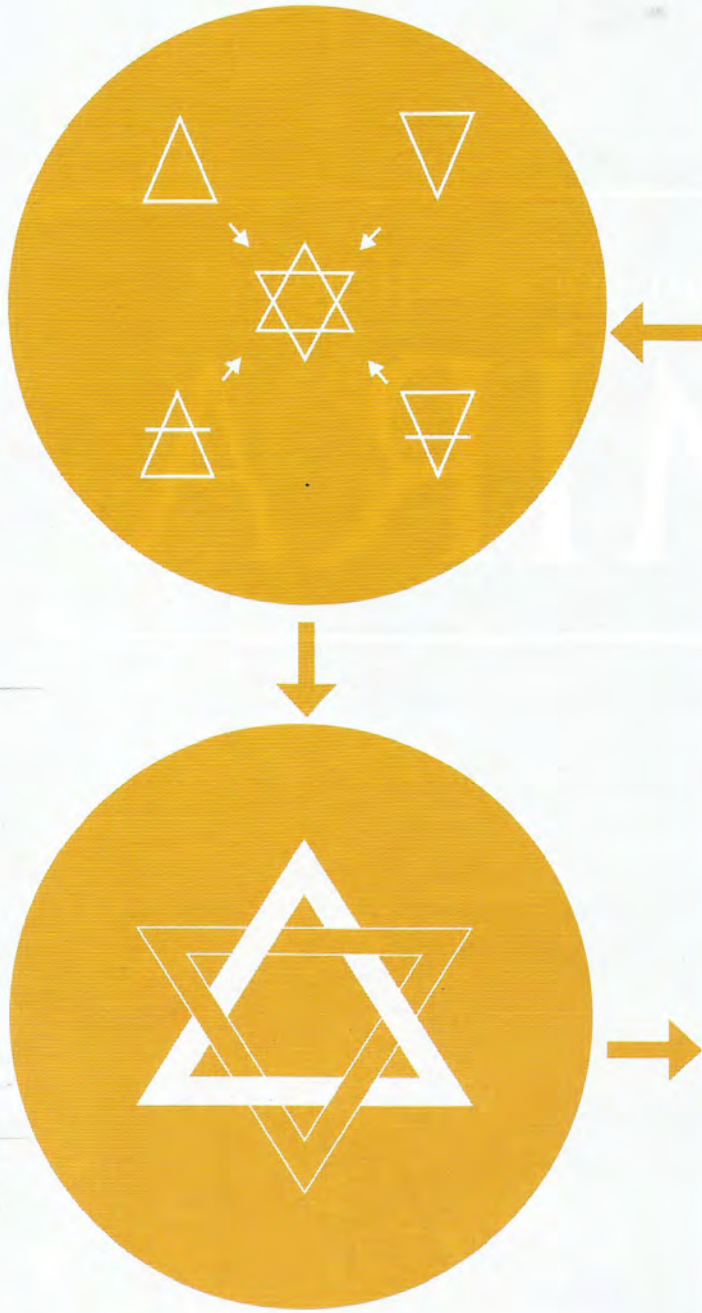

Bahama adaları 10 sent

NIŞAN ÜZÜYÜNÜN SIRRI NƏDƏDİR?

BU GÜN DÜNYA XALQLARININ ƏKSƏRİYYƏTİNİN NIŞAN-NİKAH-TOY MƏRASIMLƏRİNİN ƏSAS ATRIBUTU ÜZÜKDÜR. ONUN MÜXTƏLİF RƏMZİ MƏNALAR DAŞIMASI TƏBİİDİR. QƏDİM ZAMANLARDA ÜZÜKDƏN TƏKCƏ EVLƏNMƏ ZAMANI İSTİFADƏ EDİLMİRDİ. ÜMUMİYYƏTLƏ, BU BƏZƏK ƏŞYASININ MƏNŞƏYİ, FUNKSIYASI BARƏDƏ NƏLƏRİ ÖYRƏNMƏK OLAR?

Üzük əslində sərhədsizliyin (sonsuzluğun, əbədiliyin) ənənəvi rəmzidir. Əlçatmaz ilahi çevrə (ulduzlar, planetlər, Günəş, Ay) simvolu üzük şəklində insanların məişətinə daxil olaraq daim göz önündə durmaqla yaxın gerçəkliyə çevrilib. Antik çağlarda Yunanıstanda, xüsusilə Romada metal üzük taxmaq dəb idi və görkəmli adamların aliliyini, şan-şöhrətini göstərirdi. Lap əsgə zamanlarda tək-cə Yupiterin kahininin qızıl üzük gəzdirmək hüququ vardı. Sonralar cəngavərlərə, senatorlara və xristian yepiskoplarına da bu hüquq verildi. Magik gücün mənbəyi də üzük hesab edilirdi. Məsələn, Süleyman peyğəmbərin məşhur əfsanəvi möhür-üzüyünün qaşında heksaqramma işarəsi vardı. Heksaqramma iki üçbucağın üz bəüz üst-üstə qoyulmasından alınan altıguşəli ulduzdur.

Bu üçbucaqların biri maddidir, «su başlanğıcı»dır (qadındır, altıda yerləşən üçbucağın başı aşağı istiqamətlənir), digəri onun üstündədir, mənəvi tərəfdir, «od başlanğıcı»dır (kişidir, üçbucağın başı yuxarı istiqamətlənir). Qoşalaşan üçbucaqlar dual təsəvvürlərdə harmonikliyin işarəsidir. Davudla Bəşəbanın oğlu Süleyman ölümündə (b. e. ə. 930-cu il) barmağına taxdığı heksaqrammalı üzüklə şər üzərində qələbə çalmalı və xeyir mələyini çağırmalı idi. Əslində onun möhür-üzüyünün gücü heksaqrammanın ortasındakı yazıda idi. Orada dörd hərfdən ibarət «JHAH» (bu tetraqrammatonun mənası «ALLAH»dır) sözü həkk olunmuşdu.

Aristotel (b. e. ə. 384-322-ci illər) məlumat verir ki, müasir uzaqgörənlər ipə taxılmış iki üzüyü bir-birinə toxundurub səsləndirirlər. Bu, canlılıq, hərəkətə başlamaq işarəsi idi.

Texta lövhə üzərində yelləndirilən üzüyün müəyyən hərflərə yaxınlaşması iləse imperator Valentə (328-278-ci illər) qarşı sui-

qəsdin üstü açılıb.

Orta əsrlərdən başlayaraq üzük nikah mərasimlərinin əsas simvoluna çevrilib. O vaxta qədər evlənənləri ucu düyünlənmiş parça ilə bir-birinə bağlayırdılar. Bu, «sevgi bağlantısı» adlanırdı.

Adətən, Azərbaycanda qədim zamanlar toy axşamı iki gəncin biləklərini kələğayı ilə sarıyib möhkəm düyün vururdular. Gecə bakirəliyinə görə üzü ağ çıxan təzə gəlin düyünü dişləri ilə açıb yengələri içəri buraxırdı.

Lakin hər hansı şəkildə toy mərasimlərində istifadə olunan düyün ailənin möhkəmliyinə təminat vermirdi. Ona görə ki, o, şərin icadı sayılırdı. Hətta doğuş ilahəsi Yunonanın məbədinə düyünlü geyimlə girməyə qadağa qoyulmuşdu. Maraqlıdır ki, hazırda nikah mərasimlərində iki üzük düyünlə qırmızı lentin uclarına bağlanır. Nişan üzükləri təntənəli şəkildə oğlanla qızın barmağına taxılır və lent ortadan kəsilir, yəni düyünlər açılır. ■

Kenan Doğan (Türkiyə türkcəsindən çevirəni: Qumru Şəhriyar)

Qocalmayan 5000 yaşlı gözəl ESMİRA

Bu ifadə müxtəif dillərdə assimilyasiyaya uğramışdır: «Zmirno, Smirnos, Simirə, Səmirə, Lesmirə, Lesmirr, Ksimirə, Sirnə, Merina, Samorna, Semira, Zmirra, Asmira, Esmira, İsmira, İsmirə, Yezmir....» və s.

Bütün bu qız adlarına bənzər adlar hitit, helen, Rom, Bizans, slavyan, ərəb, hun və türk dillərində İzmir adlanırdı. Qədim İyon ləhcəsində sözün əvvəlinə «i» səsinə gətirməklə şəhəri «İzmirni» adlandırmışdır. Bu gün istifadə edilən İzmir sözü də bu kökdəndir.

Məqalə və foto-şekilləri «Qafqaz turizm» jurnalının sifarişi ilə İzmir bələdiyyəsinin əməkdaşı Kenan Doğan hazırlamışdır.

Məşhur tarixçi Herodotun dediyi kimi «ən uca göy qübbəsinin altında və dünyanın ən gözəl iqlimi» içində qurulan İzmir şəhərinin tarixi və önəmi dünyanın marağını cəlb edə biləcək gücdədir.

Yüz illərdən bəri Ağdəniz sahillərinin mərkəzi olan İzmirin Asiya və Avropa arasındakı quru və dəniz yolu əlaqələrində onun qovşağının olması iqtisadi sahədə ərazinin vacibliyini artırmışdır.

Son illərdə dünyada beynəlxalq sərgilər və festivallar şəhəri olaraq adlandıqları: yüz illər öncəsini, ipək yolu və əsas dayanacağı olaraq bilinən İzmirin şəhər olaraq tarixi 5000 ili keçməkdədir. Zəngin tarix, mədəniyyət və Ağdənizin təbiəti İzmirdə birləşir. Şəhərin içindəki Təpəqala, Aqora və Kadifekale tarix boyunca bir şəhər olaraq İzmirin yaşadığı inkişaf prosesinin şahidləri kimi qarşımızda durur.

Müsəlman, xristian və müsəvi ibadət xanaları İzmirdə yan-yanadır. «İncib»də adı çəkilən «yeddi kilsə»dən üçü İzmirdə yerləşir. Qeyd edək ki, İzmirdəki İzmir Arxeologiya, Benqamo, Efes və digər muzeylər uzun tarixin, zəngin əsərlərin gözlər önünə sərir.

Türkiyənin üçüncü böyük metropolu olan sərgilər və konqreslər mərkəzi İzmir, eyni zamanda, ticarət və sənaye limanıdır.

Dünyada Turizmin ən inkişaf etdiyi önəmli bir mərkəz olan Ege və Egenin mərkəzində də İzmir durur. Berqamo və Səlcuq (Efes) İzmirin ən çox ziyarət olunan yerləridir. Efes həm tarixi, həm də dinin bir mərkəzidir. Xristianların fikrinə görə, Məryəm ananın evi xaç yeri olaraq qəbul edilir. Məzarı tapılmamış olsa da, Efesdə öldüyünə və basdırıldığına dair inanc

vardır. 431-ci ildə, Efesdə toplanan Ekümenik Məclis «Məryəmin İsanı Tanıtının oğlu olaraq» qəbul etmişdir.

Səlcuqların ən önəmli əsərlərindən biri olan İsabəy Camisi Səlcuqda yerləşir. Cami həm türk cami tipini, həm də Anadolu sütunlu camilərin ən qədim nümunəsidir.

Səlcuqda Şirincə ərazisi Turizmin gözəl nümunəsidir. Pamucak çimərliyi sahiləni turizmin inkişaf etməkdə olan ərazilərindəndir.

Mavi bayraqlı 29 çimərliyi və dənizi vardır. Çəşmə, Alaçatı, Səfəlihisar, Özdəkə, Pamucaq, Quşadasına qədər uzanıb gedir. Göz işlədikcə görünən qumsallar, arabir görünən qayalıqlar və kiçik adalarla bəzənən sahil, təbii çimərliklər və balıqçı təknələri ilə müasir dəniz tipi ilə zəngindir. Ege və Ağdənizin «Mavi yolçuluq» səyahətləri İzmir sahillərində bir günlük gəzintilərdən uzunmüddətli səyahətlərə qədər müxtəlif şəkildə davam edir.

İzmirin qərbində Çəşmə yarımadasında rəngli dəniz çimərlikləri və terminal mərkəzləri yerləşir. Qədim dövrlərin ən məşhur şəhərləri arasında yer alan Efes Roma İmperatorluğu dövründə dünyanın ən böyük şəhərlərindən biridir.

İzmir gəmilərlə əhatə edilmiş, uzun və dar bir körfəzdə yerləşir.

Geniş küçələr palma ağacları ilə zəngindir. İzmir limanı İstanbuldan sonra ikinci böyük limandır. Canlı və kosmopolit bir şəhər olan İzmir Beynəlxalq Sənət Festivalları və İzmir Beynəlxalq sərgisi ilə diqqəti cəlb edir.

ŞƏHƏRİN QURULUŞU

Aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı İzmirin tarixinin miladdan 3000 il öncə tunc dövrünə gedib çıxdığını göstərir. Lakin daha qədim dövrlərə – daş dövrünə aid əşyalar da İzmir ətrafında özünü göstərir. Çox qədim əfsanələrə görə, Bayraqlıdakı məskunlaşmadan minlərlə il öncə qurulduğu göstərilən bir şəhərin, Tanrıların vəhşəti (zəlzələ) nəticəsində gölə çevrildiyi iddia edilir. Bu şəhərin Yamanlar dağındakı, Qaragöl ətrafında yerləşdiyi təxmin edilir. Arxeoloji və tarix elmlərinin arxivinə əsaslanaraq ilk izmirililərin Bayraqlıda məskunlaşdığını görürük. Bugünkü Bayraqlının yanında olan

Təkəl Şərab fabriki bağlarının sərhədlərinin içərisindəki 150 hektarlıq Təkəqala adlı (qədim adı Hacı Mutço təpəsidir) bundan 5000 il əvvəl Lui və ya Lelej deyilən ən qədim izmirililər tərəfindən qurulan ilk məskunlaşma bölgəsidir. Daha sonra şəhər miladdan öncə 1000 illərdə Təpəkülə qayalıq bir ərazidə yerləşirdi. İzmirililər evlərini bu qayalıq yerlərdə inşa etdilər. Megaron tipi deyilən evlərin altı daşdan üstü isə kərpicdən idi. Yer döşəmələri və divarları çox nəfis tərtibatla süvanmışdır. 310 m yüksəklikdə Təpəkülə ərazisi Troya-2 ilə yaşıdır.

İQLİMİ

Ağdəniz iqlim qurşağında yerləşən, İzmirdə yay ayları isti və quraq, qışı isə ilx və yağışlı keçir. Ancaq ərazi bütövlükdə yüksəklik, qərb və sahilədən uzaqlıq kimi fiziki coğrafiya müxtəlifliyinə, yağış, isti və günəş baxımından önəmli hesab ediləcək iqlim müxtəlifliyinə də yol açır.

İl ərzində illik ortalama temperatur sahilə 14-18°C arasında dəyişir. Ən isti aylar iyul (27.30°C) və avqust (27.60°C), ən soyuq aylar isə yanvar (8.6°C) və fevraldır (9.60°C). Yayda sahilə temperatur dəniz küləyinin təsiri ilə şəhərə nisbətən 1-2°C aşağı olur. Qış mövsümündə şimal və şimal-qərbdən daxil olan dənizdən gələn hava kütləsi ərazidəki orta temperatur 7°C aşağı salır.

COĞRAFIYA

İzmir Türkiyənin üçüncü böyük şəhəridir. İzmir, Ege sahiləyanı ərazinin tipik bir nümunəsidir. Şimalda Madra dağları, Cənubda Quş adası körfəsi, qərbdə Çeşmə yarımadasının Təknəburnu, Şərqdə isə Ayın, Manisa ilə həmsərhəd olan İzmir qərbdə öz adı ilə adlanan körfəzə qovuşur.

İzmirin ərazisində Ege bölgəsinin önəmli axar sularından olan Gediz nəhrinin aşağı cığırlı ilə kiçik Menderes nəhri yerləşir. Girintili-çixıntılı sahil ərazisi təbii olaraq saysız-hesabsız gözəlliklərlə çimərliklərlə zəngindir. Gümüldür, Özdərə, Foça, Qaraburun, Çeşmə sahil və çimərlikləri İzmir üçün böyük bir turistik önəmə sahibdir. Digər yandan eyni təbii quruluş bir çox balıqçı barınağının və yaxtaların yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu xüsusiyyətinə görə İzmir təbii turizm liman şəhəridir.

Ağdəniz iqlim bölgəsində yetişən geniş sət və iynəyarpaqlı, həmişə yaşıl, quraqlığa dayanıqlı ağac və bitkilər, geniş təbii bitki örtüyü əmələ gətirir. ▶

Efes həm tarixi, həm də dinin bir mərkəzidir. Xristianların fikrinə görə, Məryəm ananın evi xaç yeri olaraq qəbul edilir. Məzarı tapılmamış olsa da, Efesdə öldüyünə və basdırıldığına dair inanc vardır. 431-ci ildə, Efesdə toplanan Ekümenik Məclis «Məryəmin İsanı Tanrının oğlu olaraq» qəbul etmişdir.

GÖRÜLMƏYƏ DƏYƏR YERLƏR

KADİFEKALE

İsgəndərin Anadolu yürüşü və fars hegemonluğa son verməsilə bölgədə Helenistik dövr başlayır. Miladdan öncə, 334-133 illərdə Helenlər buraya özəlliklə şəhər özlərinin anlayışlarına uyğun şəhərləşmə projeləri ilə gəlirlər. Helenlərin istədiyi Efes, Berqama, Rodos, İsgəndəriyyə kimi ticarətdə və liman işlərində inkişaf etmiş şəhərləri ilə yan-yanı dura biləcək bir şəhərdir. Beləliklə bir şəhərin qədim İzmirdə qurulması həm quruluşu ilə, həm də ərazisinin kiçikliyində görə, imkansızdır. Buna görə də İsgəndər bu gün Kadifekale adıyla bilinən Paqos təpəsi və ətkələrində yeni şəhər salmağı düşünür. Əfsanəyə görə, İzmirə gələn Böyük İsgəndər o zaman meşəylə örtülmüş «Paqos təpəsi» adlanan «Kadifekaledə Müqəddəs Nemesis ərazisində (İzmirililər Nemesis, yəni ikili su pərisini müqəddəs sayardılar. Bildiyimiz kimi, həm ikili dünya modeli, məsələn, olum-ölüm, işıqlı-qaranlıq dünya

(yeraltı-yerüstü dünya), xeyir-şər, həm də su və ya su pərisi hələ qədim dövrlərdən türklərdə müqəddəs sayılıb və qədim türk təfəkküründə özünəməxsus yerlərdən birini tutur – kursiv Q.Şəhriyara məxsusdur) ova çıxarkən uca bir çinarın altında yuxuya gedir. Yuxusunda gördüyü iki Nemesis İsgəndərdən yeni İzmir şəhərini yaratdığı təpənin ətkələrində qurmasını istəyir. Yuxusundan oyanan İsgəndər Klarosun Apollon kahininə gördüyü yuxunu danışır. Kahin yuxunu tək bir cümləylə izah edir:

«Müqəddəs Melez çayının kənarındakı Paqos təpəsinin ətkələrində izmirililər yerləşəcəklər. Əvvəlkindən dörd dəfə xoşbəxt olacaqlar».

Yeni İzmirin quruluşunda İsgəndərin Paqos təpəsində gördüyü yuxunun yozumuna əsaslanmaq əvəzinə dövrün dəniz və sahilə inkişaf etmiş ticari potensialının inkişaf etməsinin yaratdığı çətinliklər ucbatundan burada qurulmuş olduğuna

inanmaq günümüz üçün çox elmi bir yanaşmadır. Nəhayət rəqibi general Antiqanosu miladdan öncə 302-ci ildə öldürən Lisimakos yeni İzmirin quruluşunu həyata keçirmişdir. O, şəhəri Paqos təpəsi ilə limanın içinə doğru baxan yamaclarda qurmağa başlamışdır. Beləliklə, 400 il öncə lidiyalıların istilası ilə yudlarından didərgin düşən Meles çayı ətrafında kiçik kənd şəklində məskunlaşan Homerosun həmyerliləri olan izmirililər İzmirə gələrək məskunlaşdılar.

Anadolu ticarətində dövrünün ən böyük potensialına sahib olan İzmir su kəmərləri, gimnaziyası, stadionu, teatr və aqorası ilə son dərəcə yüksək inkişaf etmiş və inşa edilmişdir. Paqosda yer alan teatr 16 000 nəfərlik olub şimala baxan turbini dənizə qarşı romantik və möhtəşəm bir mənzərə sərgiləyir. 1638-ci ilə qədər teatrın divarları sütunlardan ibarət idi. ►

AQORA

İzmirin Namazgah səmtində yerləşən Aqora bugünkü görünüşü ilə Roma dövrünə aiddir. Aqora antik dövrlərdə siyasi iclasların keçirildiyi və xalqın alış-ve-riş etdiyi bir yerdir. İzmir Aqorası ticari olmaqdan başqa, eyni zamanda bir dövlət Aqorası görünüşündədir.

Miladdan sonra 178-ci ildə zəlzələ nəticəsində yerlə yeksan olan Aqora imperator Markos Aureliusun ciddi çalışmaları ilə yenidən inşa edildi. 1932-1941-ci illər arasında aparılan ilk arxeoloji qazıntılarla böyük bir hissəsi ortaya çıxan İzmir Aqorasını dördkuncə şəkildə ortada geniş

(120x180 m) ərazidə, ətrafında sütun və kəmərlər üzərində inşa edilmiş üç mərtəbəli və qarşısında nərdivanı olan möhtəşəm bir tikili anlaşılmışdır. Son dövrlərdə aparılan qazıntılar nəticəsində İzmir Aqorasının bu günə qədər bilinən ən böyük Aqora olduğu ortaya çıxmışdır.

ALTINYOL

Roma dövründə bugünkü Kadifekaledə izlərinə rast gəlinən akropoldan etibarən biri Basmanə (Sard yolu), digəri Əşrəfpaşa (Efes yolu) üzərindən dənizə iki yol salınmışdır. Basmanədə Sard yoluna aid

Bəhri Baba parkı ətrafında isə Efes yoluna (Altınyol) aid izlər aşkar edilmişdir. Bu ərazilər hələ də səmt bazarı olaraq istifadə olunmaqdadır.

QIZILÇULLU SU KƏMƏRLƏRİ

Əksi adı Qızılçullu olan Şirinyerdə yerləşən su kəmərləri Meles (Kəmərlər) çayı üzərində olub Kadifekaledə qurulan şəhərə su gətirmək üçün inşa edilmişdir. Roma dövrünə aid iki sıra şəkildə kəmərlərin quruluşunda daş, tuğla və Roma harcı istifadə edilmişdir. Bu kəmərlər Bizans, Səlcuqlar və Osmanlı dövrlərində uzun müddət istifadə edilmişdir. ►

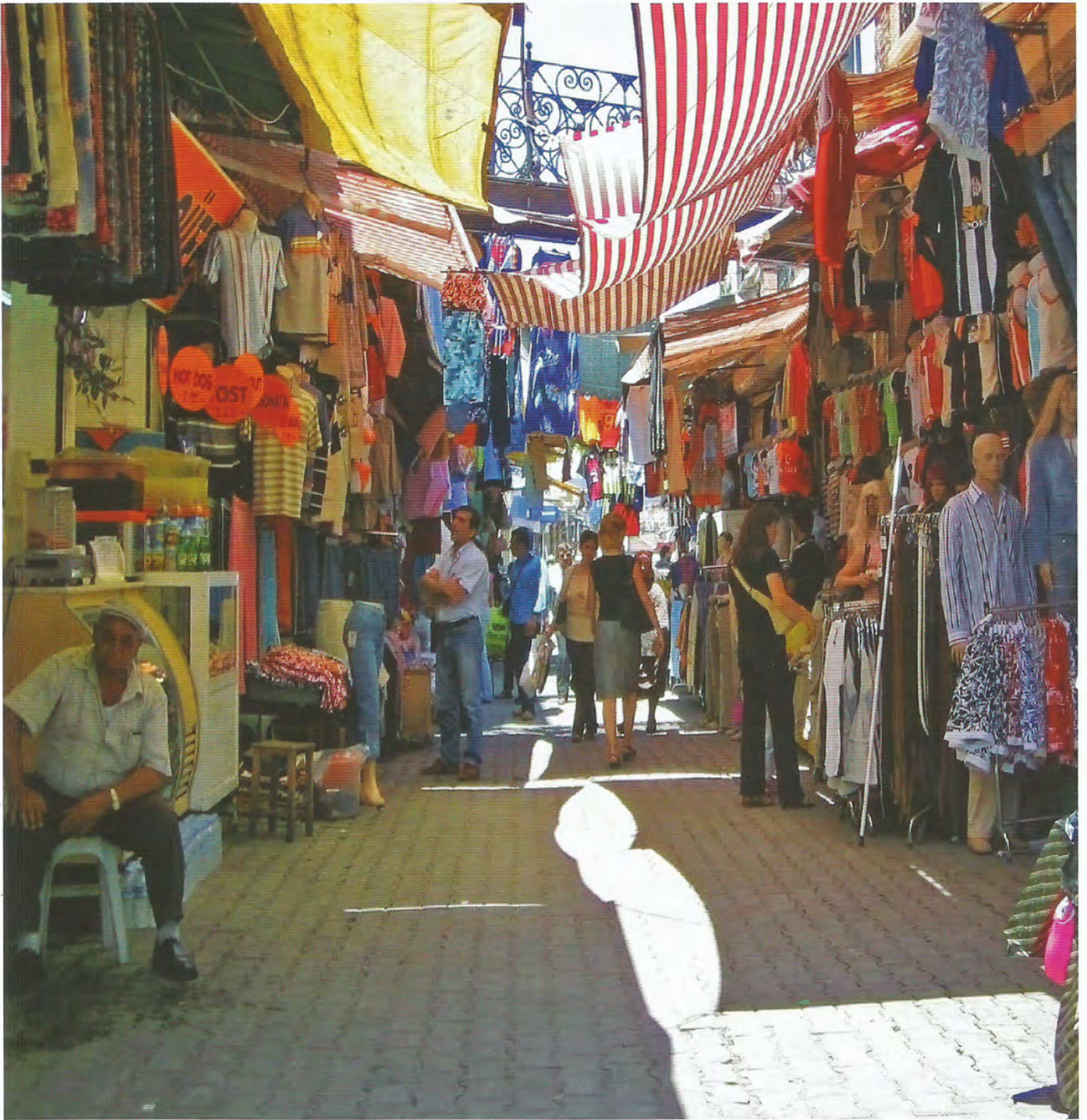

SAAT QALASI

İzmirin ən çox bilinən simvollarından biridir. 1901-ci ildə Sultan Əbdülhəmidin taxta çıxmasının 25-ci il dönümünə görə və padşahın əmri ilə Sədrəzəm kiçik Səid Paşa tərəfindən inşa edilmişdir. Son dərəcə zəif görünən konaq meydanını bir inci kimi bəzəyir. Teras yüksəldikcə incələn kəmərləri, qübbəcikləri və həndəsi fiqurlarla bəzədilmiş olan daş fasadın krujeva kimi

bir zəriflik içində Saat qalasını əhatə etməsi olduqca zəngin bir görüntü üzə çıxarır. Qalanın saati alman imperatoru II Vilhelm tərəfindən tədqiq edilmişdir. İzmirin simvolu qəbul edilən Saat qalasının altında olan, otağın dörd tərəfində çeşmələr var. Bu Saat qalası hökumət sarayı, bələdiyyə binası və Konaq camisi ilə birlikdə Konaq meydanının əsasını təşkil edir. ►

KƏMƏRALTI

Məzarlıqbaşı ərazisində Konak meydanına qədər uzanan ərazini əhatə edən tarixi bir bazardır. Bazarın bu gün əsas büdcəsini təşkil edən Anafartalar küçəsi geniş bir əraziyə sahibdir. Bu ərazi küçənin keçən yüz illərdə mövcud olan limanın ətrafını əhatə etməsindən irəli gəlir. Limanda zamanla yeni məskənlər və ticarət sahələri açılmış və buralarda yeni binalar inşa edilmişdir.

Yaxın zamanlara qədər Şadırvanaltı camisində Havra küçəsinə qədər olan küçələrin üstü örtülü idi. Bazar Kəməraltı adını bu bölümün üstünün örtülü olmasına görə almışdır. Birbaşa bazara

açılan bugünkü kiçik küçələrin bir hissəsinin üstü də yenə örtülü olaraq qalır.

Qədimdə olduğu kimi, günümüzdə də Kəməraltı bazarı İzmirin ən vacib alış-veriş mərkəzlərindəndir. Qədim ecazkar görünüşlü dükənlərinin sayı olduqca azalsa da müasir iş mərkəzləri, mağazaları, kinoteatrları və kafeləri ilə zəngindir. Bu qapalı və açıq məkanlardan ibarət olan bazarda ənənəvi türk əl sənətlərindən keramikalar, çinilər, parçalar, xalı və kilimlər, dəri məhsullarının hər növünü tapmaq mümkündür.

QIZLARAĞASI XANƏSİ

Qızlarağası xanəsi 1744-cü ildə Hacı Bəşir ağa tərəfindən inşa edilərək istifadəyə verilmişdir. Osmanlı memarlığının günümüzdə gəlib çıxan İzmirdəki nadir əsərlərindən olan xanə digər Osmanlı xanələri kimi bazarlı-dükanlı xanələr şəklindədir. Qızlarağası xanəsi 4 000 m²-lik ərazidə dördbucaq şəkilli, dükanına aid hissələri ikimərtəbəli, bazara aid hissəsi birmərtəbəli 500 m² ərazisi olan möhtəşəm bir tikilidir.

1988-1993-cü illər arasında yenidən bərpa edilərək günümüzdə turistik bir ərazi olaraq xidmət göstərən Qızlarağası xanəsində çox müxtəlif əl sənətləri, hər cür hədiyyəlik əşya, xalı, kilim, gümüş əşyalar, geyim əşyası və dəri paltarların satışı təşkil edən bazarlarda çox gözəl bir çay evi də mövcuddur. Qızlarağası xanəsi keçmişlə bu günü birləşdirəcək İzmirin tək tarixi xanəsidir.

DÖNƏRDAŞ SƏBİLİ

Anafartalar küçəsi ilə 945 küçə kəsişimində yerləşən Dönərdaş səbili sütunlarının dönməsinə görə bu adı almışdır. 1814-cü ildə inşa edilən səbilin banisinin Osmanzadə Seyyid İsmayıl Rəhmi əfəndinin olduğu güman edilir. Tikili İzmirin ən gözəl və ecazkar səbillərindəndir.

Dördkünc planlı səbilin üstü qübbəli olub alaturka kirəmit səthlidir. Hər iki küçəyə baxan bir pəncərə ilə 945 küçədə xəzinəyə girişi olan qapısı vardır. İki pəncərə arasında və küncə baxan bəzəkli başlıqlı keçmişə aid yuvarlaq mərmər sütun ecazkar bir görünüşə malikdir. Mərmər sütun çiçək motivləri ilə mənzərə ilə bəzədilmişdir.

LIFT

Mithatpaşa küçəsi ilə Xəlilrifatpaşa səmti arasındakı yüksəklik fərqi görə iki səmt arasındakı əlaqələri asanlaşdırmaq üçün 1907-ci ildə Musəvi iş adamı Nəsim Levi tərəfindən bir lift inşa edilmişdir. 50 metrlik yüksəklikdə yerləşən Xəlilrifatpaşa səmtinə 155 pilləli nərdivanla çıxırdı. Burada inşa edilən lift iki səmti birləşdirmişdir. Bu qalada iki lift mövcuddur. Bunlardan soldakı buxarla, sağdakı isə

elektriklə işləyir. 1985-ci ildə yenidən inşa edilən hər iki lift də artıq elektriklə işləyir. 1994-cü ildə ikinci dəfə yenidən təmir olunan liftin ətrafı da bərpa olunmuşdur. Tarixi lift binasının olduğu küçədə dünya şöhrətli sənətcı Dario Marenonunda bu ərazidə yaşaması buraya marağın daha da artmasına səbəb olur.

HÖKUMƏT KONAĞI

1860-1862-ci illər arasında inşa edilən Hökumət konağı türklərin milli müstəqillik savaşı olan qurtuluş savaşında çox önəmli bir yerə sahibdir. Çünki 9 sentyabr 1922-ci ildə türk ordusunun İzmirə gəlməsi ilə Hökumət konağına sancılan türk bayrağı, eyni zamanda İzmirin qurtuluşunun rəmzidir. Bu səbəbdən də konaq yaxın tarixdə yandıqdan sonra yenidən inşa edilmişdir. Bunun üçün təqdim edilən memarlıq proektləri yarışmasında bayrağın çəkilməsi olduğu balkonlu bölümün qorunub saxlanması vacib şərt hesab olunurdu.

MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM MÜDİRLİYİ

1991-ci ildə qurulan İzmir ticarət borsası 1919-cü ilə qədər fəaliyyət göstərmiş,

işğaldan sonra 1921-ci ildə isə Yunan Milli Bankının istifadəsinə verilmişdir. 1922-ci ildən sonra İzmir Mərkəz Poçtu və Paket poçtu olan bina hələ İzmir Turizm Bölgə Müdirliyi.

İzmirdəki XIX əsrə aid olan memarlığın tipik nümunəsi olan tikilinin, xüsusilə Döymədəmir barmaqlığı Art Nouveau stilindədir.

İZMİR MİLLİ KİTABXANASI VƏ ƏLHƏMRA SİNEMASI

Türkiyənin milli adını daşıyan ilk kitabxanası İzmir milli kitabxanasıdır. Bu kitabxana İttihad və Tərəqqi Fırqasının səyləri nəticəsində 1922-ci ildə oxumuş savadlı türk gənclərinin yetişdirilməsi məqsədi ilə bəylər küçəsindəki Sələbcizadə konağının qonaq otağı bölümündə yaradılmışdır. Bugünkü binanın quruluşuna 1922-ci ildən sonra başlayaraq, 1926-cı ildə Əlhəmrə sineması inşa edilmiş, 1933-cü ildə isə kitabxana binası tamamlanmışdır. Bu xatirə əsərin proektini Memari Tahsin Sərvət bəy tərəfindən Neo-Klassik tərzdə inşa edilmişdir.

MÜQƏDDƏS POLIQARP KİLSƏSİ

Müqəddəs Poliqarp kilsəsi miladdan sonra 155-ci ildə romalılar tərəfindən bu-

günkü Kadifəkale yaxınlığında yerləşən stadionda 86 yaşında şəhid edilən Müqəddəs Poliqrar adına inşa edilmiş İzmirin ən qədim kilsəsidir. İnşası 1625-ci ilə aid edilir. Osmanlı İmperatoru Sultan Süleymanın və Fransa kralı XIII Luisin iradəsi ilə inşa edilmiş və Kapusin rahiblərinə verilmişdir. Kilsə və sonradan binaya əlavə edilmiş olan monastır 1688-ci ildə bir zəlzələ nəticəsində yanmışdır. 1690-1691-ci illərdə kilsə və onun ətrafı yenidən inşa edilir. 1742-ci illərdə çıxan şiddətli bir yanğınlarda nə kilsəyə, nə də fransız məhəlləsinə zərər dəymir. Belə şiddətli bir yanğından qurtulmuş olmaq Müqəddəs Poliqrarın möcüzəsinə əsaslanır. 1763-cü ildə yenidən yanğıın çıxır. Monastr məhv olur. Kilsədə önəmli zərərlər meydana çıxır.

T.B.M.M. EGEMƏNLİK EVİ (ƏSKI BƏLƏDİYYƏ)

Qədimdə Bələdiyyə binası deyərək bilinən T.B.M.M. Egemenlik evi bu gün İzmirin Hisarönü səmtində yerləşir. Milli mücadilə illərində İzmir Müdafiyyəi Hüquq Təşkilatı yerləşirdi.

Uzun illər bələdiyyənin yerləşdiyi bina 1997-ci ildən etibarən mədəniyyət və sənət mərkəzi olaraq fəaliyyət göstərməkdədir. Binanın girişində bir kafe və Milli saraylar Dairə Başkanlığı səviyyəsində hazırlanmış mədəniyyət yayınlarıyla birlikdə orijinala əsaslanan məhdud sayda istehsal edilmiş tarixi Ulduz Porsenləri və Hərəkə xalılarının satış bölməsi, ikinci mərtəbədə isə Ulu Öndər Atatürkün fotosərgisiylə bərabər sərgi və nümayiş salonları mövcuddur.

İZMİR DÖVLƏT TEATRI (QƏDİM TÜRK OCAĞI BİNASI)

1925-ci ildə Türk ocağı İzmir şöbəsi binası olaraq tikilən əsərin memarı yüksək memar Nəcməddin Əmrə bəydir. Tikili birinci memarlıq tərzinin xüsusiyyətlərini özündə daşıyan qübbəli ikimərtəbəli zərif bir nümunədir.

ALSANCAQ QARI

1856-cı ildə İzmir-Aydın dəmiryolu xəttinin tikilməsi üçün imtiyaz ingilis Vilkinə və onun dörd dostuna həvalə edildi. 1857-ci ildə bu imtiyaz «İzmirdə Aydınla Osmanlı Dəmiryolu» kompaniyasına təslim edildi. 1857-ci ildə vali (bələdiyyə rəisi

– Q.Ş.) Mustafa Paşa dövründə dəmiryol tikintisinə başlandı. Bunların başında Alsancaq qarı dəmiryolunun tikilisi dururdu ki, bu da 1858-ci ildə istifadəyə verilmişdir.

XƏLİL RIFAT PAŞA KÖŞKÜ

Rıfat Paşa köşkünün girişi daş yola yan qapılarından biri nərdivanlı yola, digər ikisi isə arxa və yan bağçaya açılır. Parsel üzərində iki tikili mövcuddur. Onlardan birincisi əsas tikili, digəri isə yardımçı binadır. Əsas bina ikimərtəbəli, yardımçı bina isə birmərtəbəlidir. Köşk köşksəklinə uyğun layihə və yenidənbərpə işlərinin tamamlanmasından sonra istifadəyə buraxılacaq. TULOV Vəqfi tərəfindən mədəniyyət və təhsil mərkəzi olaraq xidmət göstərir.

UŞAKIZADƏ KÖŞKÜ

Beyar köşk və ya Lətifə xanım köşkü olaraq tanınan Uşakizadə Müəmmər bəyin atası Sadiq bəy tərəfindən inşa edilmişdir. Görtəpədə əlverişli bir ərazidə tikilən bir köşk 3 mərtəbəlidir. Birinci mərtəbədə deyilən, zirzəmidə xidmətçi otaqları, birinci mərtəbədə 4, 2 mərtəbədə 6 otaq mövcuddur. Qarı Mustafa Kamal Paşa 14 sentyabr ??? 1922-ci ildən 27 iyul 1924-cü ilə qədər Uşakizadə Lətifə xanım köşkünə 5 dəfə gəlmiş və 91 gün qalmışdır. 27 yanvar 1923-cü ildə Karşı Yakaya qatarla gələn Mustafa Kamal Paşa Müəmmər qızı Lətifə xanım ilə evlənmək istədiyini söyləyir və evlənər. Atatürk bu köşkdə İzmir ikiqat konqresinə hazırlıqlar görmüşdür. Atatürk Cümhur Başkanı olaraq köşgə gələndə iqtisadiyyat Naziri Bayar və Müəmmər bəylə iş Bankasının quruluşunu həyata keçirdi.

tisadiyyat Naziri Bayar və Müəmmər bəylə iş Bankasının quruluşunu həyata keçirdi.

QUŞ CƏNNƏTİ

İzmir Quş Cənnəti (QC) müxtəlif canlıların yaşaya bildiyi hovuzlar, otlaqlar, meşələr və s. kimi fərqli yaşam sahələrinin özündə cəmləşdirdiyinə görə digər quş cənnətləri arasında xüsusi yerə sahibdir. Sahib olduğu müxtəlif ekosistemlərə görə İzmirdə mövcud olan 450 quş növündən 220 İzmir Quş Cənnətində qeyd olmur. Xüsusi ilə bu növlər arasında olan tərəli Belikan, kiçik karabataq və kiçik Kərgənəz dünyada nəslikəsilmən quş növlərindəndir. İzmir Quş Cənnətində flaminqo, leylok, sona, angit, dəniz sağsağanı, neştərçə, arı

*Səlcuqların ən
önəmli əsərlərindən
biri olan İsabəy
Camisi Səlcukda
yerləşir. Cami həm
türk cami tipini, həm
də Anadolu sütunlu
camilərin ən qədim
nümunəsidir.*

quşu mövcuddur.

İzmir Quş Cənnətində quşlardan başqa dəniz balıqları, üç qurbağa, 5 ilan, 5 kərtənkələyə 4 qurbağa növü, kirpi və s. mövcuddur.

İZMİRİN AĞCIYƏRİ: KÜLTÜRPAK

Kültürparkda böyük qismi xaricdən gətirilmiş 200-dən çox qiymətli ağac və almaq yolu ilə 8000-dən çox ağac mövcuddur. Kültürpark İzmir Beynəlxalq Sərgisi kimi millətlərəarası bir nüfuza sahibdir. Kültürparkdakı bitki aləmini tanımaq və təbiətin inkişafına səy göstərmək niyyəti ilə İZFAŞ tərəfindən «Kültürparkın ağac və calaq növləri» adı ilə nəşr edilmiş bir dərgidə görünür. İzmirin Ağciyəri olan «Kültürparkda hər ağacın və bitki örtü-

yünün künyəsi çıxarılır». 421000 m² yaşıl ərazinin 156.000 m²-i ərazi olaraq gözə çarxır. Kültürparkın içində tenis kortu, hovuz, qapalı idman salonu, nikah salonu ilə 3500 m²-lik ərazidə qurulmuş Luna-park mövcuddur.

Kültürpark əyləncə, dincəlmə və idman məqsədilə ilin bütün fəsillərində fəaliyyət göstərir.

İZMİR BEYNƏLXALQ SƏRGİSİ (İBS)

Türkiyənin Millətlərəarası sərgilər Birliyinə (MSB) üzv olan ümumi ticari sərgisi olan İzmir Beynəlxalq sərgisi 1936-cı ildə bugünkü kimi 421000 m² ərazidə inşa edilmişdir.

Qısa müddət ərzində bir çox uğurlu işlərə imza atan və dünyadakı kifayət qədər sanballı sərgilərə daxil olunan İBS

Türk iqtisadiyyatındakı inkişafı paralel olaraq irəli doğru getdi. Xüsusi ilə dünyada ümumi sərgilərin yerini ixtisas sərgilərin yerini tutması 7 fevral 1990-cı ildə İzmir Sərgiçilik xidmətləri mədəniyyət və Sənət İşləri Ticarət A.Ş. quruldu. 60000m²-lik qapalı və açıq ərazidə mövcud yardımçı elementlər, sosial və mədəni əlaqələri ilə Türkiyənin bütövlükdə xidmət göstərə bilən ən böyük sərgi quruluşu olan İZFAŞ adından da göründüyü kimi sərgiçiliklə bərabər İzmirin mədəni və sənət həyatında ciddi rol oynayır. Kültür Parkda yerləşən 1260 nəfərlik əraziyə sahib beynəlxalq standartlardakı İsmətin önü sənət mərkəzi, 3000 nəfərlik Atatürk Açıq Hava teatrı, 1000 nəfərlik Camilik, Senor Nefat Uygur teatrı, 1900 m² sərgi ərazi və 167 nəfərlik konfrans salonu ilə Özdemir Sabancı Fuar və Sərgi sarayı, Türkiyənin ən böyük və müasir qalereya-▶

larında İRFAŞ sənət qalereyası, heyvanat bağçası, Gənclik mərkəzi və Kültür Parkı ilə İzmirdə mədəni və sənət mərkəzi mövcuddur.

ÇEŞMƏ

Çeşmə İzmirin qərbində yerləşir. Şərqdən Urla, şimaldan Qaraburun, cənubdan və qərbdən Ege dənizi ilə həmsərhəddir. Dəniz səviyyəsindən yüksəkliyi 5 sm-dir.

Ərazinin iqtisadi vəziyyəti turizmle tənzimlənir.

Yarmadanın qədim məskənlərindən olan İldırı (Erythrai) ərazinin tarixi zənginliklərini özündə qoruyub saxlayır.

Pausaniasa görə, İldırı Girişlilər tərəfindən qurulmuşdur. Miladdan öncə VII əsrdə tiranlar tərəfindən idarə olunan ərazi miladdan öncə 560-cı ildə Lidya

hökmranlığına daxil olmuşdur. Bu ərazi İsgəndər tərəfindən müstəqilliyinə qovuşana qədər fars hökmranlığında qalmışdır. Burada miladdan öncə VII əsrin II yarısına aid Athena tapınağı və teatrı aşkar edilmişdir.

Bu ərazi Osmanlı imperiyasının tərkibinə XV əsrin sonlarında daxil olmuşdur. Osmanlı dövrünə aid əsərlərin ən ecazkarı Çeşmə qalasıdır. 1508-ci ildə II Bəyazid tərəfindən inşa edilən qala Osmanlı memarlığının bütün incəliklərini özündə əks etdirir. Çeşmə və onun ətrafında aparılan arxeoloji qazıntılarından əldə edilən əsərlər Çeşmə qalasında yerləşən muzeydə sərgilənir.

Çeşmə karvansarası 1529-cu ildə Qanuni Sultan Süleyman tərəfindən inşa edilmişdir. Bu karvansara iki mərtəbəlidir.

Hacı Mehmet Camisi və Hacı Məmiş Camisi Osmanlı dövrünə aid ən möhtəşəm

əsərlərdir. Burada Osmanlı dövrünə aid çoxlu sayda çeşmələr mövcuddur. Bunlardan ən məşhurları Hamaloğlu çeşməsi, Kabadayı çeşməsi, Kaymakam çeşməsi, Maraş çeşməsi, Məmiş İbni Əhməd çeşməsi və Ömər Ağa çeşməsidir.

Çeşmənin sahillərindəki iyirmiyə yaxın çimərliyin ən böyüyü İlica çimərliyidir. Burada dəniz və qum çox ecazkarıdır. Pırlanta, Çatalaşmak, Küçükliman, Şifna, Germiyan yalı, İldırı çimərlikləri də digər tanınmış çimərliklərdir. Çeşmə terminal sularla da zəngindir. İlica, Şifna, Yıldızburnu kimi bir çox çeşmələr şəyali, qaynayan sularla zəngindir.

Alaçatı bölgəsi də çox vacib bir turizm mərkəzidir. Qədim yel dəyirmanları və küləkdən qaynaqlanaraq enerji yığan külək tribunaları bu ərazinin rəmzi hesab olunur. ■

Rəşad Cəfərov

DÜNYANIN 7 MÖCÜZƏSİ

siyahısına yenidən baxılır

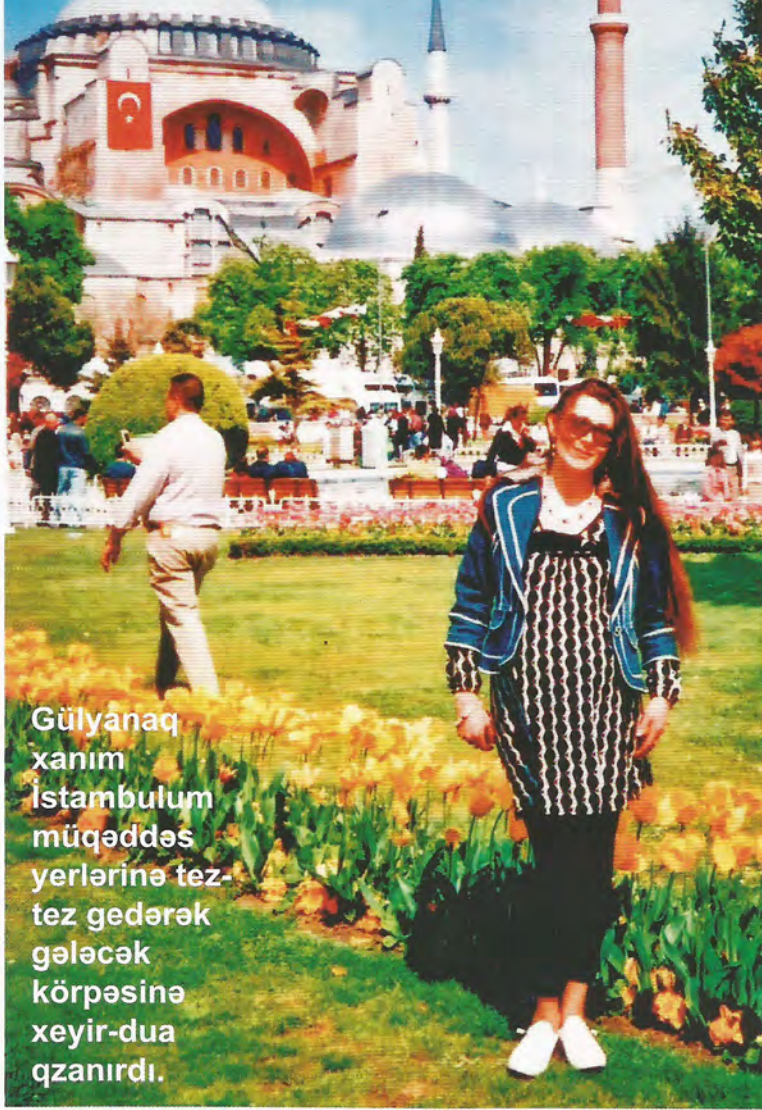
Ayasofya məqbərəsi

Mənzil-qərrəgahı İsveçrədə olan Beynəlxalq Dünyanın Yeddi Möcüzəsi Fondu iki min ildən çox bundan əvvəl Bizanslı Filonun tərtib etdiyi məşhur yeddi möcüzə siyahısına yenidən baxmağı qərara alıb və indi bu siyahıda Aya-Sofiya (Türkiyə) məqbərəsi də var. Bu yaxınlarda abidənin həyatında keçirilmiş mərasimdə namizədlik sertifikatını məqbərənin direktoru Haluk Dursuna təqdim edən Fondun sədri Bernard Veber namizədlər sırasında Aya-Sofiyanın xüsusi yer tutduğunu bildirib. Mərasimin iştirakçıları VI əsrə aid bu memarlıq incisini İstanbulun nadir mədəni sərvəti kimi qiymətləndirərək namizədliyini yekdilliklə dəstəkləyiblər. Namizəd tarixi abidələrə səsvermə «[www//.new7won-derc.com](http://www.new7won-derc.com)» internet saytı vasitəsilə bu ilin sonunadək aparılıb. Təklif olunan 21 obyektə yeddi ən əhəmiyyətli Yer üzünün sakinləri seçməlidirlər. Səsvermənin son nəticələri yaxın vaxtlar elan ediləcək. Yeddi yeni möcüzəni müəyyənləşdirməyin məqsədlərindən biri dünyanın mədəni irsinə qayğıkeş münasibətin vacibliyini insanlara başa salmaqdır. Xatırladaq ki, Bizanslı Filonun hazırladığı siyahıdakı möcüzələrdən yalnız Misir piramidaları bizim günlərdə qalıb. Təzə namizədlər siyahısında Misirin Cizə ehramları kimi qədim abidələrlə yanaşı müasir arxitektura nümunələri də var. Buraya Hindistanda Tac-Mahal türbəsi, İtaliyada Roma Kolizeyi, İordaniyada Petrada (əl-Bətra) memarlıq kompleksi, Böyük Britaniyada Stonhenc rəsədxanası, Böyük Çin səddi, Fransada Eyfel qülləsi, ABŞ-da Azadlıq heykəli, Rusiyada Moskva Kremlisi və Vasili Blajyonnu məbədi, Avstraliyada Sidney Opera Teatrının binası, Malidə Tombuktu şəhəri, Braziliyada İsa Peyğəmbərin heykəli, Çilidə Pasxi adasının heykəlləri, Almaniyada Noşvanştayn qəsri, Peruda Maçu-Pikçu qalası, Kiotoda İmperator sarayı, Meksikada Çiçen-İtsa məbədi, Kambocada Anqkor-Vat məbədi, İspaniyada Alqambra sarayı, Yunanıstanda Afina Akropolu daxildir. ■

Günay

SEYİDƏSİLƏ

sevincimizə sevinc qatdı

Gülyanaq xanım İstanbulun müqəddəs yerlərinə tez-tez gedərək gələcək körpəsinə xeyir-dua qzanırdı.

Həzrin nəğmə rubun aynasıdır, xalq musiqisinin əsrlərin sağından çıxan sadaları altında əsl sənətkar tərəfindən dilə gətirilməklə insanlarda xoş əhval-rubiyə oyadır, dinləyənlərin bəyat eşqini artırır. Fədakarlıq ondadır ki, çox vaxt müğənnilərin nəğmələri rubları oxşaması ancaq məhdud zaman çərçivəsində dəyər qazanır, daba doğrusu, məhni oxunub başa çatdıqdan sonra, xüsusilə qadın müğənnilərə başqa gözəl baxırlar. Onların mələbətlə səsinin oyatdığı isti duyğular, təmiz düşüncələr belə dedi-qoduların qarşısını almağa qadir olmur. Və qadın müğənnilərin əksər hallarda ailə səadətinə məhrumluğu tamamilə fərqli bir bəyat tərzinə çevrilir. Lakin əsl sevgi rubun aynasını sındırmaq deyil, əksinə musiqi sənəti vurğununun həm ailədə, həm də səhnədə yoluna چراق tutmağı bacarmaqdır. Bu mənada Ziya bəy böyük ürək sahibidir, sevgisi ilə səhnə arasındakı uçurumları hamarlaşdırmaqla yanaşı ömür-gün yoldaşı Gülyanaqın bütün uğurlarına dayaq durur. Bir neçə ay əvvəl hamının diqqət mərkəzində olan bu sənətçi ailəsinin xoşbəxtliyinə dünyanın özünə boyda sevinc qatılması təsadiqi deyil.

Ziya bəylə Gülyanaq xanımın körpə qızları 06 may 2007-ci il tarixində, Türkiyənin İstanbul şəhərindəki "Vatan Hastanesi"ndə ulu Allahın və dr. Demet Dikmenin yardımı ilə dünyaya gəldi. Damarlarında Azərbaycanın dilbər guşələrinin - Zəngilan və Şəkinin ab-havasından yoğrulmuş qanı daşıyırdı bu qızcığaz. Üstəlik iki qitənin beşiyi İstanbulu özünə ikinci Vətən seçmişdi. Artıq onun Seyidəsila adını almasının səbəbini aramağa lüzum qalmasa da, Ziya bəyin söylədiklərini maraqla dinlədik.

Ziya bəy: «Biz seyid sülaləsindənik, baba ocağımız Zəngilanın Məlikli kəndində yerləşirdi. Ermənilərin azğınlığını görüb Seyid Həsən, Seyid Hüseyn və Zeynalabdin ağa nəslinin ocağını Mərdəkəna köçürmək məcburiyyətində qaldıq. Anam Türkiyənin İstanbul şəhərində həkim vəzifəsində çalışır. Bu səbəbdən körpə qızımız nənəsinin yanında doğuldu. Seyidə nənəmin adıdır. Sıla isə türkcə vətən, həsrət mənasını verən sözdür».

Gülyanaq xanımın dediklərindən:

«Hamiləliyimin son aylarını Türkiyədə keçirdim. İlk dəfə idi ki, Vətəndən belə uzun müddətə ayrı düşürdüm. Amma bu çox şirin ayrılıq idi. Çünki övladımın dünyaya gəlişi ilə nəticələndi. Həyat yoldaşımdan və qaynanmadan çox razıyam. Xoşbəxtəm ki, Allah mənə gözəl ailə qismət edib. Sənət, ailə və körpə uşaq. Hər üçü insanlara verilən tanrı nemətidir. Bu yaxınlarda hiss etdim ki, hər üçünə nəsb olub əldə saxlamaq çətin işdir. Mən Mahaç-qalada konsertə gedəndə bir gün körpəmdən ayrı düşdüm. O qədər ağladım ki, səhnəyə də gözü yaşlı çıxdım. Belə çətin anlarımda Ziyanı arxamda görüb təsəlli tapıram. Deyirlər ki, səhnə və ailə ikisi bir yerdə mümkün olmur. Ya ailəni sənətə, ya da sənəti ailəyə qurban vermək lazımdır. Mən bu fikirlə razılaşmıram. Hərəsinin öz yeri var. Nə sənəti ailəyə, nə də ailəni sənətə qurban verərəm. Ayrı-ayrılıqda hər ikisi gərəklidir. Əsas odur ki, həyat yoldaşım, qaynanam məni anlayır, sənətimi sevir və səhnə fəaliyyətimi həmişə dəstəkləyirlər?».

Seyidəsilanın xoş təbəssümündən güc alan sənətçi bacılar - Gülyaz və Gülyanaq solo konsert verməyə hazırlaşırlar. ■

Nənə və atanın səadət dolu gözələrindən körpənin xoşbəxt gələcəyinə doğru yollar uzanır.

Ramazan Qafarlı

EPOSUN İLK NƏŞRLƏRİ - OLDUĞU KİMİ

KOROĞLU

AVROPANI VƏ RUSİYANI XIX ƏSRDƏ FƏTH EDİB

“Koroğlu” eposunun Paris nüsxəsi 1832-ci ildə Cənubi Azərbaycanda xalq aşığılarının dilindən qələmə alınmış, 1842-ci ildə İngiltərədə, Londonda ingiliscə, 1843-cü ildə Almaniya, Sürixdə almanca, 50-ci illərin əvvəllərində Fransada, Parisdə fransızca, 1857-ci ildə Çar Rusiyasında, Tiflisdə rusca... və nəhayət, 1997-ci ildə öz vətəni Azərbaycanda, Bakıda ana dilində nəşr olunmuşdur. XIX yüzillikdə “Koroğlu” digər Avropa ölkələrində də geniş yayılmışdı.

Oxuculara təqdim olunan “Koroğlu” eposu London nüsxəsinin Tiflisdə rusca işıq üzü görən mətnidir. Tərcüməçilər əsəri ingilis dilindən çevirib çapa hazırlayan ərəfədə Qafqzda, Azərbaycanda olmuş, yerli aşığılardan eposu dinləmiş və hətta rəssama Araz çayı sahilində yerləşən Çənlibel qalasının qravvyurasını da çəkdimişlər. Bu səbəbdən də mətnə çoxlu türk sözlərinə rast gəlirik.

(Baş redaktordan)

Koroğlu Qafqazın hamisidir

Koroğlu və Qaf dağı

Azərbaycanın Eldəgizlər sülaləsinin vəliədlərinin böyük müəllimi, gəncəli Əl-Ustad «Munisnam» (XII əsrdə yazılmışdır, kitabın əlyazması 1920-ci ildə Gəncədən Londona aparılmış, hal-hazırda əsərin yeganə nüsxəsi «Britaniya» muzeyində saxlanılır) əsərində Koroğlunu mifik aləmə aparır və onu tanrının Qaf dağına göndərdiyi hami-mələk kimi təqdim edərək yazır ki, kainatın başlanğıcı, çoxsaylı başqa dünyalara gedən yollar Qaf dağından başlanır. Yer üzünün bütün torpaqları ora bağlanır. Kainatın düz ortasında yerləşdiyi üçün dünya onun zirvəsindən noxud boyda görünür. Qaf mavi zümriüddən yaradılmışdır. Əl-Ustad yazır: «Əsəti qoruyucularının bəziləri söyləyirlər ki, Qaf ancaq xrizolitdən (qızılqacalar yaşılmtıl-sarı rəngli qiymətli daş) ibarətdir və dünya üzərindəki göy ona görə mavidir ki, onda xrizolit-dağ əks olunur». Dünyanın bütün damarları Qaf dağının hamisi - qoruyucusu Hərəkayılın əlində cəmləşirdi. Dünyada elə

bir şəhər, kənd, vilayət, ölkə, guşa yox idi ki, yeraltı damarları ilə Qaf dağlarına bağlanmasın. Allahın hansı ölkəyə qəzəbi tutsa, Hərəkayıl onun su damarlarını kəsirdi, nəliyin qarşısı alınmırdı, orada quraqlıq və fəlakət baş alıb gedirdi; bütün bulaqlar, arxlar, çaylar quruyur, bitkilər, otlar susuzluqdan məhv olurdu. Zəlzələnin də baş vermasına səbəb tanrının insanlara qəzəbidir. Hərəkayıl ulu Allahdan əmr alan kimi, adamları qorxutmaq məqsədilə o diyarın Qafdağı damarlarını bərk-bərk silkəliyir, nəticədə yerin altı üstünə çevrilir, ya da yer yarılıb, bütün canlıları udur. Hərəkayıl deyirdi:

«Tanrının buyruğu olsa, Qaf dağından keçən bütün damarlara kəiy vuraram, dünya cəhənnəm tək canlıların başına daralar. Lakin Yaradanın qayğısı ilə çoxlarının qulluğunda dururam, böyük günah işlədənlərin işə yaşadıkları ərazilərin damarlarını burub onları min cür əziyyətə düşür edirəm».

Koroğlu və Herakl

Qaf dağının qoruyucusu Hərəkayıl yunanlara saklardan keçən mifik mədəni qəhrəman Heraklı xatırladır. F.Cəhilov hələ keçən əsrin 80-ci illərində Herodota istinadən belə bir fikir irəli sürmüşdü ki, bu obrazın mənşəyi prototürk tayfalarına bağlıdır. Müqayisə üçün türk eposlarının özəyində duran «Koroğlu/Koroğlu» mifinin tarixi köklərinə baş vuraraq yazırdı ki, «Koroğlu adının qədim anlamı, semantikasına ilə gerçəkləşən qəhrəmanlıq səfərləri yunan və italyan mifologiyasında dəyişmədiyi kimi, adın özü də tərcümə olunmadan saxlanmışdır: Kor-oğlu – azər; Qor-oğlu – türkmən;

Her-akle(s) – yunan; Xer-okle – etrusk;

Her-(o)kul(s) – latın.

Beləliklə, saqat soykökü rəvayətinin yunanlı informatoruna görə, Herakl saqatların ulu babası olan Skitin atasıdır. Herakl isə yunan mifologiyasında Olimpın baş tanrısı Zevsin dünya gözəli Amendən doğulan oğludur».

Kırım əhalisinin dilindən yazıya alınmış «Herakl və skiflər» adlı əfsanədə göstərilir ki, Herakl öküzlə boya-başa çatdığı diyarda yer şumlayırmış. Toxumları səpib qurtarı, dincini almaq istəyir. Hava soyuq imiş, onu göy çəmənlikdə qəflətən yuxu tutur. Ayılanda görür ki, atı və arabası yoxdur. Peşimançılıq çəkən Herakl axtarışa başlayır. Xeyli gəzib-dolaşandan sonra qarşısına qərribə bir məxluq çıxır ki, bədənini bədən yuxarı gözəl qız, kəməri yerindən aşağı isə ilan idi. Təəccüblənərək

ondan soruşur:

«Sən kimsən?»

İlan-qadın cavab verir:

«Mən Apa (Ana) ilahəyəm».

Herakl xəbər alır:

«Apa tanrı, sən mənim atımı görməmişən?»

İlan-qadın deyir: «Atın və arabən məndədir. Onları ancaq bir şərtlə sənə qaytararam: bir müddət burada qalıb mənim ərim olacaqsan».

Herakl payı-piyada dünyanın o biri başında yerləşən vətəninə dönə bilməyəcəyini anlayır və Apa tanrının yanında qalmağa razılaşıb.

İlan-qadın atı və arabəni qaytarmağa tələsmir, ona görə ki, Herakla vurulmuşdu. Onlar o vaxta qədər birlikdə yaşayırlar ki, üç uşaqları dünyaya gəlir. Bundan sonra Apa atı və arabəni Herakla verib deyir:

«Səndən ayrılmaq istəməsəm də, yurdun üçün darıxdığını duyuram. Verdiyim sözün üstündə dururam. Atını və arabəni geri qaytarıram. Ancaq söylə görüm, oğlanların böyüyəndən sonra nə edim? Onları sənənin yanına yollayım, yoxsa öz ölkəmdə saxlayım?»

Herakl belə qərara gəlir: üstü qızıl kasalı kəməri belindən açır, sonra yayını dartıb gərilmiş ipi bağladığını və oxu necə atıldığını göstərir. Onları Apa tanrıya verib bildirir:

«Oğlanlarım böyüyüb kişiləşəndə qoy kəmərimi bellərinə bağlasınlar və yayımı çəkib sahmanlasınlar. Kəmərim onlardan hansının belinə gəlsə və kim yay-oxumu mənim kimi sahmanlaya bilsə, yanında

saxla. Yayımın gərilmiş ipini bağlamağı bacarmayanı və kəməri belinə gəlməyəni qov getsin».

İllər keçir. Heraklın oğlanları böyüyürlər. Apa tanrı atalarının kəməri və ox-yayını getirib övladlarının qarşısına qoyur. Kəməri iki oğlunun belinə çox geniş olur. Onlar qızıl kasaların ağırlığını daşıya bilmir. Böyük və ortancıl qardaşın yayını gərilmiş ipini də çəkib bağlamağa gücləri çatmır. Hər ikisini ölkədən qovurlar. Heraklın kəməri üçüncü oğlunun belinə gəlir və o, yayı atası kimi qaydasına salıb oxu sərrast atır. Bu, kiçik oğul Skif idi. Skif ölkədə Apa tanrının himayəsində qalır və ondan skif tayfası törəyir. Skiflər Heraklın öküzlərlə yer şumladığı Tavr və Dnepr ətrafı çöllərdə məskunlaşırlar

Göründüyü kimi, prototürk tayfalarının kök saldığı ərazilərin müasir əhalisinin yaddaşında Herakl mənşəcə yunanlı deyil. O, türkün bir qolunun ulu əcdadı Oğuz kimi üç oğlunun içərisindən ancaq ox-yayla bağlanarı seçib yeni nəslin başında durmasına razılıq verir.

Bizə elə gəlir ki, «Munisnam»də «Hərəkayıl/Qerəkayıl» kimi xatırlanan demiurq daha dərin qatlardan gəlir və «Avesta»dakı «Hara-Bərazayt»ın, yunan-sarmat-skiflərdəki «Herakl»ın, türk-azərbaycanlılardakı «Koroğlu/Koroğlu»nun kökünün başlanğıcında dayanır. Çünki sadalananların hamısı dağla bağlanır, işıq-qaranlığı, göy-yeri mənalandırır. ▶

(Əvvəl II və III sayımızda)

МЕДЖЛИСЪ IX.

На этот раз мы поведем речь о *Мустафа-бей*, сын *Гариза*. Он навстречу Керъ-оглу въ его замкъ, въ то самое время, когда вся его шапка сидѣла за трапезой съ *лавашами* (53) и пировала. Вино льлось рѣкою; яства сбивались одно за другимъ. Айвазъ, какъ фаворитъ и любимецъ наездника, игралъ первую роль между кравчими. Новый гость былъ принятъ съ подобающей почестью и ему предоставлено было одно изъ первыхъ мѣстъ. Во время разговора Керъ-оглу спросилъ гостя, видѣлъ-ли онъ пиръ великолѣпнѣе настоящаго.

— Не спорю, пиръ знатный, отвѣчалъ гость, не доставятъ только одного: недано я ѣздилъ въ *Токатъ* и у тамошняго пашы видѣлъ огромный расадинкъ, въ которомъ водится множество всякой дичи! И что за *кебабъ* ѣлъ я изъ этой дичи? Такого именно *кебаба* не доставятъ у тебя. Вотъ

(53) *Лаваш*—толка, продолговатая лепешка изъ белой муки.

если-бы твой наперсникъ Айвазъ досталъ нѣсколько кусочковъ этого *кебаба*, то, повѣрь, ничто не могло-бы соперничать съ пынѣвшимъ пиромъ.

Айвазъ при этомъ сталъ измѣняться въ лицѣ, но не промолвилъ ни одного слова; онъ налилъ Керъ-оглу полную чашу вина. Натѣдикъ, поднявъ ее вверхъ и обращаясь къ своимъ удалцамъ, воскликнулъ: чашу эту изъ своихъ рукъ предоставляю тому молодцу, кто вызовется достать безподобной *токатской* дичи. Не уронить же намъ себя передъ знатнымъ гостемъ? Пусть молодецъ встанетъ и смѣло подойдетъ ко мнѣ сейчасъ-же, не яшканя.

Ропотъ недоумѣнія пробѣжалъ между пировавшими, но не надолго.—Я беру эту чашу, сказалъ Айвазъ, выпривившись.

Нашего героя взяло раздумье; не былъ онъ радъ этому вызову, ибо предвидѣлъ трудности, съ нимъ сопряженны.—«Ты ужъ имѣлъ случай показать удѣлъ свою въ *Карсѣ*,—произнесъ онъ,—а вотъ другіе такъ нѣтъ.»

Смутился юноша отъ этой похвалы, но покорно сѣлъ на свое мѣсто, не говоря ни слова. Прочіе воины также безмолвствовали и охотника не оказывалось. Айвазъ опять поднялся и сказалъ: выслушай, *джамилъ ага*; я повторю, что это мое дѣло. Посмотри, вотъ, на зготъ полкъ; если ты не позволишь мнѣ отправиться въ *Токатъ*, то можъ этотъ вознестя въ грудь мою.

Керъ-оглу не-хотя передалъ Айвазу полную чашу, тотъ мгномъ опорожнилъ ее и поѣхалъ, не теряя времени.

Демури-оглу, Киячи-оглу и Дали-Ахмеду, сидѣвшіе рядомъ, начали перешептываться между собою: этотъ мальчишка пьянъ и не знаетъ что дѣлаетъ. Зантра нашъ ага протрезвится и, безъ сомнѣнія, накажетъ насъ, если мы отпустимъ Айваза одного. Онъ *вырастетъ корень нашего существованія изъ земной почвы пашей*.

Тутъ всѣ трое встали и удалились, чтобъ вооружиться, потому сѣли на коней и поѣхали, не останавливаясь до тѣхъ поръ, пока не догнали Айваза.

Наконецъ маленькая дружина благополучно достигла *Токата* и расположилась въ томъ самомъ паркѣ, о коемъ

говорилъ *Мустафа-бей*. Спустя нѣсколько часовъ, наши герои уже закопчили дивнымъ *кебабомъ*, жаря его на прутьяхъ, срѣзанныхъ Айвазомъ съ вѣтокъ одного плодоваго дерева.

Садовникъ, видя всю эту продѣлку держкихъ пришельцевъ, поспѣшилъ къ Ахмеду нашъ съ вѣстью, что четверо разбойниковъ изъ шапки Керъ-оглу, какъ будто у себя дома, распоряжаются въ паркѣ, убиваютъ птицъ и портятъ деревья, подъ предлогомъ, будто хотѣтъ принести къ нимъ какой-то плодъ. Паша, конечно, разсердился и велѣлъ своему полководцу Болли-бегу выступить съ 400 всадниками, немедля схватить наглецовъ и привести ихъ живыми въ городъ.

Айвазъ, между тѣмъ, занятъ былъ струганьемъ палочекъ для *кебаба*. Демури-оглу сказалъ Дали-Ахмеду: мы здѣсь какъ будто въ клеткѣ,—ни съ какой стороны нѣтъ удобнаго выхода. Садовникъ пошелъ жаловаться пашѣ, и нѣтъ сомнѣнія, паша тотчасъ распорядится съечь отцевъ и матерей нашихъ.

— Все это правда, возразилъ товарищъ; но здѣсь мы увидимъ храбрость Айваза. Если, при видѣ Турокъ, онъ скажетъ: «обратился въ бѣгство», то я убью негодя, а если, напротивъ, онъ выйдетъ на бой съ ними, то и мы не отстанемъ и будемъ биться до послѣдняго издыханія. Но вотъ и онъ идетъ.—Ну, Айвазъ, ты велѣлъ насъ въ западню, какъ будто нарочно хотѣлъ предать себя и товарищей въ руки Турокъ?

— Что за бѣда! сказалъ юноша съ жаромъ. Развѣ въ насъ нѣтъ силы? Мы будемъ защищаться до послѣдней возможности. Если меня убьютъ, то советую вамъ покориться Ахмеду-пашѣ, разумеется, до поры до времени. Керъ-оглу не замедлитъ мщеніемъ, какъ скоро узнаетъ о вашей участи.

Демури-оглу былъ восхищенъ словами юноши.— Айвазъ! да паду я жертвою въ твоихъ глазахъ, ты сказалъ *опризанную* правду. Но встанемъ, ужъ пора вооружиться.

Велѣвъ затѣмъ они сѣли на коней и, не дожидаясь, выступили на встрѣчу приближавшагося отряда. Вотъ

они сошлись лицомъ къ лицу: четверо разбойниковъ ужъ ринулись въ самый центръ непріятеля, и вскорѣ заставили Болли-Бега убѣдиться, что одна половина его *сарбазовъ* и *саваръ* (пѣхота и конница) какъ будто и не бывала. Что тутъ дѣлать? какъ захватить этихъ львовъ живьемъ? А иначе нельзя; паша шутить не любитъ: онъ заставитъ неисправнаго Болли-бега тѣтъ грязь и въ виду всего *Токата*, отколотить его по пятамъ—до смерти. Но Турокъ хитеръ и мастеръ на уловки: Болли-бегъ приказалъ сдѣлать веревочные арканы и изловить ими разбойниковъ, какъ ловятъ степныхъ коней. Штука удалась: Айвазъ первый попался въ западню; товарищи его также. Турки, крикомъ связавъ ихъ по рукамъ и ногамъ, погнали въ *Токатъ*.

Ходжа-Якубъ,—тотъ самый купецъ, что доставилъ Керъ-оглу изъ Орфы портретъ Айваза, былъ въ это самое время въ *Токатѣ*. Видя суматоху въ городѣ, онъ спросилъ у одного Турка: что это за люди, которыхъ ведутъ сюда?

— Это разбойники изъ дружины Керъ-оглу; они прибыли въ нашу сторону буанить, но паша велѣлъ схватить ихъ.

Но вотъ плѣнники вступили въ городъ; Ходжа-Якубъ узналъ ихъ всѣхъ и глубоко вздохнулъ, сожалея объ ихъ участи. Айвазъ также узналъ стараго знакома и зрѣликатъ.

— *Харамъ-зада!* вскричалъ Болли-бегъ. Теперь ты плачешь какъ ребенокъ; но вѣтъ-ли одинъ положилъ двести человекъ изъ моего отряда?

— Я плачу не потому, чтобъ боялся смерти; вотъ этому кушчу я долженъ пѣтсоть тумановъ, и не могу теперь же расплатиться съ нимъ. Позволь мнѣ, ага, написать нѣсколько строкъ моему господину, чтобъ онъ удовлетворилъ бѣднаго заимодавца.

Болли-бегъ согласился на просьбу юноши и велѣлъ развязать ему руки. Айвазъ написалъ слѣдующее:

«Дорога моя лежитъ по вершинамъ высокихъ горъ. О помози мнѣ, помози! Смерть преслѣдуетъ меня, она идетъ

за мною шагъ за шагомъ. О помощи мнѣ, помощи! У меня была одна только шапка и одинъ конь; я чувствовалъ сильную горечь при разлукѣ съ ними. Гдѣ моя родина, гдѣ мои родные? О помощи мнѣ, помощи....»

Мы видѣли, что Керъ-оглу неохотно отпустилъ отъ себя Айваза, настоявшаго на своемъ. Поэтому юноша прибавилъ къ своему посланію другую строфу, въ которой Керъ-оглу жалуется на его опрометчивость.

«Онъ самъ подошелъ ко мнѣ; онъ налилъ яду въ мѣшокъ мой. Посмотри, какое несчастье пало на мою голову. О языкъ мой, вырази мои скорби, если можешь! Мой Айвазъ встаетъ, потомъ опять садится; онъ вынуждаетъ господина своего держать рѣчь. Кто одынетъ меня для могилы и положитъ въ нее, когда я умру? Увы! теперь я умираю.»

Ходжа-Якубъ взялъ письмо, поспѣшилъ въ каравансарай, чтобъ запретить свою лавку, и тотчасъ-же отправился въ Шамли-биль. Онъ такъ торопился, что не успѣлъ даже осѣдлать лошадь, сѣлъ на нее и поѣхалъ какъ понало.

Между тѣмъ, пѣвничковъ представилъ шагъ; онъ далъ приказаніе отрубить мнѣ голову.

— Да паду я твоей жертвою! возразилъ на это визирь. Итъ ли одного между твоими подданными, который бы не потерялъ отъ Керъ-оглу. У одного онъ увезъ сына, у другого убилъ отца; у этого отнял скотину, а того захватилъ въ плѣнъ. Ты видишь, что смерть—слишкомъ легкое наказаніе для этихъ людей; лучше вели ихъ заковать въ цѣпи и бросить въ подземелье; пусть они томятся въ немъ хоть двѣ недѣли. Потомъ мы разошлемъ приказъ ко всѣмъ *кетхуда* (старосты деревень) и старѣйшинамъ различныхъ племенъ, чтобы собирались въ Токать. Когда это будетъ сдѣлано, мы пойдемъ и торжественно сожжемъ душу Керъ-оглу раскаленнымъ желѣзомъ съ печатью *дербъ* «горестъ».

— Правду молвилъ ты, визирь, произнесъ паша,— бросьте ихъ въ темницу.

Теперь обратимся къ Керъ-оглу. Онъ пришелъ въ себя

не ранѣе, какъ спустя четыре дня послѣ описанной попойки. Вся шапка и вся прислуга его разбѣглась, въ ожиданіи бури отъ Керъ-оглу за то, что позволили Айвазу ѣхать къ Токать за пустакими. Одинъ лишь Дали-Мехтеръ рѣшился навѣстить его. Керъ-оглу, ничего непомня, началъ позвать къ себѣ Айваза. «У меня голова болитъ, я желаю выпить нѣсколько кружекъ вина; это бы освѣжило меня.»

Дали-Мехтеръ, сложивъ руки и понуривъ голову, нѣсколько минутъ стоялъ въ раздумьи, затрудняясь исполненіемъ приказаній; наконецъ онъ напомнилъ Керъ-оглу, что уже четыре дня, какъ Айвазъ отправился за дичью въ Токать. Не по душѣ принявъ эта вѣсть наезднику; тревожное предчувствіе овладѣло имъ; онъ взялъ чонгури и запылъ:

Импровиз. «Я послалъ его за дичью, и онъ не возвращается. О Алахъ, въ случаѣ бѣды, кого пошлешь ты мнѣ на помощь? Его нѣтъ, онъ не возвращается. Я слышалъ стрѣльбу изъ ружей и карабиновъ; пролило много крови. Мой бѣдный сынъ, должно быть, вылетѣлъ въ чужія руки, потому что его такъ долго нѣтъ, онъ не возвращается.»

Сурово глядѣлъ наездникъ въ продолженіе этой пѣсни; глаза его свѣтились дикимъ огнемъ; онъ закричалъ Дали-Мехтеру: осѣдлать Керата! и снова запылъ:

Импровиз. «Я послалъ Айваза въ Сирію. Онъ, да выводитъ мое сердце кровавыми потокомъ. Онъ хотѣлъ воротиться въ ту же самую ночь. Эта медленность предвѣщаетъ что-то недоброе; онъ останется тамъ и не навѣрнетъ возвратиться.... «Розы распускаются въ саду. Прекрасные соловьи начали пѣть. Ты одинъ, Керъ-оглу, долженъ сыпать пепелъ на свою голову. Твой сынъ, твой братъ, медлятъ на чужбинѣ и не возвращаются.»

Керъ-оглу поѣхалъ на гору, гдѣ были расположены его *караулы аана* (аванпосты), для осмотра окрестностей; дороги были пусты, вдали только видѣлись одинокія всадники, скакавшіе по направленію въ Шамли-биль. Керъ-оглу не могъ сомнѣваться, что это вѣстникъ изъ Трката, и спустился въ долину. Ходжа-Якубъ сразу уз-

налъ его и очень испугался, потому что наездникъ пѣлъ привычку умерщвлять всякаго, привозившаго ему дурныя новости. Конецъ, привязавъ письмо къ платку, еще издали бросилъ его Керъ-оглу, а самъ быстро удалился.

Что и говорить, письмо Айваза поразило нашего героя. Выдернувъ одну ногу изъ стремени, онъ положилъ ее поперегъ сѣдла, настроилъ свой чонгури и запылъ; дальнія горы отозвались на его могучій голосъ.

Импровиз. «Боли-бегъ взялъ Айваза въ плѣнъ и ждетъ, чтобы всѣ воины Туркомана Туки⁽¹⁴⁾ устремились на него. Что для меня теперь свѣтъ, когда Айвазъ томится въ плѣну; но онъ зоветъ къ себѣ храбрыхъ воиновъ Туркомана Туки и онъ ихъ дождется!»

Въ это время вся шайка ужъ собралась передъ своимъ господиномъ; къ ней присоединился и отрядъ Мустафы-бека изъ 300 чел.

Импровиз. «Я скоро оставлю за собою вершины этихъ горъ—и тогда, враги мои, берегитесь; я перенесу всю почву родной земли вашей посредствомъ мѣшковъ моихъ воиновъ и развѣю ее по-вѣтру.»

Всѣ до одного изъявили готовность слѣдовать за наездникомъ безъ всякаго промедленія, дабы отомстить за судьбу своихъ товарищей.

Импровиз. «Боли-бегъ одержалъ сегодня успѣхъ надъ нами. Пусть такъ, да совершится судьба, наполнившая горестью мое сердце. Этотъ день очень тяжелъ для меня.—Боли-бегъ, ты желаешь видѣть у себя Туркомановъ, и вотъ они собираются къ тебѣ въ гости.»

Всѣмъ за сямъ Керъ-оглу, съ своими воинами и въ сопровожденіи конницы Мустафы-бека, двинулся въ Токать; по дорогѣ онъ продолжалъ разговаривать съ гостемъ. Завидѣвъ стаю дикихъ вороновъ, онъ сказалъ: я спрошу у этихъ птицъ, какова судьба нашихъ товарищей въ Токать.

— Птицы эти не умѣютъ говорить, возразилъ Мустафа; не сошелъ ли ты съ ума?

(14) Т. е. самого Керъ-оглу.

— О, вмѣсто расхваченнаго тобою кебаба, я бы подчивалъ тебя жаломъ змѣи! Когда человекъ огорченъ такъ, какъ я, тогда онъ заводитъ разговоръ и съ птицами.

Импровиз. «Пять дикихъ вороновъ пролетѣли въ воздухѣ; посмотри, итъ-ли между ними Айваза. Какъ красивы эти птицы! Посмотри, итъ-ли среди ихъ моего юноши. Воронъ перелетаетъ съ одного поля на другое; онъ заучиваетъ свою вѣщую пѣсню подъ сводомъ небеснымъ, и сладка мелодія его пѣсни. Посмотри, итъ-ли между ними Айваза.»

Достигнувъ горы, съ которой видѣтъ былъ Токать и всѣ его окрестности, наездникъ и его дружина остановились.

— Проницательность твоя, сказалъ Дали-Ахмедъ, обращаясь къ Керъ-оглу, взяла верхъ надъ горестью. Спустились мы отсюда въ поле, съ раскрытыми значками, итъ сонныя, жители города замѣтили бы насъ и заперли бы ворота; но что всего опаснѣе, они поспѣшили бы исполненіемъ приговора надъ нашими товарищами. Теперь же мы постараемся захватить какого либо горожанина и узнаемъ отъ него объ участи пѣвничковъ. Если ихъ ужъ не существуетъ, мы отомстимъ, если-жъ они еще живы, то сдѣлаемъ все для ихъ освобожденія.

Рѣчь эта понравилась наезднику; онъ обѣщалъ Дали-Ахмеду сто тузановъ награды и, сверхъ того, грозилъ сжечь отца того, кто впередъ осмѣлился бы называть Ахмеда *сумасшедшимъ* (Дали).

Керъ-оглу отрядилъ Дали-Ахмеда порыскать на Кератъ у стѣнъ города, чтобъ захватить кого-либо изъ тамошнихъ жителей.

Въ турецкихъ городахъ существуетъ обичай не открывать воротъ по пятницамъ ранѣе 3 часовъ послѣ восхожденія солнца, вслѣдствіе народнаго суевѣрія, будто въ книгахъ есть пророчество о томъ, что Турція будетъ покорена Персіанами въ день пятницы, до трехъ часовъ послѣ солнечнаго восхода.

Послѣ тщетныхъ поисковъ, Дали-Ахмедъ встрѣтилъ

человѣка, несигаго на синіи вьюкъ съ ниткани и хлопчатой бумагой.

«Куда это Аллахъ несетъ тебя?»

— А тебѣ что за дѣло? сердито проговорилъ старикъ, отославъ къ шайтану докучнаго вопрошателя.

Но всадникъ, не говоря много, схватилъ старика за шею и, поднявъ его на воздухъ, пустилъ своего коня во всю прыть. Въ это время Керъ-оглу, осматривавшій окрестности, замѣтилъ, что его посланный возвращается, плача за собою что-то бѣгущееся: это былъ несчастный старикъ; платье его сдѣлалось бѣлыми отъ хлопчатой бумаги, сывавшейся изъ мѣшка. Назъдикъ думалъ, что это ничто иное, какъ трунъ, закутанный въ саванъ.

Дали-Ахмедъ, желая разузнать въ этомъ своего господина, клася, что это совсѣмъ не мертвецъ, а человекъ живой.

— Если-бъ въ немъ было даже тысячи душъ, и тогда онъ не остался бы въ живыхъ, смотря по тому, какъ ты волочилъ его.

— Но я освободилъ ему горло, мой ягъ, и ташилъ только за бороду.

Дѣйствительно, въ первые минуты старикъ не обнаруживалъ малѣйшаго признака жизни, однако, Дали-Ахмедъ поставилъ на своемъ: онъ такъ сильно пожалъ ему руку, что заставилъ его открыть глаза, но лишь только глаза эти увидѣли страшную физиономію воина, какъ закрылись опять. Назъдикъ приказалъ было замазать старнику носъ клеемъ и набить соломою, но тотъ скоро пришелъ въ себя.

Керъ-оглу началъ разспрашивать плѣнника о городѣ и его новостяхъ; старикъ сначала понесъ такую дичь, изъ которой ничего нельзя было узнать; напоследокъ же сообщилъ подробности о войнахъ Керъ-оглу, находившихся въ токатской тарьмѣ; оказалось, что казна ихъ должна была совершиться въ этотъ самый день, торжественно и всенародно. — Я спѣшу въ свою деревню, продолжалъ старикъ, чтобы продать свой товаръ и возвратиться въ Токатъ тотчасъ же. Съ нетерпѣніемъ жду мину-

ты, когда хоть разъ достанется мнѣ уколотъ Айваза пожесть. Ты вѣдь самъ купецъ и, безъ сомнѣній, не разъ доставалось тебѣ отъ этого мошенника, Керъ-оглу; ситни же и ты въ городъ, чтобъ вознѣтъ книжалъ въ бока смена его.

— Сказка этого дурака сожгла мнѣ сердце, произнесъ назъдикъ, — отпустите его.

Не успѣвъ бѣдный старикъ отойти нѣсколько сотъ шаговъ, какъ тотъ-же Дали-Ахмедъ нагналъ его и, положивъ на мѣстѣ, самъ пустился на новые поиски въ окрестностяхъ города. Вскорѣ онъ замѣтилъ нѣкоего оглана, здоровой наружности, занятаго полвкою пашни, и обратился къ нему съ обычнымъ прѣвѣтствіемъ. — Не большого труда стоило Дали-Ахмеду взять съ собою молодого человека, подъ предлогомъ, что будто богатый купецъ, расположившійся съ караваномъ на ближайшей горѣ, желаетъ узнать, по какой цѣнѣ продаются въ Токатѣ разные товары. Но лишь только сѣвливый огланъ взглянулъ на страшнаго назъдика, у котораго голова была подобна куполу мечети, усы вытаскивались до самыхъ ушей, борода ниспадала до пояса, а станъ уподобился минарету, какъ тотчасъ-же догадался, что это совсѣмъ не купецъ, а ни дать ни взять — самъ Керъ-оглу. Онъ со страхомъ приблизился къ нему и два раза отъѣсилъ низкій поклонъ. Минимъ купецъ началъ разспрашивать его издалика, желая выпытать что-либо существенное о предметѣ своихъ думъ.

— Господишъ мой, — сказалъ молодой парень: языкъ мой прилмнутъ къ гортанъ и не можетъ разсказать тебѣ здѣшнихъ новостей; но слушай: тебѣ вѣроятно доводилось слышать о славѣ и доблестяхъ Керъ-оглу. Четверо воиновъ изъ его шайки взяты въ плѣнъ Гассанъ-пашею; въ этотъ самый день они должны пострадать. Я крѣпко сожалею о судьбѣ этихъ славныхъ воиновъ и чтобъ не быть зрителемъ ихъ казни, я выбрался изъ города и занялся своею работою. Но если-бъ въ этотъ часъ Аллаху угодно было присоединить меня къ твоей дружнѣ, то я съ радостью проводилъ-бы ее въ Токатъ, для ис-

требленія пашни и его войска, чѣмъ избавилъ-бы отъ вѣрной смерти слугъ Керъ-оглу. Жаль, что я не узналъ объ этомъ дней пять или шесть назадъ, — я бы успѣшилъ донести назъдику обо всемъ случившемся.

Нашъ герой былъ весьма доволенъ разсказомъ мальчика; онъ велѣлъ ему открыть ротъ, который и набилъ червонцами, потомъ разспросилъ обо всѣхъ подробностяхъ ожидаемой казни Айваза и его товарищей, и отпустилъ оглана съ миромъ, сдѣлавъ ему на прощаньи лаконическій вопросъ — видѣлъ-ли онъ верблюда, на что получалъ такой же отвѣтъ: что мальчикъ не встрѣчалъ и навоза верблюжьяго. — Наконецъ герой нашъ приказалъ своему отряду двинуться впередъ. Лошади воиновъ были покрыты широкими поцонами, чтобъ не видать было оружія. Народъ со всѣхъ сторонъ стекался въ городъ, и это обстоятельство помогло шайкѣ проникнуть въ него безъ всякаго подозрѣнія. Дали-Мехтеру, какъ предводителю, наказано было не сводить глазъ съ назъдика и когда увидитъ его руку поднятою къ усамъ, пусть знаетъ, что это знакъ для начатія боя.

Шайка искусно была разставлена по четыремъ угламъ обширнаго майдана, на которомъ готовилась казнь. Самъ Керъ-оглу завернувшись въ плащъ *Ассеминда* ⁽⁴⁵⁾, а Карата передалъ Дали-Ахмеду. Черезъ нѣсколько времени, когда ужъ все было готово, явился Гассанъ-паша, окруженный своими сановниками, и занялъ сидѣніе, устроенное для него въ почетномъ мѣстѣ. По данному имъ знаку, скоро привели нашихъ знакомыхъ: Айваза, Дежурчи-оглу, Кичи-оглу и Белли-Ахмеда, закованныхъ въ цѣпи. Керъ-оглу желалъ лучше ослабнуть, чѣмъ видѣть своихъ любимцевъ въ такомъ положеніи.

Верховный вѣзиръ началъ говорить: «по велѣнію пашни, казнь этихъ разбойниковъ должна совершиться тор-

⁽⁴⁵⁾ *Ассеминда* или *Ассем* имя одного изъ древнихъ персидскихъ шеховъ; некоторые видятъ въ немъ Бахуса, Соломона и Александра Великаго; ему же приписывается введеніе въ Востокъ науки и искусства, при содѣйствіи Павлора, котораго измѣнилъ первичъ вѣзиръ Ассеминда. Лучшее изданіе *Ассем*а кратковременно изъ издъ, сдѣлано въ хорасанской вѣстникъ *Ассем*а, и именованъ также *Калламан*.

жественно; при этомъ должны пѣть ашikki, должны танцовать биддерки и играть музыка.

Керъ-оглу, услышавъ это и не помня себя отъ радости, вынулъ свой чоугури, настроилъ ее и, подобя къ слугамъ пашни, стоявшимъ въ толпѣ зрителей, — сказалъ: если имъ нуженъ ашikki, то я здѣсь. Одинъ изъ новодѣльковъ, увидѣвъ огромные усы Керъ-оглу, очень испугался и бросился съ товарищемъ бѣжать со всѣхъ ногъ, увѣряя, что такой человекъ не можетъ быть ашикомъ; но герой нашъ, не желая отстать, погнался за ними и, остановивъ ихъ въ одномъ глухомъ переулкѣ, обещалъ большую награду, если они представятъ его пашѣ.

Во время этихъ переговоровъ одинъ изъ несоговорчивыхъ слугъ получилъ такую оплеуху, что четыре переднія зуба разомъ вылетѣли изъ своихъ мѣстъ и отправившись въ горло; но это приключеніе не имѣло вреднаго вліянія на переговоры, тѣмъ болѣе, что вся награда, какую ашикъ надѣялся получить отъ пашни, обѣщана была слугамъ. Наконецъ они согласились.

Паша, взглянувъ на Керъ-оглу, въ свою очередь изъявилъ сомнѣніе насчетъ ремесла этого человека, скорѣе походившаго физиономіею и сложеніемъ на *негалеана* (исполнѣ), чѣмъ на иррага пѣвца. Во время этихъ разспросовъ явился мальчикъ съ осеудомъ, полнымъ вина; Керъ-оглу умилно посмотрѣлъ на него и сталъ облизываться.

— Да продлится жизнь пашни сто лѣтъ! воскликнулъ онъ. Я пришелъ сюда издалика; горло мое засорилось пылью и пескомъ. Если-бы ты, паша, приказалъ своему кравчену дать мнѣ нѣсколько капель вина, то я лучше-бы спѣлъ мои пѣсни и голосъ мой разыгрался бы на прѣсторѣ.

Паша велѣлъ мальчику подать ашикку полный кувшинъ вина; Керъ-оглу, опорожнивъ его въ одно глотеніе, оставилъ одну руку протанутою, какъ-бы въ ожиданіи получить еще другой кувшинъ, а другою началъ гладить себя по животу, для доказательства, что въ немъ еще много пустоты.

Паша улыбнулся и приказал подать ему полную мехтару (родъ кожаной бутылки, въ которой путешественники держатъ воду).

— Ней и упивайся до того, пока не допнешь, сказалъ раздосадованный визирь, смотря на чудовищнаго ашика.

Керъ-оглу осмотрѣлся во всѣ стороны, окинулъ глазами свою шайку, потомъ поднялъ мехтару и выпилъ все вино однимъ залпомъ. Всеобщій смѣхъ послѣдовалъ за этою сценою.

— Если этотъ ашикъ, замѣтилъ паша, долго останется въ нашемъ городѣ, то вино страшно вздорожаетъ.

Керъ-оглу сказалъ: знай, что я выпилъ столько вина на голодный желудокъ; отъ этого сердце мое начало болѣть, ага.—Слуги наши принесли полный подносъ съ бараниной и рисомъ. Керъ-оглу, засучивъ рукава, наклонилъ голову и сталъ хватать горстями все, что ни попадало, не исключая даже костей. Въ нѣсколько минутъ исчезло все, что было на подносѣ...

— Теперь начинай,—сказалъ паша; ты бѣдовый ашикъ, если не олицетворенный голодъ.

Керъ-оглу посиотрѣлъ на своихъ воиновъ. Дали-Ахмедъ не сводилъ съ него глазъ, ожидая условнаго знака для начатія битвы. Но время еще не наступило. Герой нашъ, между прочимъ, дорого цѣнилъ хлѣбъ-соль, всегда помнилъ его, и никакъ не рѣшился-бы обмануть даже врага; онъ сказалъ про себя: «Я ѣлъ хлѣбъ-соль паша и не могу этого забыть. Не успѣю-ли выпросить у него пѣниныхъ, въ видѣ подарка! если онъ согласится на мое желаніе, я тихо удаюсь своимъ путемъ, а если нѣтъ, то долженъ буду драться поневолѣ. Наконецъ онъ запылъ:

Импровиз. «Гассанъ-паша, послушай о чемъ поетъ безвѣстный ашикъ. Отпусти Айваза, подари ему свободу; позволь ему идти. За это Аллахъ благословитъ тебя, и ты будешь жить въ счастіи. Освободи Айваза, пусть онъ идетъ.»

Паша немало удивился этой пѣсни и тревожно покачалъ головою.

Импровиз. «Зачѣмъ ты трясешь джиною (перо) на чиний своемъ? Не полагайся на твердость стальныхъ колычугъ. Послушай меня—отдай мнѣ Айваза, отпусти его.»

Тутъ паша шепнулъ своему визирю: кланусь пророку, если это не самъ Керъ-оглу.

— Слова твои не помогутъ, возразилъ паша; пѣнники будутъ казнены сей-часъ же, при тебѣ.

— Теперь безъ обиняковъ скажемъ этой собацѣ, кто мы,—подумалъ Керъ-оглу, и вновь запылъ:

Импровиз. «Аба моя вся проколота джердами. Знай, что передъ тобою самъ Керъ-оглу; онъ требуетъ свободы Айваза, о строптивый паша!»

— А, такъ это ты, разбойникъ! Схватите его! закричалъ паша своимъ воиновъ.

— Да проживетъ долго паша! произнесъ патздинкъ; между твоими пѣнниками одинъ, по имени Демурчи-оглу,—отличный пѣвецъ.

— Если онъ пропоетъ что либо въ мою похвалу, то я дарую ему жизнь.

Демурчи-оглу выступилъ впередъ и запылъ:

Импровиз. «Слава и покорность тебѣ, мужественный Керъ-оглу! Ты ужъ готовъ къ битвѣ, эенди, будь остро-рожиѣ. Аллахъ надѣлалъ тебя всѣми совершенствами; ты боишься одного только неба, и смѣешься надъ всѣми родомъ человѣческими.»

Паша закричалъ: возмите чонгури у этого негодяя! Неужели онъ дураетъ наугадъ меня однимъ именемъ Керъ-оглу?

Демурчи продолжалъ, не обращая ни на что вниманія.

Импровиз. «Паша, не препятствуй нашей пламенной молитвѣ. Пусть тотъ-же самый Аллахъ прерветъ нашу жизнь, кто далъ ей начало. Рыкающій левъ скоро выбѣжитъ изъ лѣсу. Что могутъ сдѣлать ему лисницы? О эенди, остерегайся.»

При этихъ словахъ гнѣвъ паша достигъ крайнихъ предѣловъ.—Этого воръ сдѣлалъ изъ меня лисницу, а Керъ-оглу называетъ львомъ! Казнить его!

— Паша! человѣкъ передъ смертью чувствуетъ себя какъ бы въ лихорадкѣ; позволь ему выразить то, что онъ намѣренъ сказать.

Въ это время Дали-Ахмедъ приблизился къ мѣсту смертной казни и шепотомъ сказалъ молодому пѣвцу: харамъ-заде! развѣ не знаешь, что сегодня я считаюсь предводителемъ шайки? Пропой же что нибудь и обо мнѣ. Демурчи-оглу началъ:

Импровиз. «У моего господина 777 воиновъ; всѣ они бѣшены, отъ перваго до послѣдняго. Но мышцы Дали-Ахмеда всѣхъ сильнѣе. Онъ скоро разиграется на этой площади. О, мой ага, берегись!—Ты заставляешь, чтобъ изъ глазъ моихъ катились слезы; теперь пора осушить ихъ. Если хотите убить насъ, то убейте троихъ, но пощадите молодого Айваза.»

Паша отдалъ приказъ возвѣстить собравшемуся народу, что если кто попадетъ въ Айваза одной стрѣлой, тотъ получитъ въ награду одинъ червонецъ, кто двумя стрѣлами, два червонца, и т. д.

Импровиз. «Чины горделиво обвиняютъ ихъ голову, но да низвергнутся онъ вмѣстѣ съ головою и изорвутся на части! Вы скоро услышите голосъ моихъ предводителей! Слышны уже крики воиновъ, ржаніе лошадей; знамена развѣваются по воздуху, орудія грохочутъ и золотые мячики вылетаютъ изъ нихъ, сверкая на солнцѣ. Дѣянія судьбы непреложны... Со всѣхъ сторонъ летитъ и шипитъ стрѣлы. Тяжелый и туго-натянутый лукъ требуетъ богатырской силы. Кровь лиется изъ раны, произведенной стрѣлою.»

Паша все это время продолжалъ кричать и бѣсноваться, требуя казни пѣнниковъ; Дали-Ахмедъ дѣлался нетерпѣливѣе; крутя усъ, смотрѣлъ онъ на своего господина, ожидая условнаго знака, но тщетно. Наконецъ, гора нетерпѣливѣе, онъ съѣлъ на Карата и выѣхалъ на самую середину площади; паша въ первый разъ увидѣлъ необыкновеннаго коня и былъ пораженъ его гигантскимъ ростомъ; казалось, ни одна султанская конюшня не могла бы выѣстить въ себя этого коня. Паша, узнавъ, что онъ

принадлежитъ ашику, предложилъ ему 300 тумановъ и любимую лошадь изъ своей конюшни, на выборъ; но Керъ-оглу изъявилъ готовность уступить коня въ *лешкеш*.

Паша этого не захотѣлъ и тотчасъ-же велѣлъ отсчитать хозяину названную сумму денегъ.

Когда Карата хотѣли отвести въ конюшню, онъ сдѣлался безпокойнымъ и началъ прыгать въ разныя стороны. Паша былъ въ себя отъ радости и, обратясь къ визирю, замѣтилъ, что лошадь эта исполнена духомъ отваги и мужества. Но конь, вида, что его хотѣтъ удалить отъ хозяина, сталъ на дыбы и передними ногами оперся на плечи конюшного; всѣ продолжали смѣяться и смотрѣть на проказы Карата, какъ вдругъ конь согнулъ шею, выцѣпилъ зубами въ голову конюшного и, сорвавъ ее съ туловища, отбросилъ далеко отъ себя.

— Да падетъ домъ твой въ развалины! вскричалъ паша, конь этотъ людоедъ.—Каратъ, между тѣмъ, почувствовавъ себя на свободѣ, распустилъ гриву и началъ скакать по площади, разгоняя Турокъ.

Не смотря на этотъ плачевный урокъ, одинъ старый конюшій вызвался сдѣлать съ конемъ и, осторожно подойдя къ нему, началъ гладить его по спинѣ, присиная; но Каратъ, съ быстротою молніи ставъ на переднія ноги, дакъ нагнелъ задними ногами такого паника, что конюшій повалился на землю съ разорванной грудью. Паша еще болѣе встревожился и вопросительно изглянулъ на мнимаго ашика.

— Господинъ мой, сказалъ Керъ-оглу. Я никогда еще не замѣчалъ за моихъ коней этого порока. Однакожъ, чтобъ доказать тебѣ, что онъ благородной породы, я готовъ состязаться на немъ въ ловкости съ любой изъ твоихъ лошадей.

Импровиз. «Твою маленькую голову я расцѣлю, голубчикъ мой, Каратъ! Если бы человѣку удалось приобрести тебя цѣною души своей, то онъ все-таки долженъ сознаться, что и эта цѣна недостойна тебя. Я не сожалѣю ни о деньгахъ, истраченныхъ на тебя, ни о дорогихъ понохахъ, ни о трудахъ и испытаніяхъ, перенесенныхъ

мною, когда я потерял тебя! Иди на битву, ты ржешь; ты пьешь самую чистую и свежую воду из сосуда, тщательно вымытого. Я сам издѣства вскорнилъ тебя. Ты смѣло ржешь во время перехода чрезъ неизримыя скалы. Каждый вечеръ я даю тебѣ 40 батмановъ ячменя. О, милый мой Кератъ, да продлится жизнь твоя надолго и да будешь ты наслаждаться ею и услаждать меня!»

— «Я заслужилъ Керата въ битвѣ, крича: «Аллахъ-акберъ!» (великъ Богъ!) Онъ сплывъ на бой полною рысью. Скребищу его я украсилъ двумя колокольчиками, дабы не скучалъ онъ въ конюшнѣ. Бархатная сбруя на его спинѣ ни почемъ для меня.— Слова Керъ-оглу всегда подтверждаются дѣяніями; онъ можетъ различить друга отъ врага. Подковы у моей лошади—серебряныя съ гвоздиками изъ того же металла.»

Вследъ за нимъ, пѣвецъ сказалъ, обращаясь къ пашѣ: Да будешь ты жить долго и да продлится твоя власть на вѣки! Теперь позволю моему конюшему подержать лошадь. Когда же совершится казнь этихъ разбойниковъ, я отведу ее самъ къ тебѣ въ стойло и могу усмирить ее.

Мустафа-бегъ, глядя на все это, подумалъ: Керъ-оглу пьянъ; глаза его не замѣчаютъ ни неба, ни земли. Онъ не обращаетъ вниманія на то, что мы топились здѣсь отъ зноя, стоишь весь день на солнцѣ.—Желая напоить Керъ-оглу своею присутствіемъ, Мустафа-бегъ выхватилъ изъ-за пояса свою палицу и кинулъ ее вверхъ съ такою силой, что палица, казалось, улетѣла къ небесамъ; спустя только часъ послѣ этого, она упала на землю, у самыхъ ногъ паша; это наведо на всѣхъ зрителей панической страхъ. Керъ-оглу зналъ, что въ цѣломъ мірѣ одинъ лишь Мустафа-бегъ могъ совершить такое чудо, и пропѣлъ въ похвалу ему слѣдующую импровизацію!

«Съ неба на землю спустился пожаръ. Я думалъ, что моя жизнь,—что дни мои сочтены. Айвазъ подаетъ мнѣ полную чашу: это чаша горестей, которая выведетъ меня изъ ошарашенія; мнѣ казалось, что я пью изъ этой чаши свою вѣчную кровь. Смерть продала себя, подобно раби-

нѣ, цѣною золота, и ждетъ моихъ приказаній. Тяжелую палицу бросилъ Мустафа-бегъ, и я воображалъ, что горы обрушились на долины.»

Толпа, бывшая на площади, мало по малу рѣдѣла. Глаза Керъ-оглу ушли въ это время на пѣвннхъ, отовѣвшихъ съ открытыми головами, въ одѣжхъ рубашкахъ. Тронутый этимъ зрѣлищемъ, онъ вновь запылъ: *Импровиз.* «Я смотрю направо и нѣтъ во мнѣ ни одной розы, разсыпавшейся по землѣ. Солнце закатывается за горы. Грудь Айваза блестятъ изъ-подъ оборванной рубашки.»

Визирь, пристально смотрѣвшій на Керъ-оглу, наконецъ узналъ его, приложилъ руку къ сердцу и, корчась подобно раненой зитѣ, началъ тревожно ходить вокругъ паша. Последний спросилъ его о причинѣ безпокойства.

— Да проживетъ долго паша, отвѣчалъ онъ. Я чувствую боль въ *сердцѣ*, позвожь мнѣ удалиться, чтобы принять лекарство,—и съ этими словами визирь ушелъ.

Керъ-оглу сурово посмотрѣлъ на него.

Паша, между тѣмъ, все продолжалъ твердить, чтобъ пѣвннхъ казнили. Навздинкъ, видя, что его кроткія мѣры не достигаютъ цѣли, сталъ готовить своихъ людей къ бою.

Импровиз. «О вы, которые ѣдите мой хлѣбъ-соль и пьете, вы, которые свободно ѣздите на коняхъ изъ породы *Коланъ*! Когда вы безпошны, каждый изъ васъ хвастается и называетъ себя героемъ. Теперь наступаетъ часъ показать свою удачу и героизмъ. Готовьтесь!»

Дали-Ахмедъ и вса шайка устремили свои взоры на вождя. Онъ подавъ наконецъ условный знакъ и всѣ воины, по мановенію его руки, обнажили шашки и устремились на площадь. Голоса ихъ и бряцаніе оружія достигали небесъ. Паша обратился въ бѣгство, Керъ-оглу преслѣдовалъ его выстрѣломъ изъ *карабина* (56); это былъ первый и послѣдній выстрѣлъ, который онъ когда-либо

(56) Карабинахъ называютъ въ Персіи ружья мушкетера или пистолета съ прикладомъ. Введеніе этого оружія между Курдами принадлежитъ Генералу и военнаго министра Сулейману.

дѣлалъ въ своей жизни. Спустя нѣсколько минутъ, окровавленная голова паша, насаженная на копье, была выставлена посреди майдана.

Визирь пришелъ съ кораномъ въ рукахъ, прося помилванія. Керъ-оглу даровалъ ему жизнь и остановилъ кровопролитіе. Деньги и все имущество паша сдѣлались собственностью навздинка.

Визирь былъ назначенъ управителемъ страны, на вѣсто паша, и все покладшіе его обязались платить Керъ-оглу ежегодную подать. Навздинкъ раздѣлилъ добычу поровну между своими и людьми Мустафа-бега. Оба вождя получили на свою долю безчисленныя богатства. Они оставили Токатъ и, обремененные добычей, благополучно отправились во-свои.

МЕДЖЛИСЪ X.

Въ племени *Терджимъ*, обитающемъ въ турецкихъ предѣлахъ, жилъ-былъ нѣкто *Назаръ-Джалали*, отличный храбрецъ и вояка. Молва о доблестяхъ шамлибильскаго героя достигла до Назаръ-Джалали и возбудила въ немъ охоту померяться силами съ славнымъ навздинкомъ. Для этой цѣли Назаръ-Джалали взялъ съ собою 12,000 всадниковъ и въ одно прекрасное утро расположился лагеремъ въ виду Шамли-билы.

Стража Керъ-оглу не замедлила сообщить ему эту новость. Навздинкъ поручилъ Дали-Гассану тотчасъ-же разузнать подробно о незваныхъ гостяхъ.

Посланный отправился и недалеко отъ лагеря нашелъ десятковъ вооруженныхъ людей, сидѣвшихъ вокругъ огня, въ узкомъ проходѣ между скалами.

— Ради Аллаха и его пророка, скажите мнѣ, приятели, чей это лагерь?

«Назаръ-Джалали.»

— Позвольте спросить васъ, куда это онъ отправляется?

— Если желаете знать правду, то онъ идетъ противъ

Керъ-оглу, съ намѣреніемъ убить его и овладѣть Шамли-билемъ.

Дали, поднявъ свою тяжелую палицу, ударилъ наглаго отвѣтника, приговаривая:— вотъ тебѣ награда за добрыя новости. Потомъ онъ обратился къ другимъ, съ тѣмъ же вопросомъ.

— Назаръ-Джалали,— отвѣчалъ одинъ изъ воиновъ, желая похвалить Керъ-оглу, чтобы поучиться у него военной хитрости, и затѣмъ вернуться домой.

Дали выхватилъ шашку и отрезалъ ему голову. Такимъ образомъ, онъ убилъ всѣхъ, отъ перваго до послѣдняго, и сказалъ: я не добыю правды до тѣхъ поръ, пока не разпрошу объ ней самого вождя.»

Онъ отправился къ лагерю, отыскавъ палатку Назаръ-Джалали и вошелъ въ нее. Вождь былъ окруженъ своими приближенными; всѣ они были такъ горды, что ни одинъ изъ нихъ не удостоилъ даже взглянуть на посетителя; Дали преспокойно взялъ ближайшаго къ себѣ за руку, сбросилъ его съ пошухи и занялъ его мѣсто.

Назаръ-Джалали произнесъ: гость никогда не садится до тѣхъ поръ, пока его не попросятъ; какой же ты невѣжа?

— Когда гость видитъ, что мѣсто его занято какимъ нибудь глупцомъ, тогда онъ вправѣ такъ дѣлать. Въ куранѣ сказано: «*Чинъ юстя твоего, зотъ-бы онъ и не былъ правоверный.*»

Назаръ-Джалали спросилъ незнакомаго посетителя, кто онъ и зачѣмъ явился. Дали-Гассанъ назвалъ себя слугою Керъ-оглу и прибавилъ: я прибылъ сюда за *харачемъ* (дань). Вы должны тотчасъ-же дать мнѣ полторы тысячи тумановъ чистыми деньгами за убытки, причиненные вашими войсками на этомъ дугу. Потомъ вы должны, не говоря много, снять свои палатки и благополучно убраться во-свои.

Назаръ-Джалали съ недоумѣніемъ посмотрѣлъ на краснорѣчиваго и подумалъ: господина, котораго слуги такъ смѣлы, отважны и неустѣпчивы, долженъ быть—очень сильный господинъ. Я поступаю благообразно, если явлюсь къ

нему въ качествѣ гостя, несмотря на его дѣла и возвращусь своимъ путемъ; а то начало не предвѣщаетъ добраго конца.

— Я желаю поспѣть Керъ-оглу, произнесъ вождь, чтобъ поучиться у него военному искусству...

— Не хитри, ага,—перевѣил Дали-Гассанъ. Открой всю правду.

Назаръ-Джалали клятвою увѣрилъ пытливаго слугу во всемъ сказанномъ, прибавивъ, что если онъ когда либо и питалъ зависть или вражду къ Керъ-оглу, то все это теперь изгнано изъ его сердца.

Узнавъ обо всемъ этомъ, Керъ-оглу приказалъ своей шайкѣ выйти на встрѣчу именитаго гостя и вести его въ замокъ, со всѣми почестями. Самъ Керъ-оглу встрѣтилъ ихъ у воротъ и проводилъ къ дому, гдѣ весь полъ ужъ былъ уставленъ разными яствами и винами.

Когда все услыши, Керъ-оглу потребовалъ Айваза—главнаго кравчаго, и запылъ:

Импровиз. «Позовите его, пусть онъ войдетъ и обнесетъ гостей чапанами и сладостями! Подайте *тахт-и-парде*; идите, съиграйте одну игру! Бросьте кости: одинъ, два, пусть у него будетъ шесть. Приведите телятъ; убивайте овецъ. Вѣште, ялые мои, Аллахъ вамъ помочъ!»

Между тѣмъ, жена Керъ-оглу находилась въ крайнемъ недоумѣнн, какъ готовить пищу за-разъ для 12,000 человекъ, тѣмъ болѣе, что наѣздникъ хотѣлъ задержать ихъ у себя сорокъ дней.

Неподалеку отъ Шамли-биля, на турецкой землѣ, проживало кочевое племя *Буль-киде*, отъ котораго наѣздникъ никогда ничего не бралъ, а напротивъ, благодѣтельствовалъ и помогалъ, сколько могъ. Въ настоящемъ случаѣ, вынужденный необходимостью, онъ обратился за вспоможеніемъ къ этому племени, и оно охотно предложило ему свои стада, сколько бы ни понадобилось. Керъ-оглу оставилъ на этотъ случай одну пѣсню.

Импровиз. «Пусть туманъ спустится и покроетъ вни горы. Пусть головы убитаго скота падаютъ, пусть кровь его льется. Гоните стада изъ Буль-киде, убивайте ихъ

и вѣште, во имя пророка! Керъ-оглу говоритъ: трусь не достоинъ довѣрія. Туманъ покрывъ вершины высокихъ горъ. Кто возвращается съ поля битвы, тотъ привозитъ мнѣ вражью голову, привязанную къ сѣдлу, и получаетъ за это полторы тысячи тумановъ.»

Паръ былъ знатный. Айвазъ, одѣтый шегольски, исполнять свое дѣло, но неохотно; ему досадно было, что его заставляли услуживать какому-то гостю.

— Айвазъ, налей вина и поднеси Назаръ-Джалали.

Айвазъ исполнилъ приказаніе, но на лицѣ его выступила краска негодованія. Это не ускользнуло отъ взора Керъ-оглу; юноша смѣло и съ сердитымъ выраженіемъ встрѣтилъ его взглядъ и, переставъ разливать вино, съѣлъ. Дали-Мехтеръ не могъ при этомъ удержаться отъ смѣха, что еще болѣе раздосадовало Айваза; онъ схватилъ тарелку и, разбивъ ее надъ головою наставника, произнесъ, обращаясь къ Керъ-оглу: да будетъ проклятъ отецъ того, кто услуживаетъ тебѣ,—и съ этими словами вышелъ изъ коняты, вооружился и усекалъ.

На другой день Керъ-оглу отправился на вершину горы для осмотра окрестностей, и вдаль завытилъ Айваза, ѣхавшаго по дорогѣ къ Токату. Нагнавъ капризнаго юношу, наѣздникъ тѣтно просилъ, убѣждалъ его воротиться, увѣряя клятвою, что впредь не заставитъ его быть кравчимъ...

Импровиз. «Айвазъ, сынъ мой, око мое, не ссорься со мною, не обижайся пустяками; не позволяй гнѣву своему обмануть тебя. Не покидай меня, одинокаго старика. Не смотри на мой хлѣбъ-соль сердито, ни съ презрѣніемъ. Сынъ мой! олененокъ мой! не покидай меня.»

Айвазъ былъ неутомимъ; онъ грозилъ расторгнуть всѣ узы, соединившія его съ Керъ-оглу, грозилъ вступить въ службу къ Болли-бегу или Мустафѣ-бегу, собрать сильное войско и повести противъ наѣздника, чтобъ унять его кровью.—Керъ-оглу продолжалъ свою пѣсню.

Импровиз. «Куда ты идешь, Айвазъ? Дорога поэтнмъ горамъ камениста, лошадь твоя потеряетъ подковы и

износить свои подошвы. Твои слабыя и юныя ножки пострадаютъ на этихъ скалистыхъ тропинкахъ. Поидетъ назадъ, а сдѣлаю тебя наследникомъ моихъ богатствъ и власти. Сынъ обойника синаваетъ палатки, сынъ оружейника умѣетъ, какъ нужно разобрать оружіе.»

Айвазъ продолжалъ вѣхать впередъ. Керъ-оглу, сильно огорченный его упрямствомъ, сказалъ про себя: онъ пылкъ и очень много думаетъ о себѣ, тогда какъ безъ меня онъ—ничто. Мы это увидимъ. Я увѣренъ, что ранѣе двухъ сутокъ, онъ воротится ко мнѣ самъ, непрощенный». Съ этими мыслями нашъ герой отправился назадъ, въ свой замокъ.

Теперь выслушайте разсказъ о Болли-бегѣ. Собрать значительное подчище, онъ рѣшился отомстить Керъ-оглу за недвѣнныя опустошенія въ Токатѣ, и для этой цѣли предпринялъ экспедицію къ Шамли-билю. Онъ былъ уже въ нѣсколькихъ «арсахлахъ» отъ замка, какъ Айвазъ увидѣлъ его лагерь и, желая узнать чей онъ, свернулъ съ дороги. Передовые, запыль краснаго и хорошаго-вооруженнаго юношу, уведомили объ этомъ Болли-бегу. Айвазъ былъ принятъ весьма благосклонно; ему дали особую палатку съ прислугою и угощали, какъ подобаетъ благородному воину.

На другой день Болли-бегъ, не вполнѣ еще довѣряя словамъ юноши, будто онъ отрѣкся отъ Керъ-оглу, повторилъ свои разспросы и убѣдился въ его искренности. Коварный Турокъ едва не умеръ отъ радости, когда гордый юноша клался на куранъ, что Айвазъ съ этого дня—неприимиримый врагъ Керъ-оглу.

— Жаль только, прибавилъ юноша, что войско твое слишкомъ щедрошно для борьбы съ шайкою наѣздника. Но есть другія средства, дай только мнѣ 50 человекъ лучшихъ всадниковъ. Я самъ поведу ихъ къ Шамли-билю, а ты пока съ остальнымъ войскомъ будь въ засадѣ. Керъ-оглу любитъ меня; какъ скоро онъ узнаетъ о моемъ прибытіи, то выйдетъ ко мнѣ одинъ и будетъ упрямничать, чтобъ я возвратился домой. Онъ все еще не вѣрнѣ, что

я—злѣйшій врагъ его. Тутъ мы его схватимъ, и тогда легче будетъ разбить и разсѣять все его скопище.»

Этотъ планъ какъ нельзя болѣе понравился Болли-бегу. Когда Керъ-оглу узналъ чрезъ своихъ людей, что Айвазъ воротился и ждетъ его недалеко отъ Шамли-биля, то весьма этому обрадовался и, приказавъ никому изъ шайки не сообщать этой новости, захвативъ съ собою одинъ пашанъ, прыгнулъ на Керата и въ нѣсколько минутъ былъ уже на мѣстѣ. Айвазъ остановился на луку и сидѣлъ въ палаткѣ съ 50 вооруженными всадниками. Узнавъ это, наѣздникъ подумалъ: своеобразный мальчикъ! Онъ покинулъ жена и собралъ жалкій отрядъ голодныхъ людей, чтобъ только казаться воиномъ. Пусть будетъ такъ; мнѣ же придется кормить и одѣвать этихъ блудолизовъ; однакожъ я увѣренъ, что какъ только онъ замѣтитъ меня, то встанетъ, подойдетъ и станетъ цѣловать мнѣ руки и просить прощенія.—Но наѣздникъ ошибался въ этомъ, потому что Айвазъ, высматривая изъ палатки, увидѣвъ приближающагося Керъ-оглу и даже не пошевелился.

— Что за надменный юноша, проговорилъ Керъ-оглу. Не ждетъ ли онъ отъ меня награды или почетнаго халата; пусть будетъ такъ,—онъ получитъ его.

Импровиз. «Айвазъ, сынъ мой! чего ты требуешь отъ меня? Если моей головы, то возьми ее. Онъ молчитъ; онъ загибаетъ полукругъ своихъ бровей. Не знаю, гнѣвъ ли это или что другое?»

Айвазъ между тѣмъ сидѣлъ, какъ будто ничего не слыша и не видя; лице его было обращено къ совершенно противоположную сторону. Керъ-оглу былъ этимъ весьма недоволенъ и продолжалъ свою пѣсню.

Импровиз. «Онъ отворачивается отъ меня и вымываетъ изъ глазъ моихъ потоки слезъ! Я плачу—Айвазъ смѣется. Не забава-ли-это ребенка, или что другое?»

Тутъ Айвазъ прервалъ молчаніе:—Ты говоришь загадками, господишъ мой; всѣ слова твои одинъ пустяки и могутъ правиться только женщинамъ. Знай, что я ищущу твоей смерти, жажду крови твоей, и жажда эта

такова, что палит мое сердце. Съ этими словами онъ кивнулъ головою всадникамъ, чтобъ окружили наездника.

— Какъ, Айвазъ! ты не шути жалеешь драться со мною? но обожди немного и послушай.

Импровиз. «Палаше солнце наводитъ духоту и зноб; оно собираетъ надъ землею рядъ непризнанныхъ лучей. Съ лица его спадаетъ снѣгъ—это морозъ. Не ураганъ-ли это, не зима-ли бурная?»

Кёръ-оглу видѣлъ, что Айвазъ, наморщивши лобъ, смотрѣлъ вокругъ себя такъ сердито, что если бы даже государи Китая и Индіи предстали передъ нимъ во всемъ своемъ величій, то и они не успѣли бы *развязать упрямый узелъ сердитыхъ бровей юноши*. Въ это время всадники окружили нашего героя; онъ ловко выхватилъ свой палашъ и, въ одно мгновеніе, голова одного изъ всадниковъ скатилась на землю, наподобіе срубанной дыни. Остальные всадники разбѣжались.

— Собачье племя, зарежь оны, смотря на Айваза, такъ ты вооружилъ этихъ щенятъ противъ меня?

Импровиз. «Стой снѣло, какъ подобаетъ вонну, Кёръ-оглу баранъ! будь человекомъ! Тайну твою въдаетъ одинъ только Аллахъ. Если ты видишь это во снѣ, то пробудись; протри себѣ глаза, и убѣдись въ извѣстѣ этого зпѣннша».

Кёръ-оглу бросился на остальныхъ и шесть человекъ пали подъ его ударами. Айвазъ тотчасъ же отправилъ гонца къ Болли-бегу и прежде, чѣмъ наездникъ успѣлъ обернуться, отступленіе было ему отрѣзано; куда онъ ни обращался, повсюду находилъ сопротивление. Тутъ онъ сказалъ про себя:—незавидно мое положеніе. Если бы этотъ негодяй Айвазъ помогъ мнѣ съ тыла, мы скоро послали бы эти грязныя чаши къ шайтану. Эй, Айвазъ! останови эту свору гончалъ собакъ и выслушай, что я проноу.

Импровиз. «Добрые люди, братья мои, что мнѣ дѣлать? Айвазъ гнушается мною; онъ заставилъ очи мои продивать слезы. Онъ то приближается ко мнѣ, то ухо-

дитъ прочь. Онъ старается посѣять печаль въ мое сердце. Ему хочется быть предводителемъ воиновъ...»

— Ты объявляешь мнѣ войну; не хочешь-ли быть бегларъ-бегомъ въ Шамли-билъ?

— Я не понимаю и не хочу понять тебя, отвѣчалъ надменно юноша. Все, что я знаю—это то, что Болли-бегъ, который теперь здѣсь, будетъ *бегларъ-бегомъ* Шамли-билы. Ему я готовъ служить всю жизнь.

Кёръ-оглу пришелъ въ сильный гнѣвъ отъ этого и, какъ буря, разразился пѣснемъ.

Импровиз. «Я прошелъ сквозъ ряды твоего полчища. Не выпускайте изъ рукъ дерзкаго юношу; онъ каждый день пережываетъ свои мысли. Куда-бы ни пошелъ ты, повсюду найдешь дорогу. Двѣнадцать пиамовъ будутъ услужливо слѣдовать за тобою. Кёръ-оглу—старый, преданный другъ; но уши не цвѣтятъ его дружбу».

Подъ конецъ этой пѣсни Айвазъ подалъ знакъ схватить Кёръ-оглу; но онъ съ палашемъ въ рукахъ пробилъ себѣ дорогу и началъ убѣгать. «Эге, рыцари! воскликнулъ Айвазъ наситишнво. Видь ты говаривалъ намъ, никогда не давать тигу передъ неприятелемъ. Ужели ты не устыдишься бѣжать такимъ образомъ?»

Кёръ-оглу остановился и запылъ:

Импровиз. «Зима вѣтаетъ на вершинѣ высокыхъ горъ, а винузу, у горныхъ подошвъ; цвѣтетъ весна. Такъ зубы во рту твоёмъ трясутся съ одной стороны, а языкъ съ другой (87). Сердце кипитъ, и кипитъ сильною страстью. Любовь, подобно пару, выходитъ изъ него и улѣтучивается. О! настанетъ день, когда голова твоя слетитъ съ плечи, и трупъ будетъ вляяться во прахъ».

Импровиз. «Кёръ-оглу баранъ говоритъ: что мнѣ дѣлать? Чаша жизни моей до краевъ полна кровью. Ты видишь, сколько противникъ сильнѣе меня. Бросайся въ одну сторону и убѣгай въ другую».

(87) Т. е. со злости ты сгребецешь зубами, и хотѣлъ бы сдѣлать что нибудь хитрымъ словомъ такъ, гдѣ нужно дѣйствовать оружіемъ.

Такъ продолжая пѣть, онъ бросился въ самый центръ неприятелей, и земля вокругъ него покрылась трупами. Но толпа все увеличивалась, будто стѣня сатаны. Герой нашъ хотѣлъ было открыть себѣ дорогу по окраинѣ долины, но она также была занята всадниками; отвѣсная скала защищала окраину; Кёръ-оглу припорилъ Кэрата и въ одну минуту былъ уже на верху утеса. Ни одна изъ лошадей Болли-бега не могла достигнуть этой высоты. Айвазъ посоветовалъ всѣмъ сплѣстись, чтобы такимъ образомъ вскарабкаться на скалу. Наездникъ бодро стоялъ на ней, держа Кэрата за поводья, и спокойно озираетъ все его окружающее...

Но пора намъ рассказать исторію Дали-Мехтера. Онъ спалъ въ конюшнѣ и видѣлъ страшный сонъ: ему чудилось, что Кёръ-оглу плавалъ, верхомъ на Кэратѣ, по кровавому морю, и не смотря на всѣ усилія, конь никакъ не могъ выбраться на берегъ. Дали-Мехтеръ проснулся, вскочилъ на ноги и выбѣжалъ, чтобы узнать о господинѣ: заглянулъ въ *диванъ-халъ* (судилище),—его не было; отправился къ гарему—и тамъ пѣтъ. Кэрата тоже нигдѣ не оказалось. Тутъ онъ крикнулъ: на коней, ребята! И вслѣдъ за этимъ вся изшкайка готовилась въ путь.

Назаръ-Джамали, узнавъ о причинѣ настоящей суматохи, самъ пожелалъ отправиться съ своими людьми на поиски хозяина.

Дали-Мехтеръ служилъ вожакомъ отряду и, зоркими глазами окинувъ окрестности, въ минуту сѣкнулъ въ чѣмъ дѣло...

Но здѣсь мы вновь обратимся къ Болли-бегу. Взобравшись кое-какъ на вершину скалы, онъ и Айвазъ увидѣли Кёръ-оглу, стоящаго на одномъ мѣстѣ съ палашемъ въ рукахъ.

— Собаки, куда это вы идете? закричалъ онъ имъ. Посмотрите внизъ, и вы увидите моихъ людей, склущающихъ изъ Шамли-билы: вотъ пашаши ихъ сверкаютъ на солнцѣ.

Айвазъ обратилъ глаза въ ту сторону и, узнавъ Дали-Мехтера и Назаръ-Джамали, во главѣ двухъ отрядовъ *сербазъ* и *саваръ* (пѣшихъ и конницъ), уже выстроившихся

къ бою, весь затрепеталъ душою и тѣломъ, и сказалъ Болли-бегу: «черный день наступилъ для насъ; не одолѣть намъ шайки шамли-билской».

Испуганный Турокъ сталъ, въ свою очередь, сѣтовать, чувствуя безвыходность своего положенія. Кёръ-оглу бросилъ уничтожающій взоръ на Болли-бега, который держалъ къ нему такую рѣчь: «Господинъ мой! Я прибылъ сюда совсѣмъ не для того, чтобы воевать съ тобою. Я узналъ о ссорѣ твоей съ Айвазомъ, и хотѣлъ помирить васъ». Кёръ-оглу разсмѣялся эту уловку и видѣлъ, что *подъ этою чашею скрывается еще другая, маленькая чаша* (88).

Импровиз. «Кто не знаетъ о чѣмъ говорить,—тотъ лучше пусть молчитъ. Лучше голодному отказаться отъ хлѣба-соли негодяя, чѣмъ ѣсть его».

Болли-бегъ спросилъ пшца, не хочеть-ли онъ помириться съ своимъ избраннымъ сыномъ, и въ отвѣтъ на это услышалъ слѣд. пѣсню.

Импровиз. «Я всегда повторяю одно: увидѣніе листы скоро спаднотъ съ дореней и ни къ чему уже не годятся. Не любви, а презрѣнія достойна непостоянная женщина-кокетка».

Въ это время борьба между «оплани Кёръ-оглу и Болли-бега была въ полномъ разгарѣ. Крики и стѣнныя были ужасны, какъ въ день страшнаго суда.

— Войнъ Кёръ-оглу! произнесъ хитрый Турокъ; теперь не время пѣть о моралахъ. Прости своего сына и пойдемъ въ нашъ лагерь; тамъ можешь пѣть и играть сколько душъ угодно.

Но герой нашъ рылся медаль до тѣхъ поръ, пока вражье войско не будетъ совсѣмъ уничтожено.

Импровиз. «Истинный воинъ долженъ быть одрентъ смѣлостью, владѣть египетскою шашкой и арабскою лошадыю. Стократъ лучше, чтобъ вместо благороднаго воина оставалось праздничатъ, нежели предоставить его мерзавцу.»

(88) Это любимая персидская поговорка, смыслъ которой легко угадать подъ аллегорическою образой.

Несчастный Болли-бегъ былъ уничтоженъ при видѣ жалкихъ остатковъ своего полчища, которое уменьшалось съ минуты на минуту. О воинъ, о благодѣтель мой! кричалъ онъ, останови этихъ железодовъ.

— Очень хорошо; но окажи мнѣ услугу, выслушай еще одну пѣсню.

Импровиз. «Когда Кёръ-оглу рѣшается на бой, онъ устиляетъ поле сраженія трупами враговъ. Кто не приглашенъ на пиръ, тому лучше не соваться туда, чѣмъ входить безъ позволенія.»

Здѣсь вѣздникъ подумалъ, смотря внизъ: Дали-Мехтеръ славно крошитъ ихъ; нужно дать ему еще немного потѣшиться...

— А вотъ жалоба на невѣрныхъ любовниковъ; слушай:

Импровиз. «Что я сдѣлалъ, жестокая судьба? Въ связи, которая соединила меня съ миромъ, рушились одна за другою. Я потерялъ мою прекрасную любовницу. Душа моя сдѣлалась темною, подобно облакамъ во время сумерекъ. О, да не допустить Аллахъ разлучиться съ семействомъ или съ милою сердца.»

— Не правда ли, хорошая пѣсня? Что же касается до Айваза, то будь судьей между нами: я забочусь объ немъ, я лелѣю его, какъ никого и ничего въ свѣтѣ. Я усыновилъ и всецѣло ввернулся ему; и что же вышло изъ этого? За какіе-то пустяки онъ покинулъ меня и собралъ цѣлую армию, чтобы взять мою душу.

Импровиз. «Снѣгъ бѣлѣетъ на горныхъ вершинахъ. Какъ же полчище заняло долину. Я разстилаю жемчуги передъ вами—самые лучшіе жемчуги. Но увя! звѣзда, подъ которой я родился, уже не благопріятствуетъ мнѣ.»

Болли-бегъ кое-какъ уговорилъ Айваза и, насильно приблизивъ его къ вѣзднику, заставилъ поцѣловать ему руки и просить о прощениі. Но Кёръ-оглу, не обративъ на это вниманія, продолжалъ смотреть на битву и любоваться силою своихъ головорезовъ. Въ эту минуту Дали-Мехтеръ могъ поспорить даже съ Рустемомъ...

Импровиз. «Когда двое вожатыхъ выступаютъ на од-

но и тоже поприще, они вызываютъ ближайшую стражу. Паль, поднимаящаяся съ поля сраженія, встѣ глаза трусу. Въ рукахъ храбраго воина чудно блестящая неточеная египетская шапка.»

Дали-Мехтеръ, считавшій своего господина мертвымъ, пришелъ въ невыразимый восторгъ, когда услышалъ знакомый голосъ, и закричалъ: *Альхамду-ль-лиль-лаилъ теали*—Хвала Богу Всевышнему! Радуйтесь, братья, господитъ нашъ живъ. Онъ тамъ, на скалахъ, а возле него предводитель нашихъ враговъ. Но понятіе въ значеніе словъ его: *египетская шапка блестящая*? Это значитъ, что намъ пора привязать наши пальцы къ поясамъ и вѣзаться за шапки.

Импровиз. «Земля стонетъ отъ палбы изъ орудій и неутолаемаго грохота; бомбы летятъ, гудя вѣднѣ свистомъ; головы падаютъ подобно неспѣлымъ дынямъ, кровь льется и, словно рѣка быстротечная, бѣжитъ потоками.»

— Слышите! воскликнулъ Дали-Мехтеръ, господитъ великъ нашъ отъсѣчь головы у враговъ. Собирайте ихъ въ кучу; пусть это зрѣлище обрадуетъ его душу.

Импровиз. «Трусы не идутъ впередъ,—они думаютъ, что позади никто не умираетъ. Но Аллахъ вездѣ покровительствуетъ храброму. Лукъ судьбы хватаетъ на далекое разстояніе и поражаетъ труса.—А избѣнникъ Айвазъ! О, я никогда не допущу чужаго соловья къ моей розѣ, не повѣрю его лъстивымъ рѣчамъ. Закоренный врагъ никогда не сдѣлается другомъ очана моего.»

Дали-Мехтеръ сказалъ: товарищи! Болли-бегъ желаетъ соткать дружбу съ нашими господиномъ, но старый врагъ не можетъ быть вѣрнымъ другомъ. Давите и убивайте остатокъ его войска.

Здѣсь Кёръ-оглу подозвалъ къ себѣ Айваза и отдалъ ему приказаніе остановить борьбу.

Дали-Мехтеръ былъ этимъ взбѣшенъ.—О избѣнникъ! закричалъ онъ юношѣ. Развѣ ты забылъ послѣдній пиръ, когда разбилъ тарелку объ мою голову.—Съ этими словами онъ ударилъ его такъ сильно, что бѣдный Айвазъ скорчился подобно ящерицѣ. Паконецъ борьба кое-какъ

была остановлена; оставшіеся въ живыхъ непріатели были захвачены до одного человека и отправлены въ Шамли-биль; тамъ они и остались бы навсегда, если-бъ не ходатайство Назаръ-Джалали.—Я слышалъ, произнесъ Кёръ-оглу, что у Болли-бега есть прекрасная дочь, воспитанная подл чадрую скромности; пусть онъ пошлетъ за нею, и тогда все между нами покончено.

Черезъ нѣсколько дней, дочь Болли-бега была торжественно доставлена въ Шамли-биль, въ паланкянъ, при звукахъ музыки. Красавица предназначалась въ жены Дали-Мехтеру, въ награду за его рыцарскую отвагу въ день битвы и вѣрность къ своему господину.

(Metnin davamı gelen sayımızda)

KOROĞLU VƏ ATILLA

Hərəkayıl-Koroğlu mifinin mayasında duran motivlər çox qədim zamanlardan Qərbi dünyasının diqqətini özünə cəlb etmişdir. Belə ki, Bizans tarixçisi Prisk Atillanın sebirli qılıncıdan bəhs açaraq bildirmişdi: «Təbiiidir, Atilla elə zənn etməli idi ki, onu böyük uğurlu tale gözləyir. Mars qılıncı tapılanda o, buna daha çox inanmağa başlayır. Mars qılıncını skif çarları həmişə öz yanlarında saxlayırdılar. Prisk qılıncın necə meydana gəlməsini də Qafqaz və Kiçik Asiya skiflərinin əfsanələrinə əsasən açıqlayır. Bir naxırçı görür ki, ılıxındakı diyə axsayır. Heyvanın qığında elə böyük yara əmələ gəlir ki, səbəbini aydınlaşdırmaq çətindir. Naxırçı narahatlıq keçirərək

qanlı izə düşür və yerə basdırılmış qılıncı rastlaşır. Demə, diyə qılıncın şiş ucunu basıbmiş. Naxırçı yeri qazıb qılıncı çıxardır və Atillaya hədiyyə aparır. Prisk yazır ki, «O, qılıncı böyük sevinclə qarşılayır və özünü elə sadələhb göstərir ki, gıya dünyanın bakimi seçilmişdir, çünki qılınc Marsdan (müqayisə et: «Koroğlu» eposundakı Misri qılınc ildırım daşından düzəldilir. Məbiyyət etibarı ilə epizodların oxşarlığı və qılıncların adlarındakı səsleşmə təsadiqi deyil) idi. Bu, onun mübarizələrdə üstünlük qazanacağından xəbər verirdi» [190, 60]. Bu fakt göstərir ki, Koroğlunun Misri qılıncı haqqındakı mifik təsəvvürlər Qafqazda yaşayan skiflərə və hunlara bəlli idi. Məhz Atillanın tarixi qəbrəmanlığı çağlarında yerə basdırılmış sakral silahı İldırım (Mars) qılıncına çevirmişdilər. Lakin Koroğlunun Hərəkayıl, Targi-Tay, Herakl və Atilla ilə bağlanan kökləri çox dərin qatlarda yerləşə də, mif motivin eposlaşması son orta əsrlər dövrünə düşür. B.A.Karriyevin sözləri ilə desək, «Koroğlu»nun Azərbaycanı doğulan tarixi nüvəsi mövcud epik folklor ənənələri əsasında qurulmuşdur. Eposlaşanda mif yaradıcılığı elementlərindən uzaqlaşdırılmış, gerçək törən quruluşu və normal təsəvvürlər əks etdirilmişdir. Lakin epik ənənədə Koroğlu xəttinin bir çox xalqlar arasında geniş yayılması Azərbaycan mifik təfəkkürünün təsiri kimi qiymətləndirilməlidir. Beləliklə, mifik Dünya Dağı Elburusun qoynundakı qoşa bulaqdan dirilik suyunu içən Koroğlu—Hərəkayıl sonralar işığın, odun da qoruyucusu olmuşdur. ■

ASLAN - türklərin dünyagörüşündə ilahi hakimiyyət, güc, himayədarlıq və xilaskarlıq rəmzidir

Gəncələrin şəhər meydanlarının birində Aslana abidə ucaltmaları mübahisə obyektinə çevrilmişdi. Görəsən, günəş və aslan rəmzlərini ancaq farslara bağlayanlar ulu Oğuz və Dədə Qorqudun adına yazılmış əski abidələri oxuyublarmı? Bozoxların Günəşin (Gün xanın) övladları olması haqqındakı təsəvvürdən xəbərləri varmı? Bəlkə «Atam adın sorsan - Qaba Ağac, anam adın sorsan - Kağan Aslan» - deyən Basat da farsdır? Qarşımda arxetipik simvollara aid ondan çox ensiklopediya var. Onların heç birində Aslan və Günəş farslarla, ya da konkret şəkildə hər hansı bir xalqla əlaqələndirilmir. Əksinə yazılır ki, «Aslan – hökmdarlıq qüdrətini, işıqlı odu və günəşi bildirir. Bu ad yay mövsümündə ulduz bürcünü (23 iyuldan 23 avqusta qədər) özündə daşıyır.

Şir simvolu çox əski çağlarda fədakarlıq və qanuna həsr olunan şəbihlər əsasında formalaşmış, ilahi hakimiyyəti, gücü, himayədarlığı və müdafiəni mənalandırmışdır. Hər bir ənənəvi mədəniyyətdə bu sinvolun özünəməxsus şəkildə şərhinə rast gəlirik». Faktlar təsdiqləyir ki, arxetipik simvolların üçü - günəş, aslan və qartal əksər xalqların (eləcə də türklərin) ilkin təsəvvüründə dövlət-hakimiyyət, iqtidarlıq, sonsuz qüvvət, xilaskarlıq anlamında anılır. Bu varlıqların rəmzi mənalara meydan gəlməsinin tarixi o qədər qədimdir və əksər mədəniyyətlərdə özünə əsaslı şəkildə yer alır ki, indi konkret şəkildə hansı etnosu məxsusluğunu söyləmək çətindir. Bəziləri ulularımızın müqəddəs saydıqları rəmzləri belə kimlərsə adına yazmağa hazırdılar, tək «orijinal» fikir söylədiklərini üzə çıxarmaqla diqqəti özlərinə cəlb etsinlər. İndi 20 faiz torpağını itirmiş Azərbaycan türkü məkrli düşmənlə üzübüz durduğu bir vaxtda öz ilkin dünyagörüşünü, ulu babalarının ənənəsinin nişanələrini də danmalıdırmı?

Dünya xalqlarının əksəriyyətinin təsəvvürünə görə, bəşəriyyət Böyük Qəzadan sonra Nuhun övladlarından törəmişdir. F.Rəşidəddinin «Oğuznamə»sində göstərilir ki, Oğuzun (oğuz türklərinin) ulu babası Nuhun Türkünstanda məskunlaşan oğlu Yafəsdır. Türk yazılı abidəsi «Hannamə»də isə deyilir: «Yafəsin 12 oğlu vardı. Yecuc və Mecuc, bu cocuqların günəş gibi parlayan yüzlerini görəncə, dayanamayıp Karnül-bakar dağına qaçırlar. Bunlar yerlerinden çıxıp dünyanı yıkmak isteyirlər. Bunun üçün de Büyük Karneyn ünvanını daşıyan Hürmüz-xan böyük bir set yaptırdı.

Bu set altmış yildə bitdi. Her otuz yıla bir karp dediklerinden ve set de iki karpda bittiginden, ona bu adı vermişlerdir...» (Bahəddin Ögel. Türk mitolojisi (kaynakları ve açlamaları ile destanları) I cild, Türk Tarix Kurumu Vasımevi, Ankara, 1989, s. 382) Diqqət yetirin, mifdə türk nəsiləri başlanğıcda günəş tək parlaqdılar və İran ərazisində (Cənubi Azərbaycan) yerləşən Karnül-bakar dağında məskunlaşdılar, ən hünərlisinin adı Zərdüşt dininin baş tanrısı Hörmüzdür (Ahur-Məzd). Təbiidir ki, bu adın Xeyir tanrısına farslar pənah aparan sonrakı formada işlədilməsi klassik Şərq mədəniyyəti ənənəsindən irəli gəlir. Lakin maraqlısı odur ki, Yafəsin günəş üzlü övladları aslan və qurdlardır. Mətnə yazılır: «...Yafəsin cocuqlarının hepsi arslan və kurt olurlar. Arslan padşahlara ve kurt da nökerlere derler. Arslanlar hep han (xan) ve sultan olanlardır. Kurtlar ise hep Özbek ve eşkiyalı(alaman)dır». Göründüyü kimi, üstünlük hamının türkün ulu əcdadı tək tanıdığı Boz Qurda deyil, Aslana verilir. Bu səbəbdən də bir çox mənbələrdə türkün törəyişi aslanla əlaqələndirilir. XIV yüzillikdə Misirdə yaşamış, türk-səlcuq mənşəli Aybək əd-Davadarinin məlumatından aydın olur ki, oğuzlar çox əski çağlarda mövcud olmuşlar və onların «Dədə Qorqud»un yazıtı alınmasından daha əvvəlki əsrlərə aid yazılı abidələri var idi. Davadəri öz xronikasında Oğuz xandan, onun soydaşlarından və yaratdığı qüdrətli dövlətdən bəhs açır. Alp Arslan Balacunun nəslindən olan Oğuz xan doğulandan sonra şir südü ilə bəslənir. Və təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Atabəylər dövlətinin ən qüdrətli hökmdarlarının da adı Qızıl Arslan, Körpə Arslan idi. Böyük

Nizaminin müasiri və himayədarı olan Qızıl Arslan adında birinci söz günəşi, ikincisi isə ilahi gücü bildirir. Onun iqamətgahı üç yerdə – Təbrizdə, Naxçıvanda və Gəncədə yerləşirdi.

Azərbaycan türkünün gen yaddaşında aslan mifopoetik simvolunun dərin kök atdığı göstəran faktlardan biri də məşhur atalar sözüdür: «Aslanın erkəyi, dişisi olmaz».

Türkün soykökündə arslanın qurdlarla eyni şəkildə törətmə funksiyasında iştirakını göstəran dəlillər də az deyildir. Qədim əlyazmaların birində bildirilir ki, «Ay çadırından içeri girerken arslan və kurt gibi bir şeyler de görünüyor. Sabah olunca, kız kendisinde bazı değişiklikler hissediyor ve gebe (hamilə) kaldığını anlıyor. Aradan biraz daha gelince karnında bir şişkinlik meydana geliyor. Daha sonra da, karnında bir şeylerin kimıldadığını hissediyor...» «Kiyat kabilesi içinde biri varmış. Adamın eceli gelmiş ve ölmüş. Geriye üç oğlan burakmış. Karısının adı da Alan-Kova imiş. Kocası öldükden sonra kadın bir gece uyuyormuş. Gece yarısı pencereden ay ışığı gibi bir ışık girmiş ve sonra da bu ışık arslan ve ya kurt şeklinde çıkıp gitmiş. Kadın bu ışıqdan gebe (hamilə) kalmış...» [Bahəddin Ögel. Türk mitolojisi, s. 414]. Yəni də aslan işıqla sintezdə təsvir edilir.

Görəsən, ötən əsrin sonunda az qala bütün Türkiyənin son mənzilə yola saldığı Milli Hərəkət partiyasının lideri Alp Arslan Türkeş də bu adı götürəndə yanılıb? O, əslində türk dünyasında Boz Qurdun müdafiəçisi kimi məşhur idi, lakin soy adında onu deyil, Arslanı daşımamışdır.

**UNIVERSAL
TRAVEL**

Bakı, Heydər Əliyev pr. 73/1
Web: www.universaltravel.az
E-mail: office@universaltravel.az
Tel.: (+99412) 567 02 01
Tel./Fax: (+99412) 567 06 07

- Bütün istiqamətlərə aviabiletlərin satışı.
- Azərbaycanın istirahət zonalarına yollayışların satışı.
- Otellərin güzəştli qiymətlərlə rezervasiyası.
- Turların təşkil edilməsi.
- Hər növ sığorta xidməti.
- Transfer xidməti və avtomobillərin icarəyə verilməsi.
- Yükdaşıma xidmətləri.
- Tərcüməçi və bələdçi (QİD) xidmətləri

Uğurlu biznes və xoş süləncələr aləmi

ŞƏKİ SARAY
HOTEL

“Şəki saray” Bakıdan kənarda istifadəyə verilən beynəlxalq səviyyəli “5 ulduz”lu ilk oteldir. Şəkinin mərkəzində, Xan sarayına, dövlət idarələrinə və mağazalara yaxın ərazidə yerləşir. Xatırladaq ki, Şəkinin iqlimi mülayim dağ iqlimidir. Yay sərin, qışı yağmurludur, amma mülayim keçir.

Oteldə biznes mərkəzi, 6 növ qonaq otaqları var, “Şəbəkə” restoranı və “Buta” barı fəaliyyət göstərir. Otel yüksək banket və toplantı imkanlarına malikdir.